

№ 1/В

МƏММƏД АРАЗ

A32
A75

ајларым, иллəрим

(Ше'рлэр вə поемалар)

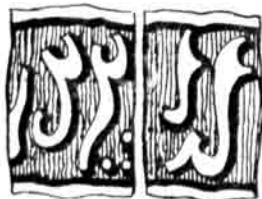
190934

М. Ф. Ахундов атындагы
Азәрбајҹан Республикасынын
Җазычылыгы

ҖАЗЫЧЫ
БАКЫ
1979

гајгылар

Мәмәд А.
Ајларым, илләрим, Ше'рләр вә поемалар. Б.,
Јазычы, 1979

224 с

M52 Көркәмли шаир Мәмәд Аразын јени китабына онун мухталиф илләрде
јаздыгы лирик, ичтиман-сијаси, фәлсәфи ше'рлари вә поемалари дахилдир.
Бу әсәрларда шаир заманамиза һиссас мүнәсибәтини, өз мүәсирләринин
күнәлиги гајгыларын, гуруб-јаратмаг әзминн сәммијјата тәрәнүнни
едир.

М 70403—54
М—656—79 77—79

C(A3)2

НАМЭЛУМ ГЭҮРЭМАН

Сэн дэниз гојиунда, дэзкаһ далында
Тарлада, заводда... һэр јердэ варсан.
Шөһрэт пайлананда, ад пайлананда
Нэ шөһрэт умарсан, нэ ад умарсан.

Сэнинчүн ме'јары шөһрэтин, шанын
Нэ медал, нэ дә ки, тә'риф—јазыдыр.
Сэнин аләмнндә һэр гәһрәманлыг
Бәлкә дә ән ади иш нормасыдыр.

Демирсән јолунда халгын, вәтәнин...
Демирсән. Санмајаг фикрии донубдур,
Бу һиссләр ганынла јеријиб сэнин
Гәлбинә, бејнинә һәкк олуубдур.

Һарај да салмазсан дүшсән дара сән;
Өзкәнин дәрдинә дәрман әлиндә...
«Чан-чан» демәдијин адамлара сән
Чаныны верәрсән јери кәләндә.

Әлиндән зәмләр, бағлар бој алыр;
Шөһрэтин ишиндир, сөһбәтин дејил.
Нечә мәртәбәли, нечә бојалы
Чыхышлар, вә'дәләр адәтин дејил.

Бәс нијә аз көрүр сәни ше'римиз?
Әлини сыхмырыг бир ифтихарла.

Арајыб сечирик адамлары биз
Бә'зән дә тоз басмыш сijaһыларла.

Шаир, үрәјини бирчә анлыга
Бу ади адамлар јолунда јандыр.
Ән бөјүк гәһрәман, гәһрәманлыга
Әвәз истәмәјән, пәј уммајандыр...

1964

ЈАХШЫ АДАМЛАР

Дүнјада нә гәдәр јахшы адам вар,
Јахшылыг инсанла әкиз доғулур.
Ән јахшы адамлар, јахшы адамлар
Нәдәнсә дүнјада ошарсыз олур.

Јахшылар һәрәси бир чүрә јахшы,
Һәр әср јахшыны јетирә билмир.
Нагисләр күлүнкү, писләр јағышы
Јахшынын јерини итирә билмир.

Кәләнләр-кәдәнләр сығмајыр саја,
Дүнја бу минвалла долур, бошалыр.
Нә гәдәр јахшылар кәлир дүнјаја,
Јенә јахшыларын јери бош галыр.

1964

ШАИР ВУГАРЫ

Вугарла јашамыш сөз бабалары,
Ону јашатмасын ше'римиз нијә?
Әјилмәз доғулан шаир вугары
Јалныз баш әјибдир әјилмәзлијә.

Чох шаир јашамыш ағ күн мөһтачы,
Дүшмәни әјилмәз бу вугар олмуш.

8

Фәтеһләр гылынчы, падшаһлар тачы
Бир лүт шаирә дә гибтәкар олмуш.

Дүнәи әл чалынды бир сәнәтқара,
Бир күрсү гулунун рәнки дәјишди.
Елә бил сәһнәдә чох сыралара
Матәм булудундан су чиләмшиднн...

Шаирин көзләри ојулаңда да
Кирпији гысмамыш өз гүруруну.
Тәпәдән дырнага сојулаңда да
Вугары гојмамыш «уф» дејә ону.

Сәнәтқар вугары дејилдир анчаг
Боғаздан асылан һәр гуру әда.
Өзүлә јанашы дәфи олуначаг
Ону бә'зиләри сатыи алса да.

Чох адлар итириб сөз мејданлары,
Изини-тозуну хәјал да билмир.
Шөһрәт азарына тутулаңлары
Шөһрәтин өзү дә сағалда билмир.

Гәләмим, өзүнү чәкмә көлкәјә,
Сән дә чавабдәһсэн бу сәһвләр үчүн;
Бирини унутулур јахшыдыр дејә,
Бирини тә'рифләнир архивләр үчүн!

Алгышла учалыр сәнәтқар, сәнәт,
Учалдан алгыш да сәрвәт кимидир.
Охучу имзасы олмајан шөһрәт
Огурлуг алынмыш сәнәд кимидир.

Һәр сәнәт оглуна алгышлар дејин,
Тә'риф дә шаирин ганадларыдыр.
Шаирләр вәтәнин ән чох әркәјүн,
Ән чох да дөјүлән өвладларыдыр.

Истәсэн шаири әјәсэн, онун
Өмрүнүн нә јазы, нә гышыны ал.
Истәсэн шаири әјәсэн, онун
Әлиндән халгынын алгышыны ал...

1966

БИР БИРҮН ГОНАГЛАРЫ

(пәрдәсиз драм-зарафат)

Гапым дөҗүлүр.

— Еј кимсән?

— Хатирәјәм.

Мән

Мәктүб кәтирмишәм илк мәһәббәтдән.

(Мәтбәхдә гәзәбли гадын көрүнүр.

О, мәктүб әлиндә гапыдан дөнүр.)

Гапым дөҗүлүр.

— Еј кимсән?

— Тә'рифәм!

— Бујур!

— Ичкин вар?

— Јохумдур!

— Онда јаз!

(Ајага дурур).

Таг-таг.

— Еј кимсән?

— Мәнәм, ач —

— Ештијач!

— Нә хәбәр, чохдандыр јохсан?!

— Дејән аз кәләндә чох дарыхырсан?

Тахчаны бошалдын,

Бохчаны бошалдын...

Гоншун беш адамын маашын алып,

О вар, е...филанкәс... о машын алып.

— Сән аллаһ гој јазар!..

Јенә дә таг-таг...

— Еј кимсән?

— Сон хәбәр гағандыр! —

Дағылыб гуртармыр бу дүңја андыр;

Әсримиз дипломат әсридир, баба!

Дилләрдә сүлһ кәзир, чибләрдә бомба...

Турдан адламадын... достун вар орда...

Дүңән ики ше'рин батды наборда.

— Гојун нәфәс алым, ај аман нәфәс...

Јенә бир гапыны дөјүрдү бир сәс.

— Еј кимсән?

— Шөһрәтәм!

— Бујурун, сизә ким...

— Мәммәд Ибраһим.

— Гардаш, кечикмисән.

О бурда јашамыр!

— Гарда јашајыр?

— Јахында, үстүндә бир гыз аглајан

Гәбир вар —

Орда јашајыр...

1966

ГАҖҖЫЛАР

Чијнимдән дүшмәјир дәрди-сәр јүкү,

Һәмишә кәдәрим, гәним ојагдыр.

Гајғылар гапымы елә дөјүр ки,

Гајғылар өмүрлүк мәнә гонагдыр.

Фикримдә туфанлар чырпыныр, сыңыр:

Гәләм далгыч олур, сөз далгыч олур.

Бә'зән бир ишимин фәрәһли сону

Бир ишә фәрәһсиз башлангыч олур.

Сифариш көндәрир уму-күсүләр

Тојлардан, јаслардан, хәстәханадан;

Һәрдән һесабатысиз галаң күрсүләр

Чыхармаг истәмир мәнни дә јаддан.

Бир гәмин шәрики олмаса гәним,

Севинч ојатмаса севинчим әкәр

Санырам чијнимдән өмүрлүк мәним

Әзаб мәләкләри дүшмәјәчәкләр.

Јахшы ки, фикрими көзүмдән дујуб,

Чоҳ шеји гәләмә кагызлар удур.

Гајғылар гәлбими јаман таныјыб,

Гајғылар гәлбими почталјонудур.

Мөндөн кәндимиз дә күсүбдүр, — дејир. —
Јолума көз дикән јоллар Јорулуб,
Көчәри гушларын учуб кетмәји
Бәлкә кетмәмәјим учундан олуб.

Бир багда барыны гурд-гушлар јејән
Будаг гурујубса—күнаһкар мәнәм.
Неча ил көзүнә әлим дәјмәјән
Булаг гурујубса—күнаһкар мәнәм.

Мәнә бир дәрд олур, доғру бир сөзү
Јалан дашларынын батырмағы да.
Бичили, үтүлү бир шәрәфсизин
Шәрәф күрсүсүндә отурмағы да.

Мәнә бир дәрд олур; дүнјанын бу күн
Һәлә чоһ дәрдини дәф етмәмишәм.
Мәнә бир дәрд олур, дәрд олур нечүн
Анамы синәмдә дәфи етмәмишәм?!

Һәр јетим бахышы мәнә иттиһам,
Синәмә хәнчәрдир диләнчи әли.
Кәһ масам—алышыб јанан Вјетнам,
Кәһ әлим—дүјүнлү бир зәнчи әли!.

Һардаса гајғылар јол кәлир һәлә,
Сабаһкы гајғыма гарышмағ үчүн.
Һәлә мөндөн гачан чоһ дәрдләримлә
Мәгам ахтарырам вурушмағ үчүн.

1966

ДАГЛАРА ЧАҒЫРЫШ

Муса Јағуба

Шаир, гајалара, дағлара сөјкән,
Мәним дә арзуму сән јашат бары.
Өзүлсүз шөһрәтләр учуруб сөкән
Замана бөзәјән дағ күршадлары
Мин ил дә көз јумуб, ачса агзыны

Јуја билмәјәмәк даш хынасыны.
Бу дағлар өзәји, өзүлү мөһкәм,
Шаир, гајалара, дағлара сөјкән!

Ән агыр анында дағларла даныш,
Ән али лоғмандыр о мүдрик гоча.
Нә гәдәр, нә гәдәр гајсағланмамыш
Дәрдләр тулласан да дәрә бојунча,
Дағ чајы чөкдүрүб чај дашларына,
Дурулдуб бәизәдәр көз јашларына,
Дағлар өз һөкмүндә күзәштсиз, өткәм,
Шаир, гајалара, дағлара сөјкән!

Дағлар севкисиндә бир улу ата,
Дағлар әркөјүнләр атасы дејил.
Кимини хурчунтәк чижинә атан,
Һелләнч сапандына гојуб кимини
Дәрәләр дибинә атасы дејил.
Һәтта илдырымлар дағлар чибинә,
Дағларын горхусу, хатасы дејил.
Икидләр чижини дағлара дикәр,
Шаир, гајалара, дағлара сөјкән!

Башындан сағсаған әскик олмајан
Донгар гоз агачы пычылдаса да;
Көзүндә көзәлләр әкси олмајан
Јил булаг гыјгачы пычылдаса да,
Сөјкәнмә мөһрәси нәм диварлара,
Сөјкәнмә өзүлү кәм диварлара.
Учалыг енилмәз дағлар вар икән,
Дағлара сөјкәнән дағлара сөјкән!

Дағлар дағ ојадан гыјылтылары
Бүтүн дәрәләрә парлаја билир.
Өтәри, итәри выјылтылары
Бәзән мин илләрлә дујмаја билир.
Беләчә сәбр өјрәй о дағ әминдән.
Јорулуб, безиксән дағ әләминдән.
Мәним үнваныма гаргыјыб, сөјлән;
Мәни бу дағлара чағырыб, сөјлә:
Бујур, гајалара, дағлара сөјкән!
Шаир, гајалара, дағлара сөјкән!

ФӘЛЛӘ СҮФРӘСН

Бир гајанын дибиндәчә сүфрә ачдыг,
Күрсүмүз дә, мизимиз дә дашдан иди.
«Нә сағлыга, нә дә јағлы сөзә ачдыг,
Ким даһиди, ким улуду» — дежилмәди.
Арпа чајы һазыр иди ичилмәјә —
Ики зирвә гәдәһ кими үз-үзәјди.

Дежилмәди: үзүлмәјән, кечилмәјән
Далгалары ким кечәнди, ким үзәнди.
Даг кәвәри көзүмүздән јаш ахытды,
Халлы көклик јалдан бахыб

гаһ-гаһ чәкди.

Даг кечиси дәрәјә даш дығырлатды,
Мырыг јарған

тозанагда бир аһ чәкди.

Фәһлә үчүн бунлар ади хәбәрләрди,
Кәвәзә сөз-сөһбәтијди јал-јамачын.
Мәним үчүн чығырлар аг нәгмәләрди,
Онун үчүн тозлу чәһлим, — өзү ачыб.

Гајалары гавал кими чалды күләк.
Һарадаса илдырым да нәрилдәди.
Боз гајанын јарығындан боз күркүнү
Тез кәтириб,

Күрәјимә атыб деди:

Бурда долу даш ганадыр,

Бурда јағыш мисл дәлир.

О үфүгүн гашындакы гашгабағлы

Гара булуд ағламалы, күлмәлидир...

Булудлар аг мәрмисини сәнди јерә,

Фәһлә нәһәнк бир гајаны күрк еләди.

О, нә ади һејрәтини сәрди јерә,

Нә дә бөјүк горхмазлығы көрк еләди.

Тәбиәтин нағылына гулаг асды:

Нәһәсини нағылы кими

Хумарланды.

Илдырымы санки дағлар лентә јазды.

Бир дил тапды көјүн ешги,

јерин анды.

Дадлы иди јағыш алтда һаһарымыз,

Думаны да, чискини дә әзиз һајды.

Бу һаһарда мин әтирли һаһарымыз,
Күләји дә, пенчәри дә әмлик әти.
Бир фәһләјә гонаг олдум Арпачајда,
Бу сүфрәнин һәр тикәси бәрәкәтди...

1973

БАҺАР КӘЛИБ

Баһар кәлиб јурдумуза.

Сулар дилли,

Чөлләр күләш,

Көјләр гызыл.

Тәбиәтин

нур хончалы,

Күл гончалы

Кәлин гызы —

Баһар кәлиб.

Дујгулара сәһәр јели —

Баһар кәлиб.

Сәһәрләрә дујгу сели —

Баһар кәлиб.

Зирвәләрин аг донунун

Сапларыны чәкән баһар.

Булудларын әтәјини

Үфүгләрин даг чийинә

тикән баһар.

Гузуламыш өмүрләри

Мейвәриндән сөкән баһар.

Јер үзүнә јашыл тохум

әкән баһар.

Елә бил ки, гәлбимиздә

Фикирләр дә,

севинчләр дә,

Күлүшләр дә јашыл донлу.

Јашыл ағач јанындакы,

Јашыл јамач јанындакы

Ачыг,

кизли

Көрүшләр дә јашыл донлу.

Будағларда топа гушлар,

Јахынларда, узағларда

Демэк мән хилгәтәм, демэк һамыям.
Бә'зән Фүзулијәм,—
Бир планетәм.
Бә'зән бир улдузам,
Бә'зән кометәм...
Сабирәм, Үзејирәм, Бүлбүләм, кимәм...
Еј Вәтән нәгмәси, билмирәм кимәм,
Нәчијәм мән сәнсиз нәјә гајиләм.
Сәнсиз нә ешгим вар, нә дә аңләм.
Еј мәним илк лајлам, еј сон бајатым
Аз галды өзүмү гајадан атым
Дүнән.
Еһ, далгалар јаманды дүнән,
Һава далгалары гысганды дүнән.
Бизи ајырдылар.
Гачдым шәһәрә.

Кирдим һәр јерә.
Шәклинн ахтардым бәстәкарларын
Јох иди Үзејир, јох иди Гара,
Фикрәтин адыны јаздым јоллара.
Чыхдым гајалыга, кирдим мешәјә,
Јарпаглар бир нәгмә охусун,—дејә...
Јох-јох, охумасын... һеј, һеј, бир дајан,
Шөвкәтдир охујан, һабилдир чалан!
Бу Тофиг, бу Ариф, бу да Чаһанкир,
Јарпаглар онлары таныды санки,
Елә әл чалдылар,
Һарај салдылар.
Гајалар бу сәсә һејран галдылар.
Гајалар сәсими јазды лентина,
Гаја-магнитофон дилләнди јенә:
«Һеј-Һеј! Бир дајан,
Шөвкәтдир охујан, һабилдир чалан.
Бу Тофиг, бу Ариф, бу да Чаһанкир...»
Голду гајалардан Короғлу чәнки,
Нә'рәләр күкрәјиб дашдан төкүлдү,
Дағлар сикләнди, кырслар сөкүлдү...
Еј нәгмәм, көр сәнсиз нә күнә дүшдүм,
Бир дибсиз сүкунәт көлүнә дүшдүм.
Мәним зәрифлијим, мәним сәртлијим,
Мәним зәифлијим, мәним мәрдлијим
Күр-Араз нәгмәси дүнәндән бәри

Мән—сәндән өтрү
Нечә дә, нечә дә дузсузламышам,
Нечә дә, нечә дә сусузламышам...

Јалта, январ, 1968

СӘМӘД ВУРГУНЛА СӨБВӘТ

Бағышласын мәни ораторлар,
Бу кечәјә бир азачыг прадым вар.
Мән дә ше'рин хидмәтчиси
Мән дә ше'рин јијәсијәм.
Вар сөзүмү бир мазарын
Гулагына дејәсијәм:
Тә'риф, тә'риф сәниә долу—јетмәз сона!
Алгыш, алгыш! Аз галды ки, таван сына!
Сән кәлмәдин бу ахшама, сәсин кәлди;
Сәсин әзәл гулагыма һәзин кәлди;
Соңра бир аз нәфәсинә гүввәт кәлди,
Чох хәбисләр елә билди Сәмәд кәлди:
Өн сырада титрәдиләр,
Өн сырада бүдрәдиләр,
Лент гуртарды, нәфәс дәриб, «ох»—дедиләр...
Чох «вәфалы достларын» да
О кечәдә јохду аңчаг;
Билдирдиләр Сәмәд бир дә
Мә'рузәчи олмајачаг.
Фәгәт мәним дејәчәјим бунлар дејил.
Сәнә мәчһул һәгигәтдән сәнә дејим:
Сәндән соңра сәни бир аз сикләләдик,
Чох арадыг, чох чевирдик, чох әләдик.
Бөјүкләрин фәчнәси бөјүк олур.
Бөјүкләрин нөгсанлары
Чијинләрдән чәтин јенән бир јүк олур.
Сағ олсајдын чох нидалы сәтрини сән,
Чырпыб јерә, ајаглардын.
Биз сахлајан чох шејләри
Аз күман ки, сән сахлардын.
Сәнин сәнәт дәфтәриндә
Бунлар кичик нөгтәләрди.
Бунлар чоху мөһүрләниши дигтәләрди.

Шөһрәтинә гыбтәкар да
 Бу «тәфтиннә» салды сәсә;
 Сөвинчидән аз галды ки,
 Овладыны гурбан кәсә,
 Бәшәи дә үздә сәнин тәрифини
 дил-дил өтдү,

Далдадаса, саглыгында
 мин юл сәнә
 даһи дејән,
 Өз көлкәндә јалланараг зинкилдәјән
 Нанкорлары саванд етди.
 Сәндән сонра
 Ше'римизин хәритәси тәзәләшиб,
 Она јени ше'р адлы,

чоһ шәһәрләр, кәндләр дүшүб,
 Јени-јени чајлар, көлләр, бәндләр дүшүб,
 Һәлә тәдгиг олунамаш дәрдрәр дүшүб.
 Јени дағлар, дағ зирвәси јохдур һәлә,
 Јени тәнгид зәлзәләси јохдур һәлә.
 Сәндән сонра тәнгид бир аз јухалыбдыр.
 Јахшы-писин чәки дашы јохалыбдыр.
 Сәндән сонра
 Ше'римизә тәзә-тәзә јоллар кәлиб,
 Бә'зән нәә
 Ше'римизә гол алмајан голлар кәлиб.
 Сәндән сонра чаванлара вә'дләр артыб.
 Вә'дләрин дә ики мисли сәдләр артыб.
 Бә'зиләри көзүндә бу
 салхымланан һәгигәтә
 көзү кордур.

Бә'зиси дә
 Чәкишмәләр концертинә дирижордур...
 Нә кизләдим, һәгигәти шах демәјин,
 Доғру сөзүн «сәни» чатмыр.
 Атмачадар күлләмизин
 «сәни» чатмыр,
 Сәндән сонра
 Көрүшләрин һәрарәти сәнсизләшиб,
 Күрсүләрин чәсарәти сәнсизләшиб,
 Агсаггаллар сәхавәти сәнсизләшиб!..
 Мән сәјмадым сәнсизләшиб даһа нәләр,
 Ахы нијә сәнсизлији кизләдәләр!..

Илја Чавчавадзени өлдүрән күллә
 инди онун ев-музејинда сахланалыр.

Бир дәрә бағырыб күллә сәсиндән,
 Ачылыб дөшләрлә јарған—јаралар.
 Бир гаја һелләниб дағ зирвәсиндән.
 Бәлкә шаири јох, ону вуралар.

Чыхыб мөһвәрчидән фәјтон чархлары,
 Атлар көј гашыјыб дырнағларыјла.
 Сәксәнмәсин дејә күрчү дағлары
 О боғуб сәсини додағларыјла.

Гырмызы пүскүрүб вулкан сипәси,
 Агачлар гырмызы јарпаг кәтириб.
 О күн дүшмәнини ал-ған сипәси
 Өзүлә евинә гонаг кәтириб.

Дөшүндә јатмајыб гурғушун гонаг,
 Кешикчи дајаныб ев саһибина.
 Бахырам, боз кини инди дә ојаг...
 Горхур ојадарлар, ојанар јенә...

Ујујур бир евдә илһам, хәјаләт,
 Шаир ајры дејил өз милләтиндән;
 Шөһрәтин јанында дуэтаг хәјанәт
 Нечә дә әрмиир хәчәләтиндән.

О мәнә чоһ таныш көрүндү, дајан!
 Нечә јүз илләрин күлләсидир о.
 Бәлкә Нәсимини дабадан сојан
 Чәллад бычагынын гәлпәсидир о.

Бәлкә дә јајыныб, јөнәлиб бура
 Дантес күлләсинин тәпдикләриндән,
 Гафгазда сағ галан Лермонтовлара
 Тушланан түфәнкин тәтикләриндән.

Сабирә тушланан һижләрәр һәрдән
 Низәјә дөнмәји бачармајанда,

Тифлисин хәҗанәт музейләриндән
Сифаришлар кәлиб јәгин о анда.

Бахырам, бир хурма дәнәси бојда
Бир күллә нә дондан нә донда кирир.
Бә'зән бир елатын гурдугу тојде
Мин иллик адәтти гојнуна кирир;

Сүрүнүр шөһрәтти гујругунда о,
Кечиб дивар олур, јери кәләндә.
Бир аз аралы дур, аралы, гатсо,
Гургушун көјәрир шаир көрәндә...

АНА ТОРПАГ

Ана торпаг, ана торпаг!
Дилә кәлди сазым јенә.
Гој ешгини вараг-вараг
Үрәјимә јазым јенә...

Сәнин гојнун бир асимаң—
Долаңмаға хәјал кәрәк.
Көјләрини сејрә чыхан
Бир гочаман гартал кәрәк.

Ана торпаг! Бәс бу адә
Мәни чәкән һикмәт нәдир.
Санырам ки, бу дүңјада
Сәнәсиз һәр шеј әфсанәдир.

Сәнәсиз кечән бирчә күнү
Нечә мин ил санарам мән.
Сәнәсиз олсам, көј мүлкүнү,
Јер шарыны данярам мән.

Ана торпаг, ана торпаг!
Бир оглујам догма јерин.
Арзуларым гучаг-гучаг,
Мәһәббәтим даһа дәрин...

Ана торпаг, күләкләрин
Рубабымдыр, авазымдыр.
Бу нәгмәкар көј Хәзәрин
Өмрүм боју бир сазымдыр.

Сәнин гојнун бир күллү јаз,
Нәләр јазым бу јаз һагда.
Сәнин ешгин вәсф олунмаз
Беш варагда, он варагда.

Нәлә сәнин гучағыны
Кәзмәмишәм гарыш-гарыш.
Нәлә Урал фәһләсијлә
Ше'р сәсим јарышмамыш.
Нәлә нәгмәм ојатмамыш
Узаг Шәрги Амур кими.
Гәләмим дә бәркимәмиш
Тайганын буз дағларыны
Парчалајан дәмир кими,

Гара дәнәз саһилиндә
Гышда чичәк дәрмәмишәм.
Об үстүндә хизәк сүрән
Нен гызыны көрмәмишәм.

Сахалиндә, Камчаткада
Олмамышам нә јаз, нә гыш.
Карпатларын јаз јағышы
Сачларымы ислатмамыш.

Чох елләри көрмәмишәм,
Көрмәмишәм, бир дә нә гәм,
Бу торпағы чох севирәм
Өз гәлбимдән, өз чанымдан.
Мәним көнүл һәјчанымдан,
Волганы дуј, Күрү динлә!
Ана торпаг, көрпәликдән
Нәфәс алдым нәфәсинлә.

Ана торпаг, мән севирәм
Һәр гышымы, һәр јазымы.
Мән севирәм Гафгазымы
Сүдәмәр бир көрпә ушаг
Анасыны севәи кими.

Мэн сеvirэм Муганымы
Бала тэрлан жуvasыны
сеvirэн кими.

Украjнаны көрмөсөм дэ
Днепри, Шевченкoну
сеvirэм мэн.
Аразымда Низамилэр,
Фүзулилэр нэгмэси вар.
Волгамдаса Лермонтовлар, Некрасовлар
нофэси вар.

Мэн сеvirэм ана jери
Милдэн тутмуш Таjмырадэк.
Онсуз мин ил өмүр сүрсэм,
Бирчэ нэгмэ демэз үрөк.

Ана jер. сэн сэдөfli саз,
Мэн нэ деjим бу саз һагда.
Сэнин ешгин вэсф олунмаз
Беш варагда, он варагда...

Ана торпаг, гүдрэтини
Вэсф елэjөн шаир вармы?
Сэнин дэрjа ше'риjjэтин
Бир үрэjэ сыгышармы?

Бүлбүл олсам, өмрүм боjу
Бағларыны доланардым.
Ғартал олсам, башы ғарлы
Дағларыны доланардым.

Күлөк олсам, чөллэринин
Сачларыны дараjардым.
Аранына од жаганда
Бир мэсрэфэ jараjардым.

Күнөш олсам, сөндөн ажры
Алышмаздым бир ан белэ.
Бир дамла да сажылмаздым
Сэнсиз олсам үмман белэ.

Булуд олсам, һәр дүзүнэ
Бир чошгун чаj бөхш едәрдим.

Өз ешгими нахыш-нахыш
Һәр дашына, һәр ғаjана
нэгш едәрдим.

Шимшөк олсам, дар күнүндэ
Ениб jердэ чахардым мэн.
Дүшмэнини бир андача
Jандырардым, жахардым мэн.

Шаһин олсам, көjlэриндэ
Jүз ил, мин ил кэзәрдим мэн.
Синэнэ нур сөпмөк үчүн
Улдузлары ганадыма
дүзәрдим мэн.

Jох, ана jер, гэлэмин дэ
Өз күчү вар, өз ады вар.
Ше'рин, сөзүн шаһинлэри
Jоран хэjал ганады вар.

Jох-jох, мэним сөз тэрланым
Шимшөклөрлэ өгүшөчөк,
Мэним ше'р jөлкэнимэ
Дэрjа кэрөк, үмман кэрөк...
Ана торпаг, эзэл күндөн
Күл-чичөкли jазым сэнсэн,
Өмрүм боjу көнүл сэсим,
Бир дэ көнүл сазым сэнсэн.
Ана торпаг, гүдрэтини
Вэсф елэjөн шаир вармы?
Сэнин дэрjа ше'риjjэтин
Бир үрэjэ сыгышармы?..

1955

ЖЕНӨ АРАЗЫ КӨРДҮМ...

Саһилин—додагыма,
Ләпән дилимэ бәнзәр.
Саһил боjу чинарлар
Jазан әлимэ бәнзәр.

Гајаларын һәссасдыр
Мәним гулағым кими.
Тутгундур гашгабағын
Гашгабағым кими.
Мән сәнә бир шаир,
Сән мәнә Араз де,
Елә бил нә мәнсиз

сән Араз,
Нә сәнсиз мән шаир
олмаздым...

Јенә дә сөз ачсам,
Мән сәндән данышсам,
Горхурам, горхурам
Тәнгидчи достларым
Шаири «дөјәләр»,
«Јенә дә Араздан,
Араздан!»—дөјәләр,
Мән сәни көрмәјә,
Јазмаја билмирәм.
Мән сәндән демәсәм,
Демәли, демирәм, күлмүрәм.
Сәни өз мәчрандан
Гопарым кәрәк мән,
Ше'римлә һәр јерә
Апарым кәрәк мән,
Мәним тәк бир андым,
Бир дә бу ричам вар.

Араз:
Мән сәни апара билмәсәм,
Сән мәни апар, Араз!

Нахчыван, 1962

УЧА ДАҒ

Бу гәдәр учалыг нәјә кәрәкмиш?—
Мешә гуршағындан, чај топугундан.
Кәрәксиз жүксәлиш өлүм демәкмиш,
Нијә ајры дүшүб даш-торпағындан!

Көјү папаг кими кејиб башына,
Үстүндән гарталлар өтүшә билмир.
Чылпаг гајасына, сојуг дашына
Јағышлы думанлар јетишә билмир.

Әләсән, бир овуч торпагы јохдур,
Јашар баш дашындан бетәр, дејирәм.
Өзүндән савајы дајагы јохдур,
Бир фит сәсиндән дә бүдрәр, дејирәм.

МӘН КЕТСӘМ...

Мән кетсәм, дәрәләр, дағлар галачаг,
Мешәләр, чәмәнләр, бағлар галачаг.
Булуллар галачаг, ағлар галачаг.
Еј мәним јашамаг, јазмаг һәвәсим,
Тәк сәни өзүмлә апарасыјам.

Дырман зирвәләрә јел ганадында,
Төкүл дәннәләрә сел ганадында.
Бир ағы, бајаты, дил ганадында
Бир јува гурмасан, ај гуру сәсим,
Мән сәни өзүмлә апарасыјам.

Һәлә учгунлара инди танышам,
Сыныг гајалары јамамамышам.
Һәлә нә эрким вар белә данышам:
Вәтән дашларына дүшмәјән әксим,
Мән сәни өзүмлә апарасыјам.

Нә дүз демәмисән, дүзүнү де ки...
Бу торпаг агартсын үзүнү, де ки...
Дүнјаја сонунчу сөзүнү де ки,
Еј гардаш гәләмим, десәм-демәсәм,
Мән сәни өзүмлә апарасыјам.

БИР АДАМ ВАР

Мәним бир адам вар.
Сейирли бир ада.
Андыма төбәррик,
Әһдимә пир ада!
Ораја сакинләр
оңун

Гарыны, бузуну көрмәз;
Дүшмән хәритәчиләр
һардадыр

оңун

Ени, узуну—көрмәз.
Саһили од диварлы,
Шимшәк кешикчили ада—
Далғалар гојнунда
Ујујар, јатар.
Һарын күләкләри
Гәдим јанынчылар кими
чијнинә атар.

Орда нәнәмин
фағыр чәһрәси
Нағыл данышар,
Нәгмә охујар.
Орда бабамын
дәли гылынчы
һава дограјар...

Орда дастан дүзләри,
Орда ше'р мәрзләри,
Орда мугам дәрәләри.
Бајаты бәрәләри,
Сөз ашырымлары,
Тар-каман шырымлары
Илләрдән бәри
Әкиләр, бичиләр,
Кәзиләр, кечиләр...
Мәһәббәт чөлләриндә
Ат чап,
Севки тап,
Отларын телиндән
Сейирли дәрман гап.
Ораја өтәри
сәјјаһ сәнәтин

Колум пиратлары
кирә билмәз.

Дүнәними тапдајан
Хәјанәт гәдәмли
Әрәб, монгол атлары
кирә билмәз.

Орадан, ораја
Тәфригә тохуму
Сәпәиләр говулар.
Еркәк арылар кими
Өзүнү ораја
Тәпәиләр говулар.
Достлар сәһрасына
Тропик јағышы

јағдырар бу ада.

Истәсә,
Дүшмәиләр јазына
Арктика гышы
Јағдырар бу ада.
Истәсә,
Гәлбини чыхардыб гаршылар
Саһилинә күллә,
Чичәклә чыханы.
Она Макеллан топу сыханы
Дизиндән јох,
Көзүндән вуран ададыр
Мәним бу адам!
Мәним бу адам
Гәрибә Океанијадыр.
О аләми тапмағы бачар,
Ора кәми тапмағы бачар,
Ај адам, ај адам!
Јурдумун гәлбидир
Мәним бу адам...

Март, 1968

ПАЈЫЗ НИДАСЫ

Сәнә дә гар јагды, күвәндијим дағ!
Сән дә өрәнидин, а јашыл јамач!

Сән нијә динмәссән, гаракөз булаг,
Сән нијә көврәксән, үрәжини ач!

Лал дили верилиб бу дәли чаја,
Бир чаван јасындан кәләнләр кими.
Сән нијә тутгунсан, хыналы гаја,
Әр јолу көзләјән кәлинләр кими.

Мән инсан билмишәм гајаны-дагы,
Тәбиәт јашамыр тәбиәт үчүн.
Мән ки бу јерләрә кәлмирәм ахы,
Садәчә тәәссүф, ја һејрәт үчүн.

Мәним дә бахтымда бу мәнзәрәләр
Фәсил фырлатмага кирәвә тапыр.
Мәним дә даш әлим гылынч дәрәләр,
Мәним дә бош әлим
Даш зирвә тапыр.

Һаны о башыма долу јағдыран
Башы ајагындан јалын оланлар.
Һаны күрәјинә тәриф јахдыран
Дили дабанындан галын оланлар.

Төкәр будагындан чүрүк гөзлары,
Әринти, чүрүнтү биширәр пајыз.
Јајын бүркүсүндә галхан тозлары
Дағлардан ашагы дүшүрәр пајыз.

Дағлар пајызлыдыр, мән титрәк әлли,
Көзүмдә көр нәләр чанланды, нәләр...
Дағлар баһарлыдыр, мән әгидәли,
Јашасын баш-баша бу абидәләр.

1970

БАБӘК ГЫЛЫНЧЫ

Баллада

I

Бир әлим дилиндән голду гыгылчым,
Ојанды һөвлияк даш гәриналәр:
Дејирләр тапылыб Бабәк гылынчы,
Муштулуғ пајлајын, гары нәнәләр!

30

Бајрам едәсијәм бу күнү, бајрам
Ох-гылынч нивәси сипаһлар илә;
Бир јарағ өнүндә бүднәрәст оллам,
Вуруша-вуруша аллаһлар илә.

Кәлни, а зирвәләр гајалы-јаллы,
Гол-гола јанышағ, јаман чағымды.
Јаллы кедәсијәм, бир дәли јаллы,
Араз дәмалымды,
Күр шаллағымды.

Ријалар, хүлјалар базары ачан
Минбәрләр шәнинә
вај салмағым вар.

Нәсими, Нәими мазарыначан
Јерин гулагына һај салмағым вар;
Дејирләр тапылыб Бабәк гылынчы!

Өлүмлә әлбәјаха һансы нәр иди
Гаилар дашгынындан көтүрдү ону.
Өзүнә әркөјүн өвләд еләди
Бабәкни јаралы, гылынч оғлууну.

Нечә ил галдылар магараларда,
Бир гоча дашларыи јеминә дөндү.
Гылынч гөзәбиндән даш зағаларда
Гајалар әријиб дәмирә дөндү.

Бабәк гылынчыны јерә атанда
Мин икид голуну торпага атды,
Бәлкә дә бу торпағ бир од гатында
Онлары әридиб, гылынч јаратды.

II

Мин голдан күч алаи бир агыл күчү
Зүләмәтләр дешәси јол олмалыјды.
Јашамағ истәјән бу торпағ үчүн
Гол—агыл, агыл да гол олмалыјды:

Дејирләр тапылыб Бабәк гылынчы!
Бабәк һарајынын нидаларынын
Тон кими чийнимдә сахлајасыјам,
Бабәк гылынчынын шүәаларынын
Ракетләр бурнуна бағлајасыјам.

31

Гүрүрлү гајалар, сәс ешидин ки...
Бир аз да шах дурсун һејкәл галалар.
Хәндәкләр, јарганлар, дәринләшин ки;
Горхурам горхаглар евсиз галалар.

Бу нә титрәмәләр, бу нә әсмәләр...
Бу нечә һарајды, бу нечә сәсди.
Бүтүн чејнәмәләр, бүтүн кәсмәләр,
Бүтүн тапдамалар сәсини кәсди.

Көзү гарнындалар һөрүмчәк кими
Чәкнлиб гысылды диб бучаглара.
Јаланчы дилләри кәмирчәк кими
Чәкиб тапшырырам
даш бычаглара.

III

Бир гоча дәмирчи гылынч нахышлар,
Јазар дәстәјинә: «Инсан вүгары».
Бә'зән бир икидә ону багышлар,
Бә'зән дә
јүз јашлы көјчәк бир гары.

Алар бу тәлтифи, сыхар дөшүнә.
Огул гејрәтинә баш әјмәјәнин,
Ана һөрмәтинә баш әјмәјәнин
Чәкиб бу гылынчы, чахар дөшүнә.

Инди бир көзә дә булаг назланыб,
Бир додаг үзүнү пүләмәк истәр.
Бир дәрә долусу гуш пәрвазланыб
Дүнјаны нәғмәјә бәләмәк истәр.

Бир сәһәр бу сәслә галхдым јеримдән,
Күнәшлә бир бахдым јер күрәсинә,
Бу сәһәр дүнјада туш олмадым мән
Ағлајан, сызлајан ана сәсинә.

IV

Ана гајгысыјла башыма әл чәк,
Хејрихан әмәлләр, ишыг әмәлләр.

Гајада битәчәк, дашда битәчәк
Бир тохум јетириб бәрәкәт әлләр.

Үтүк бир һијләкәр ириши үздә,
Хәбәр јабысына чубугу динди...
Сәрһад гошуулары, үфүгүмүздә
Галхан бир даға да сөјкәнин инди!

Дејирләр тапылыб Бабәк гылынчы;
Бабәки сон анда удан гаралты
Дирилиб бир гара думан кәзәчәк,
Бабәки сон анда сатан гаралты,
Бу сәси боғмаға күман кәзәчәк.

Дејирләр тапылыб Бабәк гылынчы,
Бу, јалан олса да доғрулмалыдыр!
Ону дөјүшдүјү дағ хынчым-хынчым,
Дәрә гыјма-гыјма доғранмалыдыр!
Бабәкин мөзары дүзәнди, дағды,
Бу дағлар, дүзәиләр газылсын кәрәк.
Бабәк һејкәлине Бабәкин ады
Бабәк гылынчыјла јазылсын кәрәк!

Сентјабр, октјабр, 1970

ЈЕРЛӘР

Әкәр ад сырасы кәзсәк һәјатда,
Әкәр јер дапасы дүсә ше'рдә,
Алгышлар алтында Низами ата
Кечиб отурачаг биринчи јердә.

Биринчи бир олур.
Хошбәхтми дејәк?!
Ондан ирәлидә јер јохса,
нә пис...

Биринчи илдырым, биринчи шимшәк
Биринчи јүксәјә кәсиләр һәрис.
Горхун, биринчиләр, әли јалындан!
Әли јалынларын дили јарагдыр.

Икинчи «Һај вериб», гачса далында,
Биринчи биринчи јыхылачагдыр.

Һахлар биринчини икинчи аддым,
Икинчи даг олар,
        икинчи дэрэ.
Сахлар биринчини икинчи аддым
Бэ'зэн галхан үчүн икинчилэрэ.

Өзү доғулмамыш јери доғулан.—
Ајағы торпаға, эли дэмирэ
дэјмэјэн,
        дибчэкдэ бир шитил оғлан
Бэ'зэн мисмарланар биринчи јерэ.
Заман чэкичинни мөһүрү јохса,
Заман кэлбэтини дишини зағлар.
Заман көзлүјүнү көзүнэ тахса
Јерлэр дэ јериндэ отурачағлар.
Мәнэ пај јетишмэз бу пајлашмада,
Вахт һаны јер ову далынча дүшүм.
Дэрэ адламада,
        зирвэ ашмада
Эскэр јүрүшүдүр мәнним јүрүшүм.

Вэтэн севкисиндэ биринчи ада
Биринчи чатмаға пај јетэр мәнэ.
Бурда биринчилик:
        Вэтэн јолунда
Биринчи өлмэји ејрэдэр мәнэ!

1971

ВЭТЭН МЭНЭ ОГУЛ ДЕСЭ

Бујруглара сығышмајан инаддым,
Чох ганадлар јоруб салан ганаддым.
Улдузлара бармаг силкиб, даш атдым;
Низамлара баш әјмэзди низамым.

Гајалары началарды гүдрәтим,
Булудлары парчаларды гүдрәтим

Шимшөкләри гычаларды гүдрәтим,
Јоруланда нур мизраблы озаным.

О селаблар селәлијим јаланмыш,
Өтәи күнләр чалаганмыш, чалапмыш.
Бирчә көврәк хатирәләр галапмыш,
Ону да ки, һа чевирип, һа сапым...

Вэтән мәнэ оғул десэ нэ дәрдим,
Мамыр олуб гајасында битәрдим.
Бу торпагсыз һарда, нэ вахт, нэ дәрдим—
Хозанымдыр, хозанымдыр, хозаным.

Дүнәними дөшдән асан дејиләм,
Дүнәнимэ гәбир газан дејиләм.
Үрәјимсиз кәлмэ јазан дејиләм,
Нэ гәдәр ки, өз әлимди јазаным.

1972

РАКЕТЛӘР

Ракетләр ојнајыр һәјәтдә,
Ракетләр ојнајыр.
Бир шары јүз дэфә вурмагдан
Јорулуб, јормагдан
Дојмајыр ракетләр, дојмајыр.
Онларын ајағы бу күнлә,
Башлары сабаһла ојнајыр.
Көрүрәм: јүјүрүр, јүјүрүр.
Гачырлар, гачырлар,
Үфүгдән фәзаја
Гапылар ачырлар.
Тәјјарә сәсини удурлар
Зәрбәли, һүчумлу сәсләрлә.
Сабаһ бу чиләвсуз һиссләрлә
Јер алтдай, јер үстдән
Гәфләти өлүмү
Дашыјар бу ракетләр.
Үшүјән торпаға

Дибчөкдө битмиш даһи вар.
Нәлә һеч бирчә дәһни

жерә дүшмәзләр,
Атәшдә әримәзләр,
Шахтада үшүмәзләр
Нә гәдәр, нә гәдәр!..
Көжәрәр, нур битирәр
Бунлары сән
Гума да сәпсэн.

Бәри бах,
Еј гоча даг!
Бәри бах!
Горхурам бунлары сән
Итириб өзүн итәсән!
Горхурам әтәжиндә
Мүнбит јаланлар әкәләр.
Горхурам гулагына
Хәбәр чынгыллар төкәләр,
Әјлиб боз дашыны
Өпәләр.

јалајыб парладалар,
Горхурам партладалар,
Еј гоча даг, јыхалар
Сәни динамит чағалар.

Ијук-август. 1968

ӨЗҮМЛӘ СӨҮБӘТ

—Һара тәләсирсән?
—Билмирәм һара?
Бир ону билирәм: сүр'әт кәрәкдир!
Атыны ат кетмәз гајалыглара,
Гушгонмаз зирвәјә сүрмәк кәрәкдир!..
—Зирвәдә нә вар ки?
—Биринчилик вар!
Ордан ашагыја бахмаг шөһрәти...
—Бәс ора тәләсик галхмаг шөһрәти!
Јорулар, бүдрәрсән!
Дартан тапылар!
—Дартылар јабылар!..

—Көрмүшәм једәкдә галхан чох аты...
—Јәгин көрмәмисән бу зарафаты:
Гырыр јүјәнинни гәфил бир туфан;
Бахыр күлә-күлә:
Бир даш сајагы,
Үзүшагы
Нечә дә сүр'әтлә јуварланырсан...

1967

АДИ КҮНЛӘР ЕШГИНӘ

Нә кизләдим, хош кәлмәјир
Өмрүмдәки тәмтәраглы күнләр мәнә.
О күн динкиш бир гыз кими
Ифрат кәлир
Ән севимли күлләр мәнә.
О күн, мәнә
Гоншусунун палтарында тоја кедән
Бир адамын јеришини хатырладыр.
Кимә исә јандыг верән бир гадынын
Күлүшүнү хатырладыр.
О күн бә'зән
Нәдәнсә мән

бирчәсини дәфн еләјән
Бир ананын кәдәрини дүшүнүрәм.
Сон сәфәрдә вурулан бир гәһрәманын
Накам галмыш сәфәрини дүшүнүрәм.
Тә'рифләрдән гачыб о күн
Тәнһа кәзмәк истәјирәм;
Бир касыбын сүфрасиндә
Чөрәк кәсмәк истәјирәм.
Тәмәнналы сағлыгларын
Јалан гусан гәдәһиндән
ијрәнирәм.
Бәхшиш гапан тамаһларын
Һорраланмыш гәһгәһиндән
Ијрәнирәм.
Дүздүр, о күн

Бир аз чинли адамларын
Бахышынын бузу олмур.
Кимисинин күлүшү бол,
Күлүшүнүн дузу олмур.
Тој-бајрамда онлар чоху
Өз гынында мүркүлөјөр.
Кизли-кизли көрүшлөрин
Гылыгында мүркүлөјөр.
Нә кизләдим, бојадылмыш
Төнтөнөнн, тэмтөрагы
Сејр етмајө тәбим кәлмир.
Бу бәзәкли мәчлисләрә
Гычым кәлир, гәлбим кәлмир...

Өмрүмүзүн чох варагы—
ади күнләр!
Төнтөнәси, тэмтөрагы—
ади күнләр!

Кәлини бир дә өнүм сизин,
Нәјатымын әввәлиндән
Сонуначан сәпим сизин...

1967

ПРОФЕССОР КҮЛӘ МӘКТҮБ

Ше'рин јазылдыгы вахтдан 15 ил кечир. Бу мүддәт әрзиндә Хәзәр дәнзинини чиркләнмәдән горунамасы үчүн чох иш көрүлмүшдүр. Партија ва һөкүмәтини бир сыра гәрар ва көстәришләриндә Хәзәр дәнзини горунаманы мүнүм проблемләри мүнәјән едилмиш ва аиди тәшкиләтләр гаршысында јени вәзифәләр гојулмүшдүр. Нәјф ки, бу ше'рин јазылдыгына сәбәб олан, Хәзәр дәнзинини тәдгиги, горунамасы сәһәсиндә чох иш көрмүш дәркәмли алим, профессор Күл инди дүнјадә јохдур.

Онун хәтирәсинә һөрмәт әләмәти олараг ше'ри бу китаба да-
хилә етдим.

Мүәллиф

Охудум, профессор,
Охудум мәгаләни:
Сејр етдим Хәзәрдәки
Вәсфә сыгмаз әләми.
Хәзәр бир хәзинәдар,
Хәзәр бир хәзинәдир.

Гојну-голтугу долу
Бир нәнәдир:
Једирдир— сүфрә салыр,
Јатырдыр— лај-лај чалыр,
Хәзәр хәзәриләрин
Көзәллик адына сахлајыр,
Далгалар архивиндә
Бабаларын нәрсини,
Нәнәләрин фәрјадына сахлајыр.
Хәзәр хәзәр оладан
Сагылар гызыл инәк кими;
Сагыб, соруб,
Сонра јоруб

гысыр инәк кими
Биз ону сатмаг истәјирик.
Өлү дәннәләр музејинә
Атмаг истәјирик.
Хәзәрдән ағ балыг,
Шаһмајы, узунбурун,
Сијәнәк гуртарыр;
Гызыл балыг адлы
Чијөләк гуртарыр.
Хәзәрин тәлеји
Бикәнәлијә јем олур.

Хәзәрин тәлеји
Кағызлар үстүндә
Проблем олур.
Хәзәрдән сәһилә
Гызыл дартырыг,
Күлаб төкүрүк.
Сәһилдән Хәзәрә
Зәһәр ахыдыр,
Чиркаб төкүрүк.
Хәзәрин бу дәрди
Бир нәрилти кими
Гулаглара кирмир:
Бизимлә мәтбәхләрә,
отаглара кирмир;
Даш јастыг, тикан дөшәк,
Буз јорған олмур.
Али мәчлисләр сүфрәсинә
Хәзәр дәрди
дограјан олмур!
Адамлар вар ки, Хәзәр

Сәһәр дә, ахшам да
Сүфрәсини бәзәр;
Беләсинә десән
Дардадыр Хәзәр,
Бир учалт әсини!
Дејәр:
Һардадыр Хәзәр!?
Хәритәдә кәзәр Африка гит'әсини...
Бирдән дејәрләр:
Дајан бирчә!
Сиз өзүнүз нечә,
профессор,
Сиз өзүнүз нечә?
Бир афәрин медалы
алмаг үчүн,
Рәислик талварына
учалмаг үчүн
Күндә бир тәдгигат
Агачы битирәнләрин.
Бир партлајышда
Јүз бујруг дәјәри
итирәнләрин
Голундан јапышыб вугарла,
Фикринизи бејиннә
Вурмусунузму
елми мисмарла?
Јох, профессор, јох!
Килеј гәһрәманымыз чох.
Дил пәһләванымыз чох!
Ленин чәлдлијимиз аз!
Ленин сәртлијимиз аз!
Ленин мәрдлијимиз аз!
Бәлкә дә бир гәдәр
Түнд олду јазым,
Мүбалигә рәнкини
Чох етди шаир еһтирасым.
Ахы даш бејинләри сән
Кәрәк вахтында дешәсэн!
Бир дә ки,
Ади дәрдинә дә
гәч дөзүм Јохдур мәндрә—
Ахы аһамдыр Хәзәр!
Бәлкә өлү дәнизи дә

Бир вахт белә өлдүрүбләр;
Она да чиркаблар
Кәмиләрдән дејил,
Шүүрсүз бејинләрдән ахыб,
Һәлә дә ачылмамыш
Сирли дүјүнләрдән ахыб.
Бир көзәлин сачыны кәсибләр,
Голуну-гычтыны кәсибләр,
Гулагындан мирварини ачыблар,
Сонра бир дүзүн ортасында
Лүт-үрјан гојуб гачыблар:
Сојуг гурудуб буз еләјиб,
Күнәш әридиб дуз еләјиб...
Бу күн мән
Бу фикирләр ичиндә кәзиркән
Сандым ки, бир әфсанәви гушам,
Кәлән әсләрин
Һансы будагынаса гонмушам;
Көрүрәм әлиндә тор—
Ики профессор
Ләпәләри о үзә,
Бу үзә чевирир;
Бәрк мүбәһисә кедир:
Бир дејир бир заман
Хәзәрдә чанлы вармыш,
Ону икнајаглы чаплылар
Гырыб гуртармыш.
Бир дејир:
Јох, елә бу дәниз өлүдүр,
Әзәлдән шүшәкөздүр...
Әсәбим бурда дөзмүр,
Даһа дөзмүр, учурам
Әсримин индисинә.
Хәзәр кими һајгырыр
инди синәм:
Хәзәри горумага
Силаһ истәјир,
Јунан әсатириндән
Аллаһ истәјир,
Дәннәләр Аллаһы!
Јох, профессор, сабаһы
Сабаһ дејил, бу күн горумалыјыг!
Сабаһын бүкүнкү кифиндән
горунмалыјыг!

Бу күн чүрүжөн тохум
Сабаһ Бэрәкәт олмур!
Гәнаәт олмајанда
Бэрәкәт сәрвәт олмур...
Биз багларын барыны
Өмүрлүк дәрсәк,
Кәләчәк нәсилә
Гуру ағач версәк,
Адымызы, руһумузу
Чәкәрләр дара.
Сүмјүмүзү јығыб
Гојарлар топлара...
Ше'рим сәрбәстдир бир гәдәр,
Бирдән аһәнкдарлыг

сөвөн Хәзәр
Мәндән күсәр.
Мән гәсдән белә јаздым.
профессор,
Мән ше'ри гырмаздым,
профессор,
Гырылан сәтирләри
Гырылан балыгларын
сүрүсүнә бәнзәдирәм,
Сејрәлән нөгтәләри
Хәзәрин сејрәлән
Күрүсүнә бәнзәдирәм.
Хәзәрин тәлејинә бахымда
Бах белә сәрбәстлик вар,
профессор!
Сәрбәстликдән бетәр
Сәрмәстлик вар, профессор!

1966

• • •

Мәнә дар күнүмдә тәсәлли верин,
Јашаја биләрәм сусуз, чәрәксиз.
Өлүм ајагында гаһымдан кириң
Көзләри долусу үмидләрлә сиз.

Сонунчу чагрышы дујанда инсан,
Нә чәрәк, нә дә ки, су ачы олур.
Бәли, сон ајагда, сон анда инсан
Јалһыз тәсәллинин мөһтачы олур.

ИЛЛӘРДӨН БИРИ

Сән—кечән илләримин
көтүјүндән көјөрән
пөһрәм мәним.
Сән—илләр музејинә
һәлә ајаг атмамыш,
Өсрин ана дөшүнә
һәлә ағзы чатмамыш
Көрпәм мәним.
Дунјаја тәзә-тәзә
Тәбәссүм чиләјир
үфүг додагларын,
Тәзә нур гәндилләри
битириб ишыг будагларын.
Дејирәм нә гәдәр
өлүмләр тапдјачаг:
Күн—ајагларын,
Сөдатәт көјөрдәчәк
Һәфтә—гәдәмләрин,
Ај—голларын.
Јер үстә салдыгын
јолларын
Сағына-солуна
Көрәкдир шәртнамән
јазылан
Ғајалар сөјкәнә,
Јамачлар салына.
Мәнчә сән—
Демәк истәјәчәксән:
ЈЕР гардаш,
ЈЕР аға,
Динлә бир!
Сәнилә
Бағлашма јазмаға
Дүзләрин вараглыг,

Чајларын мирзэлик
елэсин.

Дәнизләринә де:

Саһил торпағын
ағзыны јумуб,
гулағыны буруб,
динмә десин.

Дибиндәки
көзүјумлу, балыгбурун
гајыглары
богуб рәдд елэсин.

Дағларына де:

Бөјүкләр кими
бир баш тәрпәтсин:
Нүвөјүклү булудлар
Мәним дөврүмдә
Сәманы тәрк етсин.

Мән булудларымы гошуб,
Өлкәләрә үзүм ширәси,
Чичәк күлүшү,
Јемни дады дашыјасыјам.
Мән—

Јер үзүндән
Көрпә наләси,
Ана фәрјады дашыјасыјам—
Һардаса овутмаг үчүн,
Инсана инандырыб,
инсана јовутмаг үчүн.

Сүр'әтинә де:

Мән онун јолуна
Әталәт—көтүк олан дејиләм,
Гитәләрарасы

Өлкәләрарасы мүнәсибәтләрә де:

Мән мәзлум халгларә
Көтәк олан дејиләм,
Мән—

әдавәтә ораг чәкиб,
Әдаләтә һејкәл гојасыјам;
Хәјанәтә мөзар ојасыјам;
Бир гәдәр дә шаир оласыјам:
Һәр гитәјә ағыр, чидди
Бир Низами чилди
Апармаг истәјирәм.
Бир чилд әдаләт:
Бир чилд мәнәббәт,
Бир чилд сәдагәт,
Бир чилд дә гаршылыглы һөрмәт
Бир чилд дә зәһмәт,
Бир чилд дә нифрәт,
Онлары дүјмајан
Дашлара нифрәт.
Кәрәк мән јер үзүнү
Бу ишыгла, бу үмидлә,
Бу инадла,
бу ганадла
бүрүјәм.
Бәлкә мән
Нәсилләрин арзусу
Әсрләрин арзусу
илләрдән биријәм.

Декабр, 1968

ОД

Вәһшилик дишини чәкди чиј әтдән—
Елә ки, дүнјада од алды инсан.
Тәкчә ишыг дејил, бу тәбиәтдән
О күн ләззәт алды, дад алды инсан.

Бәлкә о гәләбә, о кеф, әјләнчә
Нечә мағарада әкс олуб галыр.
Бәшәр тарихинин илк күнү, мәнчә,
Инсан од алдыгы күн олмалыдыр.

Од алды инсанын әли ағачдан,
Чыхды од ичиндән ох да, гылынч да.

Галхды, тәбиәтлә вуруша инсан
Гаранлыг кечәдә, аязлы гышда.

Од алды инсанын әли, бу әлләр
Фикрә дә, гәлбә дә од жүкү чатды.
Күрәләр ичиндә говрулду әлләр,
Әлләрдән јанышан машын јаратды.

Од алды инсанын әли, бу оддан
Мин топлу, түфәнкли һиссә дә догду.
Дејирәм, бәлкә дә, елә бу оддан
Бу оду сөндүрмәк һисси дә догду...

Од—күлүш, тәбәссүм ушаг сәсиндә,
Од—фikir, хәјалдыр, шән арзулардыр.
Фәзанын бүкүнкү хәритәсиндә
Нечә кәммизин од јолу вардыр.

Еј бәшәр, дүнјанын мајасы оддур,
Од алыб бу одун кешијиндә дур!
Итирәр тапдыгы бу оду инсан
Сән һәрбин одуну оғурламасан.

1964

* * *

Һәлә өмрүмүзүн нә јазы олуб,
Һәлә бу дүнјада нә јашамышыг.
Бизим пајымыз чатасы олуб
Тәсәлли бир гашыг, үмид бир гашыг.

Демә ки, өмрүмүз кечди јарыдан,
Биз јенә үмидли күнләр јарыјыг.
Биз ки, кәләчәјә инам сарыдан
Дүнјанын ән варлы адамларыјыг!..

Јанвар, 1970

ЧӘФӘР ЈОЛУ

Хәјалымн ағ дүзүндөн
бир јол кечәр —
Чәфәр јолу.

48

Фикримнн нур дәннәзиндән
бир јол кечәр —
Чәфәр јолу.

Сәнәтимнн, шөһрәтимнн,
тарихләрә

нәгш олулмаг чүр'әтимнн
Кечәсиндән, күндүзүндән
бир јол кечәр —
Чәфәр јолу.

Кедәр бу јол, мүһәндисн
ади чаван.

Көрән дејәр:

О, бу јолун фәһләсидир.
О, бу јолун һәр дашыны, гајасыны
өз чијниндә дашыјан
бир кәләсидир.

О, заманы
мәрмәр кимн
дөшәр јола.

Заман

Симург гушу кимн
дүшәр јола,

Кедәр, кедәр, бир дөнкәдә
Јөн алар бир ағ гочадан.
Бу јол кедәр әфсанәләр дүнјасында
Гара гоча, ағ гочачан,
Кедәр бу јол,
Мешәләри јығмалајар
Гучағына пенчәр кимн.
Јамачлары сыхмалајар
Голтугуна пенчәк кимн.
Јаргаилары, учрумлары
Чырым-чындыр көјнәк кимн
Өз әјниндән чыхарар о,
туллајар о.

Гуш гонмајан даг белнинә
Дүзәнләри чуллајар о
Бу јол илә карван кедәр,
Һарда исә бир дәрәнин
Боз думаны изләр олу.
Һарда исә бир чөкәјин
Боз туфаны изләр олу.
Карвангыран тәбәссүмү

Сəхавəтлə сəслəр ону:
 «Даг улдузу мənəm», дејər
 «Улдузларын эн нурлусу,
 Эн улусу мənəm», дејər.
 Аг дəвалəр јортуб кедəр
 дүзүм-дүзүм.
 Даг улдузу сарбанына
 тутар үзүн...
 Бу јол илə карван кедəр.
 Бах бу карван од апарар
 Оду итмиш бир бəбəјин,
 бир үрəјин
 узаг-зүлмəт өлкəсинə.
 Бу карван да чаваб дартар
 Нарадаса еви учмуш
 Бир шүүрун «нијəсинə», «бəлкəсинə».
 Бу карванын сакинлəри
 Одтəкинлəр, Оддамдылар.
 Бу дəвəнин овсары од.
 Бу дəвəнин
 кирпиклəри
 од дамдырар.
 Бу карванын јүкү алмаз —
 нəгигəтə, чəсарəтə төһфə кедир.
 Бу карванын јүкү солмаз
 чичəклəрдир —
 Сəдагəтə, мəһəббəтə төһфə кедир.
 Бу карванын јүкү јалныз
 Мүдрик кəлам, сөз дəрманы,
 Сөз мəлһəми, сөз гылынчы!
 Нарадаса тоггушараг,
 Бир хəјанəт карванын
 Эзибдир о хыпчым-хыпчым.
 Кедəр бу јол.
 Бир долајда
 Мүһəндисин көзлəриндэн
 Көзлүк дүшəр.
 Додагындан сөзлүк дүшəр.
 Бу јолдан бир
 көзү јашлы
 чыгыр дөнəр гəбрə догру.
 Бу јол кедəр.
 Паралеллəр гошгусунда

Шəргə догру, Гəрбə догру.
 Өлүм, мəзар дујумуну гəргə догру.
 Бу јол кедəр, кедəр, кедəр...
 Зəрдүштлəрин оду сөнмəз
 одасына кедиб чыхар.

Нəснимилəр, Фүзулилəр
 обасына кедиб чыхар.

Кедəр, кедəр.
 Зирвəлəрдэн о, бојланар
 Дəдə Горгуд бојларына.
 Дөнəр јенə, дөнəр бəри,
 Дөнəриндə Бабəклəрин
 дөнəрлəри!.

Чəфəр јолу
 һүнəр јолу.
 Чəфəр јолу —
 Чəфəриннə
 Чəфа јолу.

Нечə-нечə аг талəјин
 Гара бахтла вуршунда
 зəфəр јолу

Чəфəр јолу —
 Нечə сənəт гитəсинə,
 Нечə сənəт сəјјанынын тапмадыгы
 Эбəдијјат гитəсинə
 Сəфəр јолу.

Јанвар, 1969

ТУНЧ АТЛЫ

(I Пјотрун һейкəли өнүндə)

Атынын налындан од парылдајыр,
 Ордулар басарсан бу јүрүшлə сən.
 Кəлəнилəр гаршына эклилəр гојур,
 Сən бир көзучу да күлүмсəмирсən.

Күлмəјə мачалын, вахтын нардадыр,
 Бир голун гылынчдыр, бир голун балта.

Күрдөн кечә,
Күр данышыр: бу гарышыг-данышыгдан
Бир дән сечә—
Нәгмә дәнн.
Ким олуду бу нәгмәнн
илк сәпәнн, илк бичәнн?

Ана Күрүм, сәннн нәгмән
Нә һикмәтлн бир нәгмәдир!
Ана Күрүм, бу дүзләрдә
Учалан о даглар нәдир?—
О нәгмәдир! Күр нәгмәсн!
О гызаран баглар нәдир?—Нар баглары—
Күр нәгмәсн!

Гатар-гатар, карван-карван
Чөкәкләри селләжән машыңлар да
Агырлыгы дикдирләри үтүләжән
Машыңлар да Күр нәгмәсн.
Сән олмасан, бу илгымлар
Этәжинн гатлардымы?

Бу дүзләрин аг күлүшү
Гызыл күнәш зијасынн
Күлүшүнә гатардымы?
Ана Күрүм, нәфәсннн дәр азачыг,
Башыны гој саһилннә,
Мүркүлә бир
Гулагыма узаг үфүг архасындан
Сәсләр кәлир...

Муганын боз сннәснндә
Көрдүм үмман нәрилтисн,
Тар телләри, саз телләри.
Көрдүм ана һәлимлијн,
Көрдүм ата мүдриклијн.

Јумшалармыш—торпаг дилә кәләндә,
Күлләнәрмыш—торпаг дилә кәләндә,
Гыз күлүшлү пәһрәликләр
Илгымлары јара-јара
Сәшилди көј бошлуглары—
Салым-салым—ас үфүгдән,

Сахла—деди—нисан әли:
—Буңлар сәнә Күрдән кәлиб,
Күр чајыңдан

јени-јени голлар ајыр,
Бу голлардан —

Јашыл-јашыл јоллар ајыр.
Бу нәгмәјлә даг зәнчирлә,
Булул дашы—һара дессән.
Ишыг дашы үрәкләрә,
Агыл дашы шүүрлара.
Күр чајының саһилнндә
Әбәдијјәт саһилннн јакшы гору.
Күр чајыны јакшы гору.
Күр чајына мин јол тор ат!
Күр чајыдыр бу Муганын әсил тору.
Ишыг тору, мәһсул тору.
Бәрәкәтдир, тәбәррүкдүр бу боз сулар;
Күр чајының нәгмәсннә нәгмәләр гат.
Гәлбнндә дә, аглында да бир Күр јарат.
Үрәјиндән кечмәјирсә бу Күр чајы,
Һајыф онда, һајыф, һајыф...

1972

ШУАРЛАР

Јол үстдә лалә тәк јаныр һәр шүар,
Саг јан да, сол јан да әкин јеридир.
Елә бил күрәдән чыхыб нидалар,
Тиреләр, нөгтәләр үтүләннбдир.

Ај сәдр, агзындан од-алов јагыр.
Јол боју нечә дә сәлигә-сәһман!..
Тарланы бүрүјән отун, алағын
Онсуз да көрүмүр шүар далындан...

Октябр, 1965

ЧОБАН ЧӨРСЈИ, ЧОБАН ҮРӘЈИ

Чобан әмшадатында тәһлимнн шәр.

Бир гадын ки, даг мейннн дүјүб сачына,
Шимшәкләри охлов кими чәкиб сачына,
Нәгмәснлә ојадыбдыр дан улдузуну,
Очаг чатыб, көрнәшнбдир гојун-гузуну,

Хэмрә тутуб, ачыҗынча, инәк сағыбдыр.
Синәсинә сазаг сағыб, күләк сағыбдыр.
Көзләриндән гова-гова алатораны,
Һараҗлаҗыб, һәдәләҗиб хам отараны.
Очаг үстә үзү гарсыб, сачы үтүлүб.
Дөшүнә од.

күрәҗинә аҗаз сүртүлүб.
Бу минвалла чөрәк бишиб,
чобан чөрәҗи.

Һалалды бу чөрәк!
Балды бу чөрәк!
Бир үрәк ки, даг чаҗы вар һәҗәчанында,
Бир үрәк ки, сағы-солу чичәкләр ола.
Дүзәиләрин ювшан әтри аха ганында,
Өрүшүндә һәмсөһбәти күләкләр ола,
Килеҗини суҗа деҗә, сулар апара.
Јаз јаҗлаҗа, ғыш ғышлаҗа ыугар апара.
Бир үрәк ки, сәксәкәси сәрһәд әскәри,
Бир үрәк ки, өмрү боҗу өмүр тәкәри
Даҗа аран, арана даг дашыҗар елә,
Өмрү боҗу аҗаг үстә јашаҗар елә.
Бир үрәк ки, дәрәләрә дүзләрә ачар,
Өмрү боҗу булаг көзү, арх агзы ачар.
Өз чанында јаҗ соҗудар, ғыш исиндирәр;
Чох вахт ону өзү сәсләр, өзү диндирәр.
Бу чөрәҗи дуҗа билән үрәҗин кәрәк.
О үрәҗә лаҗиг олан чөрәҗин кәрәк.

Бердә, 1970

ГОЧА ӘМИМ ВЕЛӘ ДЕДИ

Китабдан да, јадашдан да гаҗады мөһкәм,
Бу гаҗалар сирр билир ки—логман да билмир.
Бир һараҗ чәк,

бу дағларда галсын һараҗын.
Көнүл сәси көнүлләрдә јашамалыдыр.

Кишиләрдән һараҗ галыб,
ад галыб бизә.

Накишини сәндиҗи дән гум битирибди.
Сән арабир бу җерләрә өзкә кими кәл.
Гәриб җолчу донунда кәл—
Шәр гарышанда:
Көр атынн җедәҗини тутан олурму!
Варса, демәк, бу җерләрдә кишиләр өлмүр.
Гоча әмин бу дағлардан дағ өмрү алыб.
Сән арабир бу җерләрә сөз алмаҗа кәл;
Сөз чәкмәҗә сөздән дүзкүн тәрәзи җохса,
Етибарын «пара», «бүтүн» чешиди җохса,
Дул арвадын чәпәринә даш атан җохса,
«Үч аҗаглы ушағларә» саташан җохса,
Булаглары өвлад кими горуҗан варса,
Даг чаҗыны нәнә кими горуҗан варса,
Демәк, бурда гоча әмин јашаҗыр һәлә;
Демәк, бурда киши өлүр, кишилик өлмүр.

Декабр, 1973

КӨЧӘРИ ГУШЛАР

Елә ки, јаҗ өтүшүр,
Паҗыз кәлир, ғыш кәлир;
Ләнкәран горуғуна
Гатар-гатар гуш кәлир,—
Ғышы баһарла кечән
Бу җерини сефирләр.
Нә хошбәхтәм, гушлар да
Хәзәрини сефирләр!
Диллән, даныш, Хәзәрим,
Сөҗлә бу нә ахындыр?
Бәлкә хәзинин дили
Гуш дилинә јахындыр?
Мешәләрин дилини,
Ләпәләрин дилини
Мәнә вер, мән сорушум,
Деҗим:—Даныш аҗ, гушум,
Даныш. һансы өлкәдән.

Һансы елдән кәдмисиз?
Алидан, Анадолудан,
Юхса Нилдән кәдмисиз?
Соугдан гачмысыңыз,
Ја истидән, а гушлар?!
Кәлиң, сизә Вәтәним
Олсун вәтән, а гушлар!
Һансы фәсли севсәниз
Бағышлајарам сизә,
Бағымда, еванымда
Јува гурарам сизә...
Шаһ дағына учун сиз,—
Истәсәниз јајда гар.
Гыш һансы күл десән
Ләнкәранда тапылар
Бурда даг көрәрсиниз,
Бәнзәмир һеч бир дага—
Өмрү боју учун сиз
Зирвәсінә чатмага.
Сизә дүз бағышларам:
Ғојнуна көчмәк үчүн,
Бир ганад азлыг едәр,
Бирбаша кечмәк үчүн.
Ғәлбими ев ејләрәм
Торпағымы севәнә;
Фикрим тәк дүнја кәзиб,
Бура гајыдын јенә.

1960

ШАИР, КӨР ОНЛАРЫ!

Киши дајаныбдыр әли чибиндә,
Арвад кәрпич кәсир палчыг ичиндә.
Киши дајаныбдыр! Синә, баш ачыг...
Јаш јерә гојмајыр өз ајағыны,
Ғадынның башында гурујан палчыг
Итириб сачының гаралығыны.
Һәлә әсрин сәси чатмајыб она,
Дүшүнүр: «кишијәм, нејләсәм һагдыр».

Арвадын әлијә тикилән бина
Кишиниң адына јазылачагдыр...
Бәзән һәјат дедик ичләсларда биз,
Шеһримиз, сәсимиз сајды јериндә,
Һәлә чох тәрбијә дејән сәсимиз
Ғәлибдыр хитабәт күрсүләриндә!

1962

ӨМРҮМҮН СЫЛАРЫЧЫНДА

Учуг бир дәһнәдән сују совулмуш,
Дәһн гарышгаја, гуша јем олмуш,
Үзүндә сәһәрин сазағлы јели,
Ғабарлы чијиндә тәпчәкли бели,
Ғычлары чирмәли

бир сучу кими

Елә јол кедирәм фикирли, тутгуң.
Дајаныб, јорунуг бир јолчу кими.
Дејирәм чох һаһаг бу јолу тутдум.
Һансы бир бәрәнин күлләсиндәсә
Өзүмү ајылтмаг истәјәчәјәм.
Өмрүмүн һансы бир шиләсиндәсә
Керијә гајытмаг истәјәчәјәм,
Ата бујругундан илк гәдәм алан,
Ана јухусунда учруму галан
О чаван ким иди?
Севдији гызкилин бағы јанындан
Кечәндә гәфилдән дурухан чаван?
Әјилиб о бага кизли даш атан,
Мүржүлү гушлары вахтсыз ојадан
О чаван ким иди?

Нә иди о чагрыш, нә иди о сәс,
«Һеј-Һеј» чавабыны көзләмәди бәс?
Аг јоллар атыны чапды далынча,
Долулар атыны чапды далынча.
Булулдар үзүнү ганатды гәфил,
Куршадлар сачына әл атды гәфил.
Һәр гаја диндә бир бачы булаг
Сызлады: нә заман о гајыдачаг?...
Јоллар әтәкләјиб, гајалар чапыб,

О кәнчи ахтарыб, о кәнчи тапыб,
Рәддини, изини јоллардан јығыб,
Даглара јөнәлиб, даглара чыхыб
Јенә үркәмизи чулајачағам.

Гычыма долашан бәд нијјәтләри,
Илғым гијафәли бәдијјәтләри

Дәрәни дибинә тулајачағам.
Синиб боз үркәнин булуд јалына,
Чыпыб кедәчәјәм булуд далына.

Арабир учуна шимшәк долајан
Гардаш дәјанәтли дәјәнәјими,
Мәни көрән кими гујруг булајан,
Әлими јалајан

боз инәјими

Мүркүдән ојатмаг истәјәчәјәм,
Онлара гајытмаг истәјәчәјәм.
Ики көз бахачаг бир боз чадырдан,
Ики из чыхачаг бир боз чадырдан,
Бири: вә'дәхилаф бир сона изи,
Бири: из изләјән гајнана изи...

Долаша-долаша бири-биринә,
О изләр булагдан дөнәчәк јенә.
Мән мәһәл гојмадан бунлара гәти,
Пај да истәмәдән илк мәһәббәти
Говарам атымы шылтаглыгыма,
Кәнчлији һаглајан ушаглыгыма.
Гузулу јамачлар дагыдар чәни,
Тәпәләр чижиннә көтүрүб мәни,
Галдырар һаваја гартал сајағы,
Сонра да учурдар үзү ашағы.
Гајадан гајаја пырылдатдығым
Кәкликләр севинмәз бу кәлишимдән.
Дашыны дәрәјә јуварлатдығым
Кәдикләр севинмәз бу кәлишимдән...

Јенә дәрәләрә сығышмарам мән,
Јенә зирвәләрә јығышмарам мән.
Јенә ајағымдан атыб јоллары
Ганад истәјирәм бу күнә сары...

1970

ҺУМАНИЗМ

Нә гәдәр, шөһрәтим сајса јериндә,
Ишәк гајгыларә бүрүнән оллам.
Сәнин көпүкләнән тәрифләриндә
Јелкән ачанларын бири мән оллам.

Чатар «сәхавәтин» күнаһ өртмәјә,
Истәр јүз һүнәрим баша вармасын.
Бирчә, мәсарәтим сәни өтмәјә
Јүјән көмирмәсин, баш апармасын...

1973

КҮНДӘЛИК СУАЛ-ЧАВАБ

— Нә вахт бөјүјүрсән?
— Бөјүјәм ки, мән!
Гырхы һагламышам,
Бундан да бөјүк!..
— Јох, һалә биз дејән бөјүк дејилсән,
Јанына кирәндә ганы дөјмүрүк...
— Нә вахт сәјирдирсән
гара машыны?
— Јоллары јормајыб ајағым һалә!
— Нә вахт чохалдырсән
бәс маашыны?
— Гаршыма еимәјиб дамағым һалә!..
Јүкләр көвәзәләр үрәк јүкүнү,
Нә дејим бу ағлы думанлара мән.
Адичә бир инсан бөјүккүјүнү
Таныдам бу тәһәр инсанлара мән...

Нојабр, 1970

СӘБРИМДӘН ИНАДЫМА МӘКТҮБ

Һәр «сәфәр» габағы мәннмлә даныш,
Мәни мәшвәрәтчи баба бил һәрдән.
Нәнәләр дуасы јола салмамыш
Икидләр аз дөнүб узаг сәфәрдән.

Арабир үрәјин һөкмүндән дашын,
Арабир сән аглын агзыны ара.
Тәмкинсиз әлләрдән атылан дашын
Өзү дә илләдир чох аагылара.

Чәкмәли олсан да бош јүјәйләри,
Үзәнки басмагдан өзүнү сахла.
Бирчә шапалага дәјмәјәйләри
Һөрмәтә миндирмә бир шапалагла.

Јүјрәк демирләр ки, һәр гацағана,
Ғацмајан говулса јахшыды бәлкә.
Өмрүмүз гибтәчи бир сағсағана,
Сәһвимиз сағсаған јашыды бәлкә.

Нә пәсдир—шахәли будаг ичиндә
Ғаласан бир тәһһә јарпаг кими сән;
Сән һәрдән бир дәстә ушаг ичиндә
Ојунчаг итирән ушаг кимисән.

Әли чибиндәләр—көз јайындырар,
Көзү чибиндәләр—күман һәдәфи.
Ов вар, овчусундан из јайындырар,
Овчу вар, овундан бәрәни ғәфил.

Һәр күн дә нур умма нур дағларындан,
Өмүрдә һәр күнү дүзмәзләр сапа,
Чох «ғызыл бахтларын» будағларындан
Ғызыл јарпағлары төкәчәк сабаһ.

Тозанаг көрмүшүк бош инадлары,
Инад чөп дашыјар чајнаг оlanda.
Чәкәр зоғларыны торпаг гатлары –
Инад, инамына гајнаг оlanda.

Инамдан көјәрсә бир дағдыр инад—
Бу, Вәтән дағыдыр сөјкән ки, сөјкән!
Нә учан гушунун даһынча даш ат,
Нә гоһан дашынын даһынча сөјкән...
... Мәним инамымын сәрһәддини чәк!—
...«Әдаләт сәрһәдди!»—

Белә сәс кәлир.
Бир бурда керіјә чәкилмәјчәк
Бу инад, сәбирсиз Вәтән әскәрим...

Октябр, 1972

КҮЛӘКЛӘР

Дөј гапымы, дөј гапымы Мүшфиғ күләји,
Әли Кәрим ғасыргасы ғыр пәнчәрәми.
Бир учрумдан асылыдыр шаир үрәји,
Бир сәд даша сөјкәмишәм пәнчәларими.

Күләкләрни дајласында ушаг кимижәм,
Күләкләрни пәннәсиндә ојајыр әлим.
Күләкләрә ғысылырам нәһәмдир, — дејә,
Сачларыны охшамагдан дөјмајыр әлим.

Торпағымыз алов гушлу, шимшәк чүјүрлү,
Бу торпағы гучмаг үчүн думанлашајдым,
Әјиләјдим бир див кими: Аразлы, Күрләү
Дәрәләри сүмүрәјдим, туфанлашајдым.

Ғарны кәлән сәд күләји, сәрһәд күләји
Мәним күләк гошунларым, әзәрди онда.
Еһ, нә билим, бир дәһисов Мәммәд күләји
Бәлкә сизин даһынчә әзәрди онда...

1972

ҒӘФИЛ

Бир һарај јухума күллә бошалтды,
Бир дују сәсијмиш ојадан мәни,—
Ғәфил бир сәксәкә гојиуна атды,
Ојатды бир ғәфил јухудан мәни.

Ғәфил баш кәсмәләр, ғәфил асмалар,
Ғәфил ғасыргалар јадыма дүшдү.

Гәфил һөкмләри гәфил јазмалар,
Шагәфил даргалар јадыма дүшдү.

Гәфил ојанышлар, ворушлар ки, вар!
Јамин гәфилләри гәлбим унутду.
Гәфил һүчүмлара гәти дурушлар
Көзүма тәсәлли нәрдәси тутду.

Гәфил үсүллара чохдан танышыг,
Бәкән бу чүрәти јада вермишик,
Гачары гәфилдән јахаламышыг,
Нәбини гәфилдән бада вермишик.

Гәфил муштудуглар аз чыхар жола,
Гәфил хош хәбәри һахла дејибләр.
Гәфил бир севкини дагдан голајла,
Сәира далысынича агла, дејибләр.

Бу торпаг әсрләр гаранлығында
Гәфил нур дағлары дикәлиб ахы!
Бу торпаг гәдимләр торанлығында
Надан сүрүсү дә көкәлиб ахы!

Гәфил тәзадларын сычрајыш јери—
Бу јер каһ зүлмәтли олуб, каһ ишыг.
Биз һәлә бу јердә гәфилликләрин
Әсил дамарыны ахтармамышыг.

1970

ҮФҮГ

Нә јахшы
    әл чатмаздыр үфүг;
Нә јахшы,
    арзуларча
Учалмаздыр үфүг,
Нә јахшы
    Әл чатмаздыр үфүг.

64

Нә гәдәр хәјалымыз
    сәс гапыр, сөз тапыр,
    чапыр, чапыр...
Дүз кечир, даг ашыр,
    јетмир она.
Нә јахшы јетмир она.
Нә јахшы.

    әл чатмаздыр үфүг.
Нә јахшы, арзулар камына
    алчалмаздыр үфүг.
Нә јахшы, истәјин
    боз гума әкиләни вар.
Үмидин чармыха чәкиләни вар.
Нә јахшы, сәи варсан
    үфүгдән о јанкы һәјатым.
Үфүгдән о јанда—
Сөз јетмәз һәјһатым...

1970

КҮЛ-ТӨҺФӘЛӘР

Бу гәдәр
    күлләрә ујма, күл балам,
Мәнсиз бу төһфәләр јох ола биләр.
Көрпә дүјгуларын белә зөвг ала,
Беләчә инчәлиб, јухала биләр.

Мағара агызлы вәдләр камына
Тез бахыб, тез ујан инчәләр олур.
Гәфил бүркүләрин јаз кәламына
Тез ујан,
    гурујан инчәләр олур.

Мәләр чәмәнләрдә гузу күләкләр,
Сазаглар јол үстә јаз һарајлајар.
Гырыб пәнчәрәни гузгун күләкләр,
Гәлбини дидмәјә јас һарајлајар.

-5

65

Күллөрө һонулан бу алгышлары
Күдүм, көз жашында јујарсан онда.
Тикан гајгылары, буз бахышлары,
Ајаз күлүшлөри дујарсан онда.

Ијун—август. 1970.

• • •

Илдырым гезэблэ шыгыјыр јерө,
Тәбиәт галдырыр даг галханыны.
Нә јер кинајәли бахыр көјлөрө,
Нә көјләр азачыг јердән утаныр.

Беләчә үзләшир инадла инад,
Јенә бир-бирини јерлә көј дујур.
Јаланчы мәрһәмәт, һарајчы имдад
Араја кирәндә, гезәб сојумур.

Декабр. 1973

БИРИ МӘНӘ ШАИР ДЕДИ...

Бир и мәнә шаир деди,
Дондум јеримдә.
Һәр чийнимдән

асылы бир
гургушун тајы.

Дунја мәнән јер истәди бәбәкләримдә,
Елә бил ки, чанлы јохду мәнән савајы.

Ағылларын учрумуна үтү чәкмәли,
Үрәкләрин зүлмәтинә енемәк кәрәкди.
Галәм достум, јахшы раһла әскәр чәкмәни,
Ганлар төкән дишләри бәс ким төкәчәкди.

Бир өлкәнин чајнағындан өлкә салдырыб,
Нечә-нечә бөлүнәнлә бөлүнмәлијәм.

Бир өлкәнин сағлығына бадә галдырыб,
Бир өлкәнин көз јашына бәләнмәлијәм.

Таманлар вар, мәгам таныб орбитә чыхса,
Гитәләрин көзләринә гор атачагдыр.
Јер шарыны бир нар кими овчунда сыхса,
Таманһейјуб, улдузлара тор атачагдыр.

Нечә үмид кәмисини сүрәр ганында,
Бәләдчијә мөһтач олан гәриб дујгу вар.
Бир гарышга јувасыны дагыданын да
Нә вахтданса Гаچارынан гоһумлугу вар.

Өз шөһрәти һејкәлине дәмир әридән
Вәтәндашын вәтәни дә бир евдар аичаг.
Вәтән үчүн чан әридән, өмүр әридән—
Бир даша да миннәт гојуб, нај уммајачаг.

Додагындан бир јарымчыг үмид догмајан
Бејни батыг, ағлы јатыг ријакара бах!
Гызыл-гызыл гајчыларла тәле дограјан
О әлләри миз үстүндә ким дограјачаг...

Ушаг јүклү аналара муштулуг мәнән:
Шаир әли күлүш әкән бағбан кимидир!
Јер үзүнүн һәр күнчүнә јөнәлә билән—
Булдуллара нур дашыдан сарбан кимидир!

1970

НАҒЫЛ

Дәјирәм әлим чата:
Бир кәмәнд атам
Кометдән, шимшәкдән
Ишыг јаллы
бир көллән оғурлајам,
Чапыб, чапыб, күнәши
көјдән оғурлајам.
Тәшвишә дүшә
Нечә кәнд-шөһәр,

Силаһсызам, пакам, төмнәм.
Һәлә сиз олмамыш сизәм.
Мәнә бәдхәһлар фәнди вермәјин;
Талеләр кәмәнди вермәјин.
Мән көзәлләр сачына
меш олмаг итәјирәм.
Тәбәссүмләр чәмәнинә
шеһ олмаг итәјирәм.
Гојун бир өмүр зәлзәләснә
гоншу олум.
Накам мәнәббәтләрин
Иса-Муса гушу олум...
Ракетләр димдијиндә
јатырмајын мәни.
Атомлар пәршумунда
батырмајын мәни.
Онсуз да инсан өмрү
аздыр, аз.
Өлүм дүнјасы кәшф едәндән
Колумб олмаз,

Гојун јени-јени
нур дагы тапым.
Гојун вахтсыз өлүмләр
вахтында таныб анаран
сирләр гәјнагы тапым.
Өлкәләр вар, әлиндә
кәдәр гашыгы көрүрәм.
Халглар вар, тикәсиндә
севинч булашыгы көрүрәм,
Гојун бунлары дујум,
бунлары јазым,
һакими Һитлер вәсигәли
ојунлары јазым.
Фикримин сон һәдди—
ајрылы фикирләр
сәддини гырмагдыр;
Әсәби башлардан,
гәзәблә имзалар
һөкмүнү јумшалдан
әдаләт күрсүсү
гурмагдыр.
Нәсибим әбәди ахтарыш,

хатирә, јазыдыр.
Хатирә дәфтәрим дә
инсана галасыдыр...

1967

ДУШУНЧӘЛӘР

Фикирләрим дагыныгдыр, дагыныг јамаң,
Күләкләрә әспир дүшәң думан кимијәм.
Мин шүбһәләр, һәгигәтләр үнваны танаң,
Бир үнванда гәрар тутмаз күман кимијәм.

Елә бил ки, дартыр мәни јер ајагымдан.
Елә бил ки, һәр түкүмдән бир даш асылыб.
Һеј фикирдир, һеј хәјалдыр бејнимдән јаған,
Јохса фикир гучагында гәбрим газылыб.

Бир хәјанәт пәрдәсидир ја нәдир белә? —
Көзләримин ағы—гара, гарасы—агдыр.
Мәни кимсә гылынчлајыр дост әлләријлә,
Мәни нәсә өз гәлбимдән учурачагдыр.

Бир севдадыр, бир инсандыр башымын тачы,
Даш һасарлы үрәкләрә кирә билмирәм.
Гандан гачыб, чандан гачыб, үрәкдән гачыб
Көздә көзән мәнәббәти көрә билмирәм.

Јенә хәјал ичиндәјәм бир дар отагда,
Бәлкә мәним «мәнсиз кечән» кеф-дамагым вар.
Дагыл, фикрим, нә јашадым... һәлә габагда
Бир үрәји туфанлара тапшырмагым вар...

1965

• • •

Ганыма кизличә ишләјән
Шахтаны севмирәм,
Дибиндә дајазлыг кизләјән

Дәрҗаны севмирәм.
Силаһсыз нисанла дөүшән
Инсаны севмирәм.
Гаршыма мәрдликлә чыхачаг
Туфаны сеvirәм.
Мәрдликлә бүдрәдиб җыхачаг
Туфаны сеvirәм!
Кәмнми дашы јох, далғасы
Батыран үмманы сеvirәм!
Өзүндән күчлүнү җыхасы
Инсаны сеvirәм!

1965

МӘНӘ БАҒЫШЛАНА

Гарталдан
нә сүр'әт истәјирәм мән,
Нә өмүр, нә чүр'әт истәјирәм мән.
Бирчә истәјирәм чаван јашымда:
Јығыб ганадыны
гаја башындан
Узаг учушлара шығыдыгы ан
Мәнә бағышлана даг гарталындан...

Октябр, 1963

БИР ШАИР КҮСҮБ

Дејирләр бир шаир дүнјадан күсүб,
Вәдләр, тәсәллиләр көзүндә јасдыр.
Шаири күсдүрән дүнјаны үзүб
Күнәш системиндән атмаг да аздыр!

Әли Тудәјә

Шаир чәмијјәтин дили, дипломачы,
Шаир бир планет сигләтиндәдир.
Ону бахышышын гәзәб җырмачы
Даглар парчаламаг гүвәтиндәдир.

Күлүшү варлыга баһар нәсимн,
Кәдәри, һиддәти сырсыралы ғыш.
Ај кими, Марс кими, Венера кими
Гәлбинн чох сирри кәшф олунаммыш...

Дејирләр түстүсүз бир шаир јанар,
Гәлби өз дәрдинн ағлар кизличә.
Бә'зән көзләриндә кәлиб дајанар
Севдији чәмәнләр, даглар кизличә.

Дураг чәмәнинн гучагламага,
Дураг дашларыны өпә дагынын.
Фәгәт синәсиндән вурар бир ага,
Көзү дә сеvinмәз.көз душтагынын.

Јеријәр дүшмәни ајагламага,
Буховлар илишәр ајагларына.
Јенә туфан гопар, јенә гар јагар
Фикрин буз шахәли будагларына.

Бу, вәтән дедикчә, о гәһ-гәһ чәкәр,
«Вәтәнин гамчымын дилидир,— дејәр.
Гамчымын дилсә сағдыр нә гәдәр
Вәтәнин өлүдүр, өлүдүр»,— дејәр.

Бунун гәләми вар, онун ғылыпчы,
Бунун үсјаны вар, онун зинданы.
Бу галхар, көзүндә јанан ғығылчым
Су дејиб һарајлар, сәсләр дүнјаны.

Дүнјанын гулағы ешидир ағыр,
О мәһәл гојмајыр дејән һәр сәсә.
Бир шаир үрәји нејләсин ахы
Бир гәлби бир дүнја ешитмәинсә?!

Бир шаир арзусу көрән, нә дејир,
Бир үмид истәрми гәлби шән олсун?..
О дәрман истәмир, вәтән истәјир!
Дәрдли, јохсул олсун—тәк вәтән олсун...

САБАҢЫН ИМТАҢАНЫ

Дүнән мәнә: нечә-нечә хәзинәһин
 Ачарыны багышлады.
 Короғдулар, Чаванширләр
 Вүгарыны багышлады.
 Нечә гала диварында имзаланмыш
 Даш китаблар багышлады.
 Аналарын көз яшындан сүзкөч олан
 Күмүш габлар багышлады.
 Бир обаја даш жагдыран,
 Рәиҗәтә од дашыдан,
 гуш сагдыран
 Падшаһлара нифрәтнин верди мәнә.
 Өлүмләрлә јахалашмаг
 чүр'әтинн верди мәнә.
 Бу күн мәнә һәлә әсрин
 сазагыны сојунмамыш,
 һәлә һәјат көјнәјинн
 ган ләкәси јујунмамыш
 Јени дүнја, јени аләм багышлады.
 Космик гачыш, ракет гәдәм багышлады.
 Инсанлары сәәдәтә һарајламаг
 һүгугуну верди мәнә.
 Јерин-көјүн һүдудуну верди мәнә.
 Сабаһлара бел багламаг
 үмидинн верди мәнә.
 Бу үмидим елә шәффаф, елә сафдыр...
 Мәнчә сабаһ дүнәндән дә, бу күндән дә
 Әдаләтли, фәрәсәтли,
 чәсарәтли олачагдыр!
 Күрәкләрдә дүнәнләрин, бу күнләрин
 Нә гәдәр ки, агрысы вар, алыгы вар.
 Нә гәдәр ки,
 Әдаләтләр, хәјанәтләр,
 чинајәтләр галыгы вар,
 Су алтынын, су үстүнүн
 Нә гәдәр ки «Полорисләр» балыгы вар,
 һәрби назир,
 һәрбә һазыр
 чәнабларын
 Нә гәдәр ки, һәдә-горху говлуғу вар—

Сабаһын һагг-әдаләт мәнкәмәси
 Бир һөкмүҗлә мәнкәм әзиб,
 Комсталар диванына көндәрәчәк,
 һәгигәти,
 мәрһәмәти јагышлара,
 күләкләрә дөндәрәчәк.
 Мәнә елә кәлир, бә'зән
 Дүнјанын бир дәрәсиндә
 Итән кичик бир халғын да
 дәрдләриндән
 Сабаһ һалы олачагдыр.
 Сабаһ јәгин ән барышмаз милләтләрин
 Бөјүклүјүн бајрагыны
 Ган ичиндә дидишдирән дөвләтләрин
 Агсаггалы олачагдыр.
 Мәнә елә кәлир, сабаһ—
 Үфүгләрдән бахыб һәр вахт
 Әлә дүшимәз бир оғрунун,
 Бир чанинин јувасыны нишанлајыр;
 Јаланларын, бөһтанларын
 Собасыны нишанлајыр;
 Ајаглардан дәртанларын,
 Бир чүмләлик тә'риф үчүн
 Јәһәрләниб јортанларын
 Чаваныны, гочасыны нишанлајыр.
 Мәнә елә кәлир, һәтта
 Адамларын һәјатындан,
 Әхлагындан, мурадындан
 Сәһәрин бир варагында
 Күндәлик дә ачыб сабаһ.
 Һәлә бир күн,
 Бир күн дөвләт имтаһаны апарачаг!
 Сорушачаг гоншулуғун шәртләриндән,
 Анләнин ән мүрәккәб дәрдләриндән,
 Инсанлыгын гануларда
 јазылмамыш бәндләриндән...
 Јазылачаг —
 асылачаг булулдардан,
 пис аланлар!
 Јолдашыгдан, сәдагәтдән,
 е'тибардан пис аланлар!..

Еј беримин күнаһлары!
Дөјүн! Чыршан! Јујун! Гурун!
Сабанларын имтаһаны һәлә дуруп,
һәлә дуруп!..

1967

шәкәрдән көчән тәпә

Бу күн јаман мә'јус олдум,
Бу күн сәһәр —
Көрдүм; шәһәр кәнарында
Бир тәпәни сөкүрдүләр...
Орда чохла чөл нанәси,
Орда чохла хыналы даһи...
Дајаи бир аз, дајаи бир аз,
Машын јолдаһ!
Јох, машинлар дајаи мадан
О тәпәни дидирдиләр;
Дајаи мадан, гузгун кимн
Елә бил ки, чидарланмыш
Бир көһләни дидирдиләр;
О тәпәни
Балача јал балалары
Машынларын хортумујла
һачаланыб
дәвә, көшәк олурулар.
Кәфкир вуран машинлардан
Газанчалы машинлара
Ахыб, хәрәк олурулар.
Гајасындан гопарылан
Мә'јус даһлар
Јығылырды машинлара.
Елә бил ки, кәсик башлар
Јығылырды машинлара.
Димдијиндә түк кәтирән,
Чөп кәтирән бәт гуш көрдүм,—
Билмирди ки, һара гона.
Бу күн еркән ишә чыхан
Гарышгалар
дөнәчәкми јувасына?

76

Көзләримә чох әсәби,
Чох пәришан дәјди күләк:
Бәс о һарда ујујачаг,
Бәс о һарда динчөләчәк?
Ким тапачаг ушагларын
Даһ дибиндә кизләтдији
Кичик тахта гылынчыны?
Ушагларын дөјүш-дөјүш
Галасынын бу хынчымы
Гулагыма санки долур.
Чичәкләрин тәбәссүму
Үзүгујлу...
Архезојун, Кајназојун тәәссүфү
Хәјалымда, бүтүн јолу
Дүшүнүрәм: бәлкә елә
Бир еранын кеоложи
Музејини итириләр.
Бир ахтарыш күнејини,
Бир ахтарыш гузејини итириләр.
Бу нә сөздүр, нә дејирәм?
Бәс тәзә ев, тәзә мејдан?..
—Мән нә билим,
Башымыза јер гәһәтдир?
Ахы нијә шәһәрләрдән
Говмалыјыг тәбиәти...

1967

ПОЕЗИЈА, ПОЕЗИЈА...

Поезија, поезија!
Еј гәләм гардашым!
Мәнимлә диз-дизә,
Үз-үзә
отуран
Сирдаһ бачым,
Һәмдәм гардашым!
Бу дүнја јолунда
Сәи өмүр карваным!
Һардаса бүдрәјиб,
Әбәди јыхылса
Сарбанын,
Туфанлар сәһрасы,

77

Боранлар кәдији
     Адлајан,
 Бөһтанлар әтәји
     Гатлајан
 Чүр'әтин олармы?
 Гүвәтин олармы?
 Ешгимин Фәрһады,
 Күлүнкүн һардады?
 Синәмни фикирләр
 Дагыны парчала!
 Бир сөнән очага
     нур чала.
 Бир дөнүк тәлејин
 Сон үмид күтаһында
     ишылда!
 Пешиман пислијин
     Күнаһында ишылда!
 Поезија,
     поезија!
 Үрәјин јарпаг дилсән,
 Бәнөвшә нискилисән,—
 Бәшәрин ән бөјүк
     Иттиһам күрсүсү.
 Ән ити
     Интигам гылынчы,
 Ән инчә
     Көзәллик күзкүсү!
 Поезија, поезија!..
 Бир Мүшфигин гәлбинни
 Сарымтыл мурады!
 Бир Лорка өмрүнүн
 Бозумтул фәрјады!
 Поезија, поезија!..
 Далгалар чәнкиндән
 Јоғрулмағы бачар!
 Үрәкләр кратериндән
 Соврулмағы бачар!
 Јонмағы, јонулмағы,
 Бүдрәјиб јанылмағы,
 Чырпыныб
     доғрулмағы бачар!
 Јыхылан евләрә
     Галдырычы кран
     Олмағы бачар!
     78

Севки мәктубларында
 Көз—екран
     олмағы бачар!
 Дилдән-дилә дүш,
 Әлдән-әлә дүш.
 Дөјүл, бәрки, чилалаң,
 һамарлан, тумарлан!
 Истәр букүнкү
     сәрбәст мејлиндә
     сәрмәст ол,
 Истәрәс дүнәнки
     форманла мәст ол,
 Истәрсән ағ ол,
 Лүмлүт ағ ол!
 Бирчә үрәксиз башлардан,
 Бирчә башсыз үрәкләрдән
     Узаг ол,
     Поезија, узаг ол!

1966

ВИЛАЈИ

Кәл күсмә, инчимә бахтындан,
 Гәм јемә, гәм јемә, Вилаји!
 О јүксәк арзулар тахтындан
 Сән енмә, сән енмә, Вилаји.
 Сән мәним көзүмдә бир елиң
 Гәзәби, һиддәти, гәмисән.
 Бәлкә дә кәмисиз дәрјасан,
 Бәлкә дә дәрјасыз кәмисән.
 Јыгылыб синәндә кизләниб
 Сәттархан гылынчы, билирәм.
 Алышыб өзүнү јандырыр
 Көзүндә гыгылчың, билирәм.
 Көрүнүр, о бөјүк һавана
 һавасын гатмаса һавана,
 Көрүнүр, бир Фидел Кастро
 Бир әскәр донунда,
 Бир азәр донунда
 Ја Вәтән, ја өлүм демәсә,
 Ја чаным, ја елим дәмәсә,
     79

Гычлары титрәжә-титрәжә
Тәләсир багчаја
Әл атыр күлүнкә, ведрәжә
Тәләсир багчаја.
Дејирсән кәсилсә ајагы
Тәбиғат күнәшн кәсәчәк;
Чичәкләр көрпә тәк аглајыб,
Ағачлар гочадан күсәчәк.
Кечиксә, нәгмәсиз галачаг
Тәзәчә дил ачан јарпаглар.
Кечиксә, јарышил олачаг
Чәрраһы көзләјән будаглар.
Чаррада итирсән ону сән
Бир ағач дибиндә јенә кәз.
Ишнин аз билмәз алимдән,
Јерини назирлә дәјишмәз.
Гочаја «нә јаман гочалыб»
дејәнләр тапылар.
«Аз ишлә, өмрүнә аз талыб»
дејәнләр тапылар.
Онсуз да өләчәк, билир о,
Башыны булајыб күлүр о:
Бәс ишенз, бир гара даш кими...
Бу агыр бир өлүм дејилми?
Биз кедәк, бизимлә дунјанын
Ишыгы кечәси дејилдир.
Әлиидән јанышыб инсанын
Нәјат ки, көчәси дејилдир.
Шәрт одур көчәндә көстәрәк
Бир өмрүн тутдугу јери биз.
Ән тәзә бинадан дүшән бир
Кәрпич тәк билинсин јеримиз.

1961

ГЫЗЫМЫН СУАЛЛАРЫ

1. Булуда минмәк олар?

— Тәјјарәжә минир адам,
Учур, кәзир, енир адам.
Булудун да ганады вар?
Булуда да минмәк олар?

82

— Әлбәттә ки, минмәк олар.
Амма, гызым, дејил асан;
Бунун үчүн кәрәк чохлау,
Чохлу китаб охујасан...

2. Бөјүк олсам

— Бөјүк олсам мән
Нејләрәм, билсән?
— Нејләрсән, балам?
— Нәр шеји сатыб
Ојунчаг аллам!

3. Печә

Дүнән кинода көрдүм:
Дәннз, кәми, балнина...
Бу күн исә кәлмишәм
Лап дәннзини јанына.

Нә бөјүкдүр кәмиләр,
Судур бахырсан һара.
Бунлар печә јерләшир
Кичик телевизор?

4. Гузум

Мәним балача гузум,
Гарны алача гузум.
Кәл сәнә јонча верим...
Су да, дојунча верим;

Бөјү, сәни отарым,
Дага-даша апарым.
Бирчә шәртим вар, амма
Чичәкләри тапдама...

5. Нијә белә еләдим?

Кукламы сыйдырмашам,
Палтарыны чырмышам,
Дејирәм ки, ај ата,
Тәзә кукла ал мәнә.

83

Дејир: даһа шәһәрдә
Кукла тапылмыр сәнә;
Дејәсән бир-биринә
Хәбәр дә јајыб онлар;
Даһа бизә кәлмирләр,
Сәни таныјыб онлар...

6. Тәмиз балалар...

Гызым Ирадә
Сорушур һәрдән,
Атачан, нијә
Балачајам мән?

Истарәм сәнин
Чијиннә чатам;
Нијә сән мөндән
Бөјүксән, ата?

Дејирәм: гызым,
Ај мәннм гузум,
Мән дә сәнин тәк
Балача идим.

Анам нә заман
Је, деди—једим,
Јат, деди—јатдым.
Һеч билмәдим ки,
Һачан бөј атдым.

Сәһәр јухудан
Дурдум вахтында;
Әл-үзүмү дә
Јудум вахтында.

Тәртәмиз олду
Дишим, дырнағым,
Тәртәмиз олду.
Сачым, дарағым.

Тәмиз ол,— деди
Су да һәр сәһәр —
Тәмиз балалар
Тез бөјүјүрләр.

1964

варды күнләрилиз

Таја дурушуму күсү ыфтынан
Бә'зән чиликләйиб гума дөндәрәр.
Вәфан сәртлијими салар атындан,
Ешгин гәзәбими мума дөндәрәр.

Көр, Азәри гызы, дүшүндүм нәји:
Сән киши өмрүнүн дәјирман пәри.
Короғлу Мисринин Никар дәстәји;
Нәби Ајналынын Гәчәр сәнкәри...

О сәсин аһәнки,
О үзүн рәнки,
О күлүшүн дүзү һеч һарда јохдур.
Сәндән вәфалысы, сәндән гәшәнки,
Сәндән инсафсызы һеч һарда јохдур.

Мәним гара шаным, мәним ағ дузум,
Мәним нар ағачым—Азәри гызы.

Јалта—Бақы, январ—март, 1968

ВАРДЫ КҮНЛӘРИМИЗ

Варды күнләримиз варлыға бәизәр,
Үфүглү, сәмәлы, күнәшли, гарлы.
Бизим арамызда јашарды күнләр
Вәдә гарангушлу, көрүш баһарлы.

Биз күнләрә һәмдәм, күнләр дә бизә;
Һардаса итмишди боранларымыз.
Гар ыфрчасыны көјләримизә
Һәлә чәкмәмишди торанларымыз.

Әрзин бир булудсуз, ајдын јериндә
Үфүг биримиздик, сәһәр биримиз.
Һәр тәзә мәһәббәт чүмләләриндә
Мүбтәдә биримиз, хәбәр биримиз.

Күнләр о күнләри һара апарды...
Варды күнләримиз варды, ај аман.

Мәһәббәт әтирли күләк доларды
Каһдан пәнчәрәдән, каһдан гапыдан.

Варды күнләримиз һәм гара, һәм ағ,
Араусу, таманы умар-күсәрсиз.
Гибтә зәлзәләси дағындан узағ,
Бөһтан хәбәрләри ондан хәбәрсиз...

Варды күнләримиз. Вар јенә, нијә?!—
Мән азан бир овчу, сән иткии әлик.
Мән тәзә сәһнәјә чыхан фачиә,
Сән тәзә бир әлә дүшән күндәлик...

Јалта, январ, 1968.

• • •

Јолларда јазылмыш ше'рләр

Бир баш дашы көрүрәм;
сәтир-сәтир газылыр;
Мәрһумун сон үнванына
хатирә—ше'р јазылыр.
— Бу ким ола?—
јанашырам дашјонана.
— Нә фәрги вар...
ја о, даша дирилиқдир,
Ја даш она...

1973

• • •

О көзләрә әһсән, әһсән...
Сирр көрдүм о көзләрдә,
илаһи сирр...
О көзләр ки, кечәјә дә,
күндүзә дә дәнә билир,
О көзләр ки, онда күнәш сәһәр ача,
Онда күнәш сөнә билир;

Кирпижинин алтындача
Титрәэни көрмүр бә'зән.
О көзләре әһсэн, әһсэн...

1973

• • •

Сәни танымадым...
Адичә либасда,
Адичә јеришдә
Сәилкдән чыхмышдын...
Бәс сабаһ?
Бу ади јеришдән дојсан,
Күндүзү башына гојсан,
Белниә бағласан кечәни...
Беләчә сахласан күндүзү,
Беләчә сахласан кечәни...
Еј һәјат, сән бизи
Мәнимлик тозундан сахла...
Мәст олан башлары
Арабир һөвкәлә, һөвкәлә, торпагла...

• • •

Бүтүн вәзиләрә сығдым:
Сәрбәст вәзиләрә,
Һечалы вәзиләрә,
Икили-һачалы вәзиләрә.
Гәлиби мә'лум:
Һапылы-һачалы вәзиләрә.
Достлуг вәзиннә сығдым;
Јүкүн ағыр тајына кирдим:
Барыт чәлләјини оддан,
Дуз тајыны чајдан кечирдим.
Бир севки вәзиннә чашдым.
Севмәја гачыркән,
Севилмәкдән гачдым...

1979

БИР ӨМҮР ХАТИРӘ

Бир хатирә дәфтәринә бәизәјәр өмрүм,
Нечә тәле көрүшдүрәр, аралајар о.
Бир хатирә дәфтәрини бәизәјәр өмрүм,
Бир хатирә дәфтәрини гаралајар о.

Хатирәләр ғызыл дону, күмүш донунда
Дүнәнини кејиндирәр, бәзәр; јорулмаз.
Хатирәләр өмрү боју дәрвини донунда
Һапы-Һапы итијини кәзәр, јорулмаз.

Хатирәләр көрүшләрин арасында чај,
Адлајарыг көрнүсүндән о јан-бу јана.
Хатирәләр хәтри учуз нисандан гачар,
Хатирәләр нисанлыгда дөнәр нисана.

Күнәшлијди, кәпчлијимин күнеј јастаны,
Чичәклијди, чисәклијди, гузејләри гар...
Хәјалымда хатирәләр мөзарыстаны,
Хәјалымда хатирәләр музейләри вар.

Адамлар вар бир сөзүмү сахлар јадында,
Бир вәдәдә бир тәлејин күманы јатыр.
Үрәјимин кәшф олунмаз сирли гатында
Ачылмамыш хатирәләр диваны јатыр.

Еһ, ојатдым мән онлары чох һаһаг јерә,
Удачагдыр онлары да јер—үрәји буз.
Бир хатирәм көчәчәкми хатирәләрә?
Мин хатирә көчәчәкдир мәнимлә, әфсус!..

1970

• • •

Булудсуз кечәләр көјә бир дә бах,
Орда улдузумуз јанарды гоша.
Әһдимиз, ешгимиз ганадланараг
Һара гонса иди, гонарды гоша.

Инди елә бил ки, онлар да күсүб,
Јазыг улдузларда күнаһ вардымы?..

Биз јердә итирдик бир-биримизи,
Көјдә улдузумуз барышардымы?

Феврал, 1974

БИР ГЭЛЭМ ӘҢЛИНӘ МӘКТУВ

Дејән бәхтимизин беләдир јары:
Сәнә төһфә кәлир, пај кәлир илһам.
Мәнсә дырнағымла гајалар јарыб
Ону учрумларда ахтармалыјам.

Бу күн јер сүлүрүр бурнуун јели,
Сабаһ булудлары көјдән говачаг.
Бу гәләм—күлүнкүм, бу гәләм—белним
Мәни фәһләлијә чағырыр анчаг.

Чыхсаг тәрәзијә, ағыр кәләрсән,
Чох ағыр—пәрсәнкин тәрәфләр илә.
Чохдан чәкилмисән, өзүн билирсән,
Бадәләр далында тәрифләр илә.

Сәнә нә күчүмлә тај ола билләм?—
Ата јарышына чыхаммаз атам;
Нә гәдәр чалышыб алышсам белә
Ону өз ишиндән ајыраммарам:

О, ики ајагла торпага бағлы
Ағачдыр, әлләри будага бәнзәр.
Әкиндән, бичиндән, торпагдан ајры
Сөз-сөһбәт көзүндә алага бәнзәр.
Мәнәмлик телнини гыр ат сәсиндән,
Садалик өнүндә дағлар кичиләр.
Бу Вәтән торпағы өз синәсиндә
Нәлә мин даһијә јер верә биләр.

Нә гәдәр «бөјүсән» тәрифләр үстә—
Кимәсә гамчысан, кимәсә једәк.
Бу сәнәт әләми фәһләлик истәр,
Кәл вериб әл-әлә фәһләлик едәк!

Декабр, 1968

ӨЗҮМӘ ТӘСКИНЛИК

Нәр күндән бир јени әсәр көзләмә,
Сәсим кәләмәјәндә сөймүшәм демә.
Илһам да дәрриләр гојнунда үзән
Маһир далгычлара бәнзәјир бә'зән;
Арабир бағмаса өз әләминдә,
Иткиләр тапылмаз сөз әләминдә.

1966

***

Дејирдим өмүрлүк сәнинди гәлбим,
Онда јашајырсан, јашајыр о да.
Дејирдим дәрјадан дәринди гәлбим,
Чүнки бир мәнәббәт ујумуш онда...

Биләмдим һеч һечә јарылды синәм,
Бир туфан ағзында сели, күршады—
Гәлбимни арајыб, ахтарыб бу дәм
Јуду бир севданы, силди бир ады.

Гарғыма күршады, сели, күләји
Онлара мән дедим! Нијә мән дедим?—
Мәнним үрәјимдән чыхан үрәјин
Ичиндә бир үрәк кизләнмиш иди...

1965

ОХУ, ТАТАР ГЫЗЫ

Оху татар гызы, додағларыны
Дарасан чајына сөјкәјиб, оху!
Гајалар шәкләјиб гулағларыны
Таныш бир пәгмәни дилләјир, оху!

Бу дилсиз дашлара сәсләр һопулуб,
Јашајыр учрумлу дағ арасында.

Саһилдән говулуб, журддан говулуб.
Кизләнннб бир аҗы магарасында.

Оху, дүнәнннлэ кәлиб көрүшән
Бир татар гарысы туш олсун она.
Јетим ушаг кимн дидәркин дүшән
Нәгмәләр тапылыб гошулсун она.

Нәгмәннн сәфәри үфүгләрәдир,
Нәгмәннн мәнзилн галмаз јарыда.
Оху, вараглансын көзүмдә бир-бир
Бабанын дүнәнки күнаһлары да.

Сәни баша дүшәр гәдим бир гала,
Анлар биналарын, јолларын чоху.
Оху, татар гызы, јарымчыг галан
Бир ел нәгмәсннн тәзәдән оху...

Јалга, јанвар, 1968

АЛДАДА БИЛИРӘМ ӨЗҮМҮ ҺӘРДӘН

Алдада билирәм өзүмү һәрдән,
Өзүмә хош кәлир бу гәбаһәтим.
...Дөнәчәк кәнчлијим узаг сәфәрдән,
Дөнәчәк јанында илк мәнһәббәтим.

Јүјән кәмирәчәк чаванлыг атым,
Субај күндәлијим һәлә ки ағдыр!
Заман сачларымдан ағ зарафаты
Утана-утана апарачагдыр.

Нә заман тикилди бу тәрс дәјирман?
Бир нәсил сөзүнү нә тез данышды?
«Бу да бир зарафат»—дејән Нәриман
Дүнән нишанына чагырмамышды?..

Инана билмирәм: өлүм һагг ола,
Торпаг рәссам уда, бәстәкар уда!—
Ана дәфн олуна, көзәл гочала...
Бәлкә бир сәһнәдир,
әсәрдир бу да...

Дејирәм: дост олум бу мәрд дүшмәнә,
Бу јазыг өлүм дә гонагды јәгин.
Гәфил бүдрәмәләр, гәфил дүшмәләр
Һәјатда өтәри сынагды јәгин.

Сөзүн дәркаһына дәрд јахын дүшә!—
Инансам, гәләмин багры чатлајар.
Низами көз јумуб, көчдү күнәшә,
Мәнә дә бир гарыш јер сахлатдырар...

Дејирәм даһилик һајым-һарајым
Үфүгдән бојланыр... Бу нәдир һәлә—
Күнәшдән ајрыча бир ишыг пәји
Мәнним үнваныма јол кәлир һәлә.

Үзүмә дәјмәјир ана нәфәси,
Нә бәрк јухудајам, нә бәрк јухуда...
Гызларын тәлејин улдуз төһфәси,
Огул да көрәјдим кәрәк јухуда.

Дүнја гулаг асыр сөзүн сәсинә,
Дилимин учунда илан дурубду!
Нә бүксәм һәгигәт гијафәсинә
Кешикдә јараглы инам дурубду.

Мәни мән оланлар
тез дујуб анлар,
Дүнјада нә гәдәр јаланчы вардыр!
Бәлкә дә өзүнү алдатмајанлар
Дүнјада ән бөјүк јаланчылардыр.

Декабр, 1973

ГЫЗЛАР

Ешгиниз олмасын чүрүк сап кими,
Әлләрдә кәзмәјин бир китаб кими,
Кимисә мәст едән ал шәраб кими
Ахыб һәр бадәјә долмајын, гызлар!

Ојнар гәһгәһәнннз шимшәкләр кими,
Үнвансыз олмајын күләкләр кими.

Гар алтындан чыхан чичәкләр кими
Вәдәсиз көјәриб солмајын, гызлар!

Сиз бир гајыгысыңыз, тале дөниздир;
О, бәзән буланыг, бәзән тәмиздир.
Тале ағлыңыздыр, дүшүнчәниздир;
Талејин гајыгы олмајын, гызлар!..

1965

КӨЗЛӘРИН

Адын—демәдинми—додагларымда,
Өзүн—демәдинми—көзләримдәсэн..
Адымы батырыб гулагларында,
Өзүмү нејләдин көзләриндә сән?..

Мәни көзләриндә күлләләдиләр,
Мәни көзләриндә дәфн еләдиләр..

Декабр, 1968

ДЕЈИЛӘМ

Билирәм, мән сәнин көз јашларынам,
Донуб көзләриндә галан дејиләм.
Бир мәләк донунда кириб гојнуна,
Сонра шаһмар кими чалан дејиләм.

Биринә варамса, биринә јохам,
Јоғрулмуш хамырам, јајылмыш јухам..
Мән һәр вәдәсилә бир тале јыхан
«Һәгигәт кејимли» јалан дејиләм.

Гонсан кирпимә бир жалә кими,
Көчсән дә гәлбимә бир налә кими,
Мән сәни бир долу пијалә кими
Көтүрүб әлимдән салан дејиләм.

96

Һәр ешгин јолу вар, һәр өмрүн јары,
Јерй, бу үмидләр јолунда јары..
Даһа нә кизләдим, чалынмыш тары
Көкләјән дејиләм, чалан дејиләм..

Декабр 1964

ДЕМӘДИМ

Мән сәнә һеч вахт
«Севирәм» демәдим;
Севдим анчаг,
«Севирәм» демәдим!
Е'тибар јохдур дилә,
Дил үнван аза биләр,
Горхурам, мән горхурам..
Ешги үрәкдән дилә
Көчүрмәкдән горхурам..

Јанвар, 1965

БИР АЗ КЕЧИКӘНЛӘ БИР АЗ ТӘЛӘСӘН...

Сәнин талејинчүн чох горхурам мән.
Р. һәмзәтов

Һәр шеји демәк дә,
данмаг да чәттин,
Арабир бу кизли дәрә удур мәни,
Бу шылтаг, әркәјүн бир мәнәббәтин
Вахтсыз јетимлији горхудар мәни.

Ким бир дә сон ешгә сонбеник дејә,
Ичә о көзләрин одуну бир дә,
Дүнја дедијимиз бу көзәллијә
Гибләкаһ еләјә адыны бир дә.

Дилли дә, дилсиз дә елә мән идим
Гәлбинин сәсини гәлбимә јазан.

97

Горхурам: сэн мэнсиз үрэжини дэ
Дууб охумагы бачармајасан.

Горхурам чох шејин рэнки дэ дөнэ,
Даг—ади даш ола.
Булаг—ади су.
Бир јени дэрд ола: гэлбиндэн мэни
Атмамаг горхусу,
Атмаг—горхусу.

Горхурам: тэнһалыг бездирэр сэни,
Гэфил бир гаралты дурар јолунда.
Јаланы шириндил бир эјлэнчэни
Горхурам мэхэббат билэсэн онда.

Алову көз јуман, күлү гышгыран
Очагын, о чагын горхудар мэни.
Һардаса габ јујан, ев-јыгышдыран
Јетим гочалыгын горхудар мэни...

Ат о мэнсизлији јухуларындан.
Јаша нэ адымла, нэ шөһрәтимлә.
Ајрыл бу мэнсизлик горхуларындан
Бу дөрдчә мисралыг нэснһәтимлә:

Бир аз кечикәнлә бир аз тэләсэн
Үз-үзә кәлибсә,—нэ күс, нэ агла.
Бир ешгин кәләчәк нифрәтини сэн
Индидән, индидән овхарлы сахла...

Јанвар, 1974

НЭЈИМЭ КЭРӘКДИР

Диндирмирсэн, көнүл багы хэзандыр,
Бүлбүл күсэн баг нэјимэ кэрәкдир?
Де бир чан ки, чан алмаја севкидән
Мин ил галса саг,—нэјимэ кэрәкдир?

Севиб сечди әһдә садиг јар һамы.
Көнүл вердим мән өзкә бир јарамы?
Сэн су сәпиб алышдырдын јарамы,
Та күршад ол, јаг—нэјимэ кэрәкдир?

Көнүл, долдур мэхэббатдән бадә сән,
Вер өмрүнү ешг јолунда бада сән.
Өмрү боју синәсиндән бад әсэн
Нобаһарсыз даг нэјимэ кэрәкдир?

Сән Күнәшдин, мән нур алан Јер идим,
Сән атәшдин—бу атәшчүн јеридим.
Һәсрәтиндән шама дөндүм, әридим,
Өлсәм даһа аг нэјимэ кэрәкдир?

1966

КӨРҮШ

Үз-үзә кәтирир күчәләр бизи,
Елә бил көрмүрүк бир-биримизи,
Фәгәт гәлбимизин дүјгулары бир
Кизли чәрәјанла кизли хәтт чәкир:
Сәнин јанагында кизли гызарты,
Мәним додагымда кизли ишарты,
Мәним додагымын титрәмәси дә,
Сәнин ајагынын бүдрәмәси дә
Бизи көрүшдүрүр. Суаллар дәрин...
Гулагы ешитмир өтән күнләрин...
Күнаһкар сәнмидин, мәнмидим, артыг
Тәгсирә мәһкәмә гурмамалыјыг.
Бир аныг дүшүнүб о кечән күнү,
О учуб дагылан ешгин јүкүнү
Гој белә дашыјаг, белә дашыјаг,
Гој белә көрүшәк, белә јашајаг...

1964.

• • •
Нечә гөлбин дагында,
Дәрәсиндә кечәләр;
Нечә көзүн ағында,
Гарасында кечәләр;
Нечә परिшан сачын
Арасында кечәләр
Мәним севдә думаным...

Јагыш олуд сүзмәјә
Бир даг көзә думаным;
Телинә шәһ дүзмәјә
Бир бағ көзә думаным;
Бир сәнин үнванына,
Бир сәнин үнванына
Ајаг ачар куманым...

ОНА

Нечәсә үз-үзә кәлдик сәнинлә
Баһар јагышыла гуру сәһра төк.
Варагла өмрүнү өз әлләринлә,
Варагла, варагла данышсын көрәк.

Нијә һамы тутан бир јол тутмадын?
Сөјлә, бу учрума ким атды сәни.
Бәлкә Јесенинин јаздығы гадын
Доғуб, өзү кими бөјүтдү сәни.

Бир сөјлә ичилди һансы бадәдә
Сәнин севки назын, сәнин гыз сәсин,
Кетди һансы сөздә, һансы вәдәдә
Кәлилик дувағын, аналыг һиссин.

Јандын, атошиндә кимләр исинди?
Ой илик өмрүнү алды бир ахшам.

Сәнен бир очага бәнзәрсән инди,
Күлүнү исидән мән олмалыјам...

Һаны күл додағын, сәдәф дишләрин,
Саралдыб пәлирос, гаралдыб араг.
Сәнин о еһтирас нәвазишләрин
Кимләри чалыбдыр әгрәб олараг?

О гәдәр ад-үнван галмаз јадында,
Дәфтәрә јазмысан адлары бир-бир.
Сөјлә о мәнәббәт сијаһысында,
Сөјлә нечәнчи јер мәнимкидир?

Севмәдин одуна јанан кәсләри
Һәрә бир нөгсанла лаға гојулду,
Бәли, мәнәббәтин—кеф мәчлисләри,
Зәһмәтин—гәдәһләр галдырмаг олду.

«Бу јолун долашыг бир сапа бәнзәр,
Кәл тапаг—һарада итибдир учу»
Дејирсән: «Нә лазым бу фәлсәфәләр,
Сән нә биринчисән, нә дә сонунчу»...

Инди хатирәләр одунда гызын,
Јери, өз гәбрини өз әлиплә газ.
Јери, унутма ки, аловла бузун,
Күләклә думанын достлуғу тутмаз.

Јери, әлләримә дәјмәсин әлин,
Бир әлин оду вар онда—јанарсан.
Јери, үрәјимдә гајнар бир ешгин
Бүллур булагына буландырарсан.

Јери, көзләримдән силинсин әксин,
Ајнадан силинән ләкәләр кими.

Јери, бахышларым сәни әритсин
Күнәш әритдији көлкәләр кими...

Јери, јох бир дајан! Гәбаһәт јолун
Сонундан дөнмәк дә кеч олмајыбдыр!
Көрүнүр, голуна кирән чох олуб,
Голундан јапышан һеч олмајыбдыр...

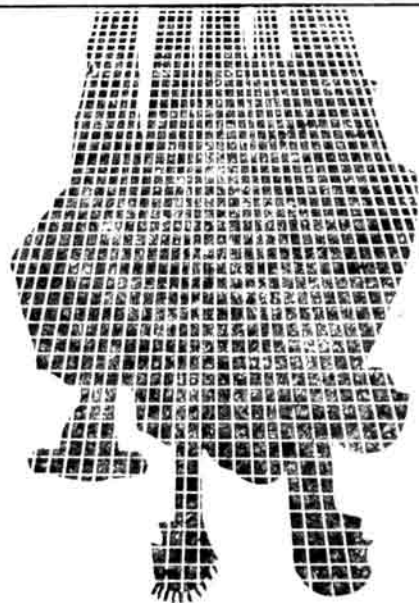
1961

көлкәләр

БИКАНЭЛЭР ИГЛИМИНДЭ

Мэн арабир:

гајгыларын

гајгысындан биширэм.

Гачыб гэдэн:

биканэлэр иглиминэ дүшүрэм.

О иглимин көлкөси бир,

Күнү бир.

Орда хава бүросуна

лагејдлик дејилир.

Көрүрсэн ки, чыгылдады

бир топ хава далғасы,

Хэбэр верир башсыз хава дарғасы:

«Лагејдлик бүросунун тэ'биринчэ

Көзэл-көзэл сөз јағачаг бу кечэ,

Көзэл-көзэл вэ'д јағачаг бу кечэ.

Гурбан кэсин,

Филанкэсин

фикри ајдын олачаг:

«Даньшарыг», «бахарыг»,

«Көрэк», «бэлкэ» вэ «анчаг»

О иглимдэ фэсиллэрин

Кэлишлэри билимэз,

Кедишлэри билимэз.

О иглимдэ фэрги јох:

Нечэ кејин; печэ кэз—

Истэјирсэн сон дэбин

Атмача:

— Сөн пә истәјирсән улдуз бәј ага?
— Азад ҫырланыш!
— Азад ҫырланышда мәгсәди даныш!
— Һарада сыхлыг вар—ораја кетмәк!
Улдузлар тоггушса һараја кетмәк!
Мәгрур оланынын башына јумруг!
Нечә мән кәзмишәм көзләри јумуг,
Елә дә о кәзсин бу бош варлығы,
Дујсун күнәшдәки өзәбкарлығы...
Јаланчы натигләр чыхыб күрсүјә;
Бөһтанлар, јаланлар, дөнүб күрсәјә,
Күнәшин гәтлинә зерирләр гәрар.
Мәним горхдуғуму көрүнчә Икар
Сөјләди: јер оғлу, оласы дејил!
Кәинат күнәшсиз галасы дејил.
Оғул, һанкорларын адәти будур:
Күнәшин нуруну һәмишә удуб,
Ҷазибә алырлар, сүр'әт алырлар;
Сонра да беләчә көздән салырлар.
«Ону әвәз едән бәс ким олачаг?»—
Бурда дурухурлар Күнәш јыханлар.
Нә гәдәр чалышыр дартышыр анчаг
Ону кизләтмәјә јер тапмыр онлар...

САЛЈЕРИ

Мәни бир мәчлисдә тә'рифләдиләр,
Күнәһкар балача бир ше'рим олду.
Мотсарт ғығылчымым јох икән һәлә,
О күндән мәним дә Салјерим олду.

Елә ки, бир гәза кәлир башыма,
Бәхтимә гәфләти бир һелләнч дәјир,
О күнү Салјери чыхыр гаршыма,
О күнү үзүмә хош күлүмсәјир.

Елә ки, азачыг динч олур јерим,
Истәсәм кечәдән бир чимир дадам,

Үрәк ағрысына дөнүр Салјери,
Ҷојмајыр динчәләм, Ҷојмајыр јатам.

Арабир кечәләр јухуму позан
Күчә итләри дә салјериләшир.
Арабир сәһәрләр бејиними газан
Машины фитләри дә салјериләшир.

Севинсәм, гарныны санчы доғрајар,
Күлсәм, күлүшүмү ағзымдан гапар.
Истәр көз јашымла үзүнү јуја.
Истәр көз јашымда мирвари тапа.

Онун чәкмәсинин дабанларында
Әгрәб тиканы вар, илан диши вар,
Далымча сүрүнүб күләк донунда
Көлкәми зәһәрләр, рәддими санчар.

Һәрдән дә гапымда һарај гопарар,
Дөнәр јер үзүнүн бәд хәбәринә.
Арабир мәни дә алыб апарар
Өзүнүн намә'лум шәһәрләринә.

Бөһтан кәлинидир бурда һәр евин,
Рија—тәзә бәји. Нәләр көрүрәм...
Салјери адына гәсдчиләр еви,
«Салјери» маркалы зәһәр көрүрәм.

Ким исә, гибтәләр јашасын дејә
Јалан бир варлыга һејкәлләр гурур.
Киминсә јолуну кечилмәзлијә
Јөнәлтмәк мәнинә тә'риф јоғурур.

Аз галыр өзүмү мән өзүм јыхам,
Бир «мән» дә гибтәјлә мәнлә әлләшир.
Керијә бахмага бә'зән горхурам,
Горхурам көлкәм дә Салјериләшә.

Нә јахшы
үнваны азыб бу нашы,
Һардаса јарадыр бир әл, бир гәләм.

Нә јахшы

мәнимлә гарышыб башы,
Нә јахшы билмир ки, Мотсарт дејиләм.

Иалга—Бакы, 1967—1968

ТӘӘССҮФӘ ТӘӘССҮФ...

Дүнән бири вахтсыз көчдү дүнјадан,
Тәәссүфләр үнванына ахышды.
Сәхавәтләр кәлам гапыб дурмадан
Надирликдән, гадирликдән данышды.
«О надирин, о гадирин үстүнә
Ким кедәчәк?»—бири галхды ајаға...
Тәәссүфләр дада чатды,
Бир галхыб әл узатды:
«Губарымыз чох ағырды декинән,
Бу һавада һаһаг өлдүн, ај гаға»...

1970

ГОЛТУГ АҒАЧЫ

Голтуг ағачына јазығым кәлир.
Тутуб бир бинаны чийинләриндә,
О, зорба бир дирәк ола биләрди.
Мәғрур бир чобанын чийинләриндә
Гурд эзән дәјәнәк ола биләрди;
Бир көрпү тағы да ола биләрди,
Түфәнк гундағы да ола биләрди.
Вахтсызмы ғырылды, тезми ғырылды...
Вугары ғырылды, эзми ғырылды.
Голтуг ағачындан ачығым кәлир,
О бүтүн јоллара голтугдан бахыр,
Кирдији голлара голтугдан бахыр.
Нәғмә дә охујур о чырһачырла,

110

Гырыла-гырыла...

Голтугдан о јана кетмәјир сәси.
Нәдир охудуғу—«Голтуг нәғмәси»
Өзү бу вәрдиши өмрүнә јазыб,
Ону бир голтугдан тулласан әкәр,
Јанындан јан өтүб бир ајагсызын,
Кимәсә үчүнчү ајаға дөнәр...
Даһ каһа јахшыдыр бир учуг дамдан,
Дујар ејһамымы бир голтуг ачы:
Дејирәм голтуға кирән адамдан
Јахшыдыр бир сыныг голтуг ағачы.

1967

ГЫРМЫЗЫ ГӘЛӘМ

Бир вахт ону тапанда
олмазды дәрдим.
Башга голуну да,
Тәпәл гузуну да
севиндирәрдим.
Гырмазы золаглы јумурта
печә гәшәнк оларды!

Ојунда узаг кедән,
Дөјүшдә бәрк оларды...
Бир аз да бөјүдүм,
Бу гәләмлә гырмазы
Алма чәкдим, чам чәкдим,
Гырмазы адам чәкдим.
Гијмәтләр ичиндә
Ән чох севдијим

гырмазы «беш»ди.

Кечди,
Гырмазы пионерлик
Дөврүм дә кечди.
Гырмазы гәләмлә бир дә
Сонралар гаршылашдым,
Бу дәфә севинмәдим,
Титрәдим, чашдым.

111

Гырмазы илан
дильди
нејди
гырмазы гәләм?

1965

ӨЛҮМ МӘНИ НИШАН АЛЫР...

Өлүм мәни нишан алыр:
Күндә нечә дөфә.
Бир накамын,
Бир бикәсин
Өмрүндә нечә дөфә.
Өлүм мәни нишан алыр:
Вәдәсиз төкүлән жарнаг көрәндә,
Атасыз догулан ушаг көрәндә,
Тәнгид гәләминдә гурум оlanda,
Гәбул залларында—«Рәис мәшгулду»—
Јаланы грим оlanda,
Өлүм мәни нишан алыр:
Тәбрик чәләнкиндә
Тәмәнна варса,
Алгыш аһәнкиндә
Ејһам ешитдирән бир мә'на варса...
Көрүнүр, мәни
Өлдүрән гәдәр дә
Јашадаң вар!
Јохса, бу гәләр өлүм олар?..

1967

ИЛАНДАН БЕТӘР

Әсәби вахтымда
Бир деди:—сәи
Ахы иланла да јола кәдәйсән...

112

— Бәс бири иландан бетәр оlanda.
Мән јазыг нејләјим,
Нејләјим онда?..

1967

БИР ПАТИГӘ ТОВСИЈӘ

Көр һәлә дөшүнә јатырмы бу даг,
Күрсүјә дөндәрәк о гар зирвәни!
Бәлкә дә бу гәдәр нитгчил олмаг
Нитги батыглыга апарыр сәни.
Тут бир әлләмәнин даш биләјиндән,
Ат һара кәлдисә—көзү јумулу.
Чүчәрән алгышлар көбәләјиндән
Ганыб чибләринә, төк јумру-јумру.
Сопра илләләри еи чырһачырла,
Быгыны тумарла, тумуну чиртла...
Јенә дә дәрәләр гыжылтысында,
Јенә дә мөшәләр мышылтысында,
Јенә дә гаргалар гарылтысында,
Јенә дә довшанлар хорултусунда...

1969

КӨЛКӘЛӘР

Көлкәләр кәздирир көлкәсиз торнаг
Бәшәр јер үзүндә бәшәр оландан,
Даһи вар, көлкәси бир халга сыгнаг,
Фатех вар, көлкәси бир нәмли зиндан.

Һәр јердә икидир көлкәләр, ики:
Сәадәт донунда, өлүм донунда.
Короглу нә'рәси јенә дишир ки...
Топлары сусмајыб Наполеонун да!

Јашајыр бизимлә агил бабалар,
Јашајыр Гачарын гәфләт һүчуму.

113

Бу күн бир Алманија Телманы арар,
Бу күн бир Алманија Нитлерлик умур...

Булуддан булуда көлкөлөр келир,
Горхун көлкөлөрүн икилијиндөн.
Сөрнүшүн көлкөли, атом көлкөли
Ганадлар сечилмир бири- бириндөн.

Көлкөлөр, нэ билим, нэ гэдэр, нечэ...
Бөјүжэр, кичилэр көзүмүздөчэ,
Чыхар габагына чинар кејимли
Көсөр габагыны мөзар кејимли.

Көлкөлөр элөшөр арамызда да,
Чаныла элөшөр арамызда да:—
Достлар ғылыгына сөрнүлик элэр;
Севки көлкөсіндө јашајанларын,
Эр-арзад меһрини дашыјанларын
Јолуна хөјанөт тозу сөпөлөр.
Көлкөлөр һөдөли әмрләр олар,
Һаггы чөпөрлөјөн дөмирләр олар.
Көлкөлөр бөзөкли саглыга дөнәр,
Көлкөлөр ајаглы гујруга дөнәр,
Мин ранкда, мин донда кизләнәр онлар,
Бөјүкләр далаңда кизләнәр онлар!

Бәли, көлкөлөрүн икилији вар,
Онларын бөјүклүк, кичиклији вар.
Горхмајын онларын икилијиндөн.
Горхмајын бөјүклүк, кичиклијиндөн,
Горхун ки, јанашы јашајыр онлар:
Көлкөси оланлар!
Көлкө оланлар!

1967

ГУРД ХАСИЈӘТИ

(Овчу сөһбәтләриндән)

Гурдлар јатышарлар ағыз-ағыза,
Гурдлар бир-биринин көзүндө јатар.

Дөнүб өз јанында керијә бахса,
Гурд өз баласына диш чагтылдадар.
Кечә гурд јухусу гурд јухусундан
Чимир дә истәмәз өз горхусундан.
Сәһәр думанында биркөләшәрләр,
Ахшам торанында биркөләшәрләр.
Кирәвә-марыгда јатар бириси,
Итләрүн башыны гатар бириси,
Гузуну дәрәјә дартар бириси...
Биркө кејишәрләр, дидишидирәрләр.
Биркө јејишәрләр, дидишидирәрләр...
Пахыллыг ачлыгы башлар јенидән,
Гурдлашар гајалар-дашлар јенидән.
«Гурдлар јатышарлар ағыз-ағыза,
Көчүр бу сөзләри, көчүр қағызга,
Оху адамлара.

Бир һикмәт ара...»

Овчу һеј данышар гулаг асарам,
Кизли көчүрәрәм, кизли јазарам:
Јашар мин илләрлә бу гурд хисләти,
Үтүјә, үлкүјә, гәлибә кәлмәз!
Анчаг, гәрибәдир, гурд хасијәти
Бә'зи адамлара гәрибә кәлмәз!

Сентјабр, 1970

ГУЗУ

Киминсә әлиндә сәјрылды бычач,
Иштаһлар әмлији диричә једи.
Сарылыб гузунун бојнуна ушаг,
«Јазыгды, кәсмәјә гојмарам»,—деди.

Бахмајыб ушагын көз јашларына,
Кәсдиләр гузуну, селләнди ганы.
Ушаг фит јоллады јолдашларына,
Ушаг һарајлады өз достларыны.

Дедиләр бишәндә дириләр гузу,
Ушаг да инанды, овуңду, дурду.

Ушаг инаны кабаб гохусу
Кизличо-кизличо овундуруду...

Нардаса дил ачды бир чобан неји,
Нардаса бир нэзин булаг аглады.
Киминсэ талеји тузу талеји,
Киминсэ даланча ушаг аглады...

БОСТАНЧЫ

Бостанчы бостаныны
Жаман тэрифлэјирди.
«Бостанымын сују да
ајдан кэлиб»—дејирди.
«Күнэш синб нур төкүр
сәһәр-сәһәр һәр арха...»
Бостанчынын јадыннан
тамам чыхмышды арха:
Ушаглар бостаныны
бостан слэјирдилэр.
Бостанчы данышдыгча
мүхбирлэр јазыр-јазыр,
дастан слэјирдилэр.
Фоточу да үстүнэ
чевриб гарныз тагы—
Өндөн, јандан чэкирди
Бир јекэ балгабагы.
О, бу күндөн учурду
сабаңкы тэриф илэ.
Хәбәри јохду һәлә:
Бостаны ағлар галыб.
Чеврилмиш тағлар галыб,
Бир өзү, бир мүхбирлэр,
Бир балгабаглар галыб...

1957

ГОНШУ

Өмрүндә ачмады өзкә бир гапы,
Сүфрәси көрмәди нә дост, нә гонаг.
Беләчә бағланды өмүр китабы,
Беләчә бағланды, ачылмајараг...

Арвады аглады, јыгылдыг јаса,
Биз она рәһмәт дә дејиб баш әјдик.
Нәјәт гол чырмады, һәр ким дә олса
Јенә гоншумузду, дәфи етмәлијдик.

Сүкут бир сәс јајды үрәјимизә:
Дирн көрмүшдүкмү өлән адамы?
Өләндә таныдыг гоншумуш бизә
Отуз ил гоншумуз олан адамы...

1980

* * *

Бошалды күрсүдә һәр ики синә,
Бу она дөшәди, о буна деди.
Үчүнчү адамса һәр икисинә
Әл чалды, јан алды, тәбрик сләди...

1966.

РӘИСИН ЈАЛТАГ ГОНШУСУ

О, дәјәнәк көтүрүб итин үстүнә дүшдү.—
Ити рәвсинин итиндән әввал һүрмүшдү.

1957

ЈЕДДИБУЛАГ ЭФСАНЭСИ

Бу дедијим эфсанэни
 Дүшүндүкчө, жаздыгча мөн
 Елэ бил ки, једдибулаг
 Сүзүлүрдү үрөјимдөн,
 Үзөриндө дајандыгым,
 Су ичдијим једдибулаг
 Дејирләр ки, једди гызын
 Көз јашындан јаранмыш, аһ,
 Нәдән белә зүмзүмәли,
 Нәдән белә дурудур о,
 Бәлкә елә једди гызын
 Көзләринин нурудур о?
 Бир эфсанә олса да бу,
 Фикрим, гәммим чошуб-дашыр,
 Ахы ону мин илләрчә
 Ел үрөји јашатмышдыр,
 Дүшүндүкчә дүшүндүрүр
 Мин думанлы суал мәни;
 Өз күнүмдән өтән күнә
 Чәкир сәјјар хәјал мәни...
 Күл-чичәкли олса да јер,
 Үрәкларин фәсли гышдыр,
 Шаһмар бәјни зүлмү јенә
 Дағлара да дәрд олмушдыр,
 Нөкм еләјир о гара гурд:
 «Мәнимдир јер, мәнимдир јурд:
 Бир чобанын једди гызы
 Бурда азад кәзир нијә?
 Јајлагымда чичәк үзүб
 Үрөјими үзүр нијә?
 Өлмәмишдир, һәлә Шаһмар,
 Шаһмар бәјни һүзуруна
 Бу сәатча кәлсин онлар!»
 О әмр етди гызлара: «сиз
 Бу күн дага дөнәрсиниз,
 Гопарылан һәр бир чичәк
 Өз јериндә битсин кәрәк.

Мәним шәртим будур: әкәр
 Бирчә күнә битмәсәләр
 Чичәкләрим, о заман сиз
 һүзурума кәләрсиниз...
 Нөкмүм көзәл, гәлбим инчә...
 Сәадәтдир једди кечә
 Једди көзәл олса бәјни;
 Бундан көзәл гәрар дејин!
 Бәј арзуја јетсин кәрәк,
 О, сөзүндән дөнмәјәчәк.
 Фарманымдан дөнән анчаг
 Сачларындан асылачаг!
 Дили олса тәбиәтин,
 Дуја билсә һәмин дәрди,—
 Једди чичәк солмамагчун
 Милјон чичәк битирәрди.
 Сәһәр бәлкә ачылмазды,
 Күнәш јерә сачылмазды;
 Бүрүјәрди думан јери—
 Билсәјдиләр једди пәри
 Гәлби гара бир иблисә
 Бир кечәлик «јар» олачаг.
 Једди чичәк, једди көнүл,
 Једди севки хар олачаг.
 Једди кәнчин тәлејиндә
 Сөнәчәкдир једди улдуз.
 Ешти накам галачагдыр
 Једди ојнаг, бакирә гыз.
 Гызлар билди агыр нөкмү,
 Гызлар дүјдү ачы дәрди.
 Инсан гәлби дағ олсајди
 Бу дәрд илә әријәрди.
 Аз галырды нөкмә артыг,
 Сабаһ фарман битмәлијди,
 Сабаһ онлар Шаһмар бәјни
 һүзуруна кетмәлијди.
 Гызлар дуруб кечәјары
 Дырмандылар дага сары.
 Бир зирвәдә дурду онлар,
 Бурда јалпыз ики јол вар;
 Габаг өлүм: тикә-тикә!
 Кери дөнсән, гара ләкә.
 Көзларини јумуб бир ан

Инди онлар бу гајадан
Өзләрнни атачагдыр,
Једди гызын көз јашындан
Једдибулаг галачагдыр.
Өтраф думан, һајат ачы,
Даг үстүндә једди бачы
Һеј дүшүнүр, һеј аглајыр,
Јер аглајыр, көј аглајыр.
Јарыб гара буудлары
Ај да көјдән кечәјары
Нур сондикчә Һәрдә-Һәрдә,
Дејир бу ган галмаз јердә,
Јердә галмыр бу һаһат ган,
Сабаһ галхыр ел јухудан...
Бу һә түгјан, бу һә сәдир:
«Јашамасын, даһа бәдир—
Бу һамуссуз, гәлби гара,
Чәкин ону, чәкин дара!—
Дејә чошур ел һидасы.
Јамаһ олур бирләшәндә—
Ел гәлбинни сәс-сәдасы.
Елә бил ки, мән дә вардым
Ахыб кедән ел ичиндә;
Бу гајнајан сел ичиндә,
Бир саһилеиз селә дөндүм,
Бир ганадлы јелә дөндүм,
Ајаглајыб мин гаја-даһ
Булаг үстә кәлдим бирбаш:
«Галхын,—дедим,—једди бачы,
Шаһмар бәјни тахты-гачы
Әбәдиллик тар-мар олду,
Даһа өмүр баһар олду»...
Бу ваһт күләш сәсләрнндән
Хәјалимдан ајрылдым мән...
Көрдүм олур чәмән үстә
Севкилимләр дәстә-дәстә
Мәчлис гуруб мейрибан, шад;
Дејән азад, күлән азад...

Әфсанәви бир көзәл тәк
Бир севкилим дајаныб тәк;
Булаг үстә галмышам мән,
Әфсанәјә далмышам мән,
Севкилимлә дуруб мән дә
Сейрә чыхдым көј чәмәндә...
Үрәјимдә дил ачдыгча
Онун ешги, онун сәси,
Хәјалимдан ајрылмырды
Једдибулаг әфсанәси...

1954.

зәнк

Бир шаир бейниә
Зәнк вурду мұхбир—илһам,
Деди: «Чәсарәт» журналынданам.
Бизә улдуз нурлу,
Мүасир гурурлу,
Тәзәтәр
ше'рләр...
—Һә сөзүм вар,
Анчаг јахшы олар
Әзәл үрәк јолдашла даныш!
Үрәјә зәнк вурду.
—Һә сөзүм вар,
Анчаг јахшы олар
Әзәл башла даныш...
—Ахы...
—Ду, ду...

Јенә зәнк вурду,
— Ду, ду...
— ?...
...Чәсарәт ады?!
Даһа дәстәји
Көтүрән олмады...

1967

ҮЧ ОҒУЛ АНАСЫ

I

Кәндән ажрылдыгым ичә ил олар,
Гој јенә дағ јели дарагым олсун.
Јовшанлы дүзәнләр, чичәкли јаллар
Тәбиәт бәхш едән варагым олсун.

Чохдандыр думанлы, гарлы бағларын
Үстүндән атланыб кечмәминшәм мән.
Јашыл көздәки буз булагларын
Әжилиб көзүндән ичмәмишәм мән.

Гој чөлләр гојнунда ачым сәһәри,
Гәлбимдә галмасын нә һәсрәт, нә гәм;
Көрүм ушаглыгым итән јерләри,
Онсуз да өзүвү көрмәјәчәјәм...

Кечим дар кечиди, өтүм кеш дүзү,
Суларын сәсинә гулаг асым мән;
Торняғын ешгијлә голан һәр сөзү
Торпаға јазым мән, даша јазым мән.

Һаны кишнәјән ат, мәләјән гузу,
Һаны сары бүлбүл?—јохса көчүбдүр...
Ешги ојун билмә, ај голшу гызы,
Топ-топ ојнадығын вәдә кечибдир.

Атмышам сапанды, бошдур элларым,
Учмасын гарангуш, һүркмәсин элик...
Кәлмишәм, тәртәзә бәнөвшәлик дәрәм,
Сәни тапдамарам, ај бәнөвшәлик!

Бир ан бу ешгимлә каш ушаг олум,
Јадыма нә ширин бир заман дүшүр...
Буланыр хәјалым, елә ки, јолүм
Кәлиб гәбристанын јанындан дүшүр.

Көрүмүр көзүмә нә күл, нә күлшән;
Башымдан күләкләр пүләјиб кечир.
Бахырам, бу јана һәр јолу дүшән
Бир тәзә мәзара баш әјиб кечир.

Үстүндә нә һејкәл, нә мәгбәрә вар,
Отларла бәзәјиб тәбиәт анчаг.
Көрәсән киминдир о садә мәзар?
Онун һејкәлини ким јарадачаг?!

О ади бир инсан, ипәк бир гары,
Сорушдум, өјрәндим ким олдуғуну.
Чағырын, чағырын, илдирымлары
Кур сәслә ојатмаг мүмкүнсә ону...

Мән она бир заман ана демишәм,
Көрмүшәм күләрүз, шән чағыны да.
Нәнәм Зөһрә илә биркә јемишәм
Онун нәмисинин гајмағыны да.

Она өз борчуму вермәкди дәрдим,
Јаз үрәк гағышла, шаир, јаз ону.
Көзүмдән Аразы, Күрү төкәрдим,
Нејним ки, көз јашы ајылтмаз ону.

Гәлбим сөз ичиндә говрулду јенә.
Елә бил синәси јанар дағам мән.
Бүкүнкү дава-ған һәрисләринә
Бир нифрәт дастаны јазачағам мән...

II

Јумду көзләрини огулсуз ана,
Јумду көзләрини Күлсәнәм гары.

Сәһибсиз бир сәз башсағлығына
Кәлиб дәстә-дәстә кәнд адамлары.

Үстүндә јүз чаван баш әјди азы,
Үрәкләр јенә дә дујду бу дәрди:
Үч аслан биләкли огул анасы
Өзкәләр чиииндә кора кедирди...

Боранлар, туфанлар голду синәмдә,
Гәлбими қағыза бошалдым бары.
Кәлиб көзләримдән кечди бу дәмдә
Күлсәнәм гарынын өмүр јоллары...

Дүнјадап дојмушам дејән кәс һаны?
Һәр инсан гәлбиндә мин арзу јаныр.
Бә'зән вахтсыз өлүм кәсир гапыны,
Нә гочалыг ганыр, нә кәнчлик ганыр.

Дүшүн кәшпатын мин сиррини сән,
Бир бајгуш үч јүз ил галыр дүнјада.
Өлмәли оланын јеринә бә'зән
Өлмәли олмајан өлүр дүнјада.

Нә бөјүк, нә кичик танымыр мәзар,
Бабалар демишкән өлүм ки һагдыр.
«Шөһрәти дүнјаја сығышмајанлар,
Бир гарыш мәзара сығышачагдыр».

Бәли, тез итирди о өз әрнини,
Гәлбинә од дүшүдү јахынын, јадын.
Күлсәнәм чирмәјиб биләкләрини
Чөлдә киши олду, сөдә дә гадын.

Үч огул бөјүтдү—гамәти чинар,
Мәһәббәти дәрин, нифрәти дәрин.
Үч огул бөјүтдү—көклү гајалар
Ашарды күчүндән биләкләринин.

Ана тој ешгијлә чырпынды һәр ан,
Хәјалән сәс верди нәвә сәсинә.
Үзүк, бојунбағы... бирми сајасан,
Јығды, мин шеј јығды дүјүнчәсинә.

(Бир ана үрәји нәгмә дејәндә
Лајлы булудлар да јерә енәјди.
Бир ана үрәји һөкм еләјәндә
Гранит гајалар мума дөнәјди).

Лакин о дејәни демәди рүзкар,
Еј ана, истәјин буюдumu сәнин?..
Јајылды елбәел, дијарбадијар
Аташ сөдалары муһарибәини...

О да «уғур олсун!»—дејәрәк о күн
Чәбһәјә өтүрдү оғулларыны.
Бәлкә дә өмрүндән гопарды өмрүн
Ширин мејвәсини, ширин барыны.

—Кедин, тез гајыдын!—сөјләди ана,—
Кедин гапымызы јағы дөјмәсин.
Анчаг унутмајын: «килд олана
Кәрәк архасыдан күллә дөјмәсин!»

Ајрылыг гапыны кәсди, нә кәсди,
Кетди, үч көзәлин үч јары кетди.
Вәтән көјләриндә гара јел әсди,
Бир ана өмрүнүн баһары кетди.

Биринин тој еви гурулу галды,
Үччә күн иди ки, кәлмишди кәлин.
Ешгин тәр чичәји нә тез саралды,
Севинчи јас олды о шух көзәлин.

Бирн ајрылыгы дујуб о сәһәр,
Сон дәфә бир гызын әлини сыхды.
Јох, онлар билмәди, нә биләјдиләр
Бу пак ајрылыгы—сон ајрылыгды.

Бирн дә бир гыза бахыб утанчаг
«Сыхмасын гәлбини кәләр-гәм»—деди.
Гыза данышмады... бахышы анчаг
«Јахшы јол», бир дә ки, «севирам»—деди.

Өтдү о күнләрдән һөфтәләр, ајлар,
Чалханды дәрјалар, буланды чајлар.
Шимшәкләр ојнады, көјләр кишиәди,

Торпаг да, сәма да интигам деди.
Волга, Даугава, Днепр, Кубан
Елә бил чыхмышды өз јатағындан.
Јох, јох, чајлар дејил, чошан биз идик!
Чај дејил, чај удан бир дәниз идик!
Әзирдик дүшмәни дәрәдә, дүздә,
Анчаг аз олмурду өләннимиз дә.
(Буну кизләтмәјин мә'насы вармы?—
Өлүмсүз, иткисиз дава олармы?)
Чајлар дашдырса да ганымыз, анчаг
Билирдик кәләчәк бизим олачаг!

Кәләчәк—күнәшли, нурлу бир сәһәр,
Силинән көз јашы, чалынан зәфәр!
Кәләчәк—бир гылынч гәмә, һәсрәтә!
Кәләчәк—кәдәрә, һичрана нөгтә!
Кәләчәк—елләрин тоју, дүјүнү!
Кәләчәк—дүшмәнин мәһв олан күнү!

Бәли, бу ешг илә далыб хәјала,
Күнләри сажарды Күлсәпәм хала.
Онун хәјалына кәлирди артыг
Нә муһарибә вардыр, нә дә ајрылыг.
Ону тәбрик едир кәнд адамлары,
Сүзүр өз оғлунун тојунда гары...
Фәгәт Авропада һәлә дә гышды.
Һәлә муһарибә гуртармамышды.

Күнләр ағыр кечди, бәд кечди јаман,
Чәбһә ағыз ачыб силаһ истәди.
Ана мәктуб алды оғланларындан
Јаздылар ки, дүшмән гачмаг үстәди.

Ана мәктуб алды Кәрч боғазындан—
Һәр сөзү тәсәлли гәлбә, дујуја.
Јазды бөјүк оғлу: ана, азындан
Биз күндә мин дүшмән төкүрүк суја.

Јазды ортанчылы Москва алтдан,
Һәр јанда вәтәндир вәтән торпағы;
Анчаг ки, ај ана, чыхмајыр јаддан
Салварты әтәји, Араз гырағы.

Күллә јаға-јаға анырам бә'зән
«Дилгәми» үстүндә саз һавасыны.

Аһ, көрөсөн бир дө көрөчөжэмми
Шаһбулаг дағынын јаз һавасыны?

Сонбешик оғлу да сон дәфә она
Дунај саһилиндән мәктуб јазырды.
Һәр дилеиз мәктубу алдыгча ана
Бир чанлы үрәјә гулаг асырды.

Дунај, Керч боғазы, Москва алты...
Гәлбинә үч тәзә кәлмә јазды о.
Һардан ешитмишди Дунајы-зады...
Араздан өзкә чај таһымазды о.

Мәктублар тәсәлли, мәктублар үмид,
Дүнјада үмидсиз јашајан кимдир?
Мәктублар дејирди гүссәни унут,
Өлсәк дә өлмәјән зәфәр бизимдир!

Мәктублар—вүсәлын јахын һәмдәми,
Ајрылыг—гарлы гыш, мәктублар—баһар,
Үч чанлы инсанын севишчи, гәми
Үч чансыз кағызда тутмушду гәрар.

Мәктублар данышды инсан адындан,
Ел дара дүшмәсин, биз өтүшәрик.
Ана бу чүмләни анды анбаан:
«Гәм јемә, аначан, тез көрүшәрик».

Мәктублар анаја бала мүждәси,
Мәктублар, үзүңүз бәс нијә дөндү?
Үч өмрүн сорағы, үч гәлбин сәси
Мәктублар, мәктублар, сиздәдир инди...

Мәктублар далбадал кәләрди габаг,
Инди дә далбадал кәсилди онлар.
Ана үрәјинә һичран јазараг
Ајлара чеврилди хәбәрсиз анлар.

Ајлар да өтүшдү, јохду мәктублар,
Сөндүмү үч улдуз, сусдуму үч саз.
Еһ, бир дә кағзын нә күнаһы вар,
Өмүр гуртармаса кағыз гуртармаз.

Бәлкә дә бир оғлу сон нәфәсиндә
Сөзүңү күләклә она јетирди.

Бәлкә дә мәктубун сон чүмләсиндә
Бириси өмрүңү сона јетирди.

Бәлкә онлар кечән мешәләр буну
Ағачындан гопан јарпаға јазды.
Бәлкә бир јаралы өз арзусуну
Сүрүңә-сүрүңә торпаға јазды.

Јазды, үрәјиндән, дилиндән гопан
Биринчи, сонунчу сөз зәфәр олду.
Јазды, көзләрини јумса да бир ан,
Онун мүрәккәби шәфәгләр олду.

Јазды: «Гој ганыма бојансын көјләр,
Галмасын јад элдә торпағым мәним.
Топларың сәсиндә Берлинә гәдәр
Кедәчәкдир сәсим, сорағым мәним...»

Јазды: «Мән өлүрәм, јашасын вәтән,
Шәрәфли өлүмү алгышлајырам!»
Јазды: «Өз өмрүмү, өз чанымы мән
Кәлән нәсилләрә бағышлајырам».

Сусмады гыш олду, јаз олду бу сәс,—
Гарышды чајларың ләпәсинә дә.
Јазылды бу нида, јазылды бу сәс
Әлчатмаз көјләриң синәсинә дә.

Бүрүдү Қарпаты, Боһемјаны чән,
Сәһәр дә ләнкиди, сөкүлмәди дан.
Араз саһилиндә дүнјаја кәлән
Дунај саһилиндә кетди дүнјадан...

Күләк дә динчәлди, гушлар да јатды,
Ана өвладыны анды арамсыз.
Күнәш сәһәр доғду, ахшам да батды;
Бир ана үрәји јанды арамсыз.

Анчаг о, өлүмү салмады јада,
«Һагғын» әтәјиндән дөрдәлди тутду.
Јығылды башына гонум-гоншу да,
Мәктубун јерини тәсәлли тутду.

Дедилэр ки, «чаным, мұһарибәдир,
Бә'зән өзүнү дә унудур инсан.
Бир дә агламағын мә'насы һәдир,
Кимин оглу дөнүб агламағынан?»

Кәлди оглу кедән, гардашы кедән
Бу һичран арвады сыхмасын, дејә.
Кәлди жары кедән, сирдашы кедән
Лә'нәтләр јағдырды мұһарибәјә.

Она үрәк-дирәк верән чох олду,
Бунлар да вермәди оғуларыны.
Тәсәлли тәсәлли јериндә галды.
Заман дәјишмәди өз гәрарыны.

Гочалар бир нифрәт, бир кин сәсиндә
Каһ сөјүш јағдырды, каһ да ки, гарғыш:
—Әкинни, бичинни бу вәдәсиндә
Бир гара јел олду бу јурду јанмыш...
—Дүнән бир мүәллим данышды бизә,
Деди:—Бу гәптәлист дедијин ки, вар
Дава еләмәсә, ган еләмәсә,
Пулу бүјнуз олуб гарныны јыртар.
—Бир чархы-дөврандыр иши дүнјанын.
Белә даваларда о гочалыбдыр.
Бир дә, чох аналар ағлар гојанын
Ахыр өз анасы ағлар галыбдыр.
—Валлаһ, Николајы јыхан бу торпаг
Һитлери-митлери итлә говачаг...

Сөз-сөһбәт араја кәтирди шадлыг,
Ана үрәјини көрән олмады,
Һамы елә билди өзүндән артыг
Анаја тәсәлли верән олмады...

Узун кечәләри јатмады ана,
Хәјалы узагдан-узаға кетди.
Минди гәм атына, кәдәр атына—
Каһ арана кетди, каһ даға кетди.

Сорду учан гушдан, әсән күләкдән,
Сорду бәнөвшәдән, сорду чичәкдән.
Кечәләр көзүнә јуху кәлмәди,
Јатмады, јатса да о динчәлмәди.

Деди: бу нечә дәрл, бу нечә ишдир,
Белә бир мүсибәт көрүнмәмишдир!
Мәп кимә өмрүмдә јамап демишәм,
Мәпә «чор» дејәнә, мәп «чан» демишәм,
Гошуну инәксиз истәмәминшәм,
Касыбы чөрәксиз истәмәминшәм,
Әлини тутмушам дара дүшәнин,
Еј аллаһ, өзәзин будурму сәнин?

Хәбәр кәлмәсә дә оғул сәсиндән,
Сојумады онун әлләри ишдән.
Севинди чәбһәнин гәләбәсиндән,
Севинди архада һәр јүкәлишдән.
Иш вахты тарлаја биринчи чыхды,
Деди ки, дүшмәнә зәрбәдир бу да.
Хырман да совурду, тахыл да јыгды,
Бә'зән унудулду дәрл дә, арзу да...

Лампа ишыгына чөрәк биширди.
Деди: «Әкин галыр, даға гар дүшүб».
Исти отағында әсди, үшүдү,
Ешитди шималда сојуглар дүшүб.

Чәһрә архасында бә'зән кечәләр
Јаныглы-јаныглы нәгмә охуду.
Чохлары јатанда, сәһәрә гәдәр
О, көјнәк тохуду, чораб тохуду.

Көндәрди совгаты совгат далынча,
Өзү дә билмәди һараја кедир.
Бир буну, бир буну билди ки, анчаг
Дава һардадырса ораја кедир.

«Каш, бирчә көрәјдим буну кејәни,
Кимин кејмәјинин мә'насы јохдур:
Бәлкә бир әскәрин назикдир әјни,
Бәлкә һеч биринин анасы јохдур?»

Чох шејләр дүшүндү ана үрәји
Бәлкә дә бә'зиси буну ар биләр.
Севмирәм һәр јердә мәсәл демәји,
Аналар чәкәни аналар биләр.
Кечди дөвләтиндән, кечди варындан,

Чәбһәжә чох шејләр о, јола салды.
Рајонун һәрби комиссарындан
Нечә јол јазылы тәшәккүр алды.

Чораб тохудугча о илмә-илмә
Бир гәлбдә санки үч чараг јашырды.
Үч огул дәрдини зарафат билмә,
Даг дајанмаз дәрдә о дајанарды.

Бә'зән әл чәкмирди пис јуху ондан,
Јухуда сәксәниб бағырырды о.
Тәһналыг гәлбини сыхдыгы заман
Гошусу Күлкәзи чағырырды о:
—Ағыз, нә јатмысан, а чаны јанмыш,
Довшана дөнмүсән елә пәјыз-гыш
Көзүи јухудадыр, јанын јатагдә;
Нә вар? Јатарсан дә, исти отагда,
Бөјрүндә баглама, габагында чај,
Јаман да арвадсан, анасан, һај-һај...
Азмы дөвләтнин вар, азмы варын вар?
Давада елин вар, гоһумларын вар.
Оглуна көндәрдин бәсиндир, демәк?
Анасыз олан да күсмәснн кәрәк.
Бир башлыг тохусан ортан нәзиләр?
Јохса ки, әјилсән чинин әзиләр?

Бир јахшылыг елә, нә гәдәр сагсан,
Кора беш аршын ағ апарачагсан...
Ағыз, бир чөлә чых, гијамәтә бах,
Бу зәһримар гыш да нә вахт чыхачаг?
Чилләдир, дәрди јох, үрәји јохдур,
Дејирләр, Урусет јаман сојугдур.
Дүнән Фәрәч оғлу Гәдим данышыр,
Дејир өлкә вар ки, ил боју гышдыр.
Алты ај күндүздүр, алты ај кечә,
Әкәр башын дәри, ајағын кечә
Олмаса, бирјоллуг гурујар ганын,
Күлкәзин әлиндән гуртарар чанын—
Дејиб зарафат да еләди бир аз,
Гадын сөһбәти ки, мүхтәсәр олмаз,
Арада кәһ килеј, кәһ гијбәт олар,
Бири евләндими, гијамәт олар...
Кәһдан мин шәмәтә гошулар гыза,

Кәһ да ки, шөһрәти дүшәр ағыза:
Нә билдим, вар белә, чәһиз дә белә,
Огулсан, оларсыз евлән, тој елә...
Соира да чох шејләр дүшдү јадына,
Һичран мизраб вурду хатиратына:
— Күлкәз, пис јухулар әл чәкә бирчә...
Һана тохујурам, көрдүм, бу кечә;
Елә тохудугча галхыр јухары,
Нә әввәли вардыр, нә дә ахыры...
Дүшүндүм: ај чаным, нә һанадыр бу,
Торпагда бир учу, көјдә бир учу...
Үрәјим дөјүндү, ганым гаралды;
Бирдән көј кишнәди, һава гаралды.
Илдырым шығырды дүшдү дөр дәна,
Јанды тохудугум јарымчыг һана...
«Ај јандым, ај јандым» гышгырдым бирдән,
Јахшы ки, ајылдым өз сәсимә мән.
Көрдүм ки, еләјәм ган-тәр ичиндә,
Үрәјим чырпыныр гәһәр ичиндә.
Дүнәндән бәридир бәлкә јүз кәрә
Тәсәддыг вермишәм јетим-јесирә,
Нә дејим, бајысын јувасы јансын,
Һитлерин јурдуида очаг галансын,

Кечди, бу минвалла ил кәлди кечди,
Дағлардан, дашлардан сел кәлди кечди.
Битди јол үстүндә гызыл лалә дә,
Хыналы кәклик дә, кур шәләлә дә.
Јајды јамачлара өз нәғмәсини,
Бир ана гәлбинин һичран сәсини
Дуду елә бил ки, чобан түтәји,
О јанды, јандыгча ана үрәји...
Јанды ана гәлби, јанды јенә дә,
Нә јахын, нә дә ки, узаг ешитди;
Јанды, үмиди дә, тәсәллини дә
Үрәк ешитмәди, гулаг ешитди.

Мән ки әзәл күндән бир чанлы саздым,
Дујардым һәр гәлбин севинч сәсини;
Мәни ана догуб, мән нијә јаздым
Бир ана гәлбинин фачиәсини.

Жоң, шаир, сирдашсан бу торпагынан,—
Бошалт синассина синанда не вар.
Бир-ики дужгусуз дужмамагынан
Элиндэн гэлэми алмајачаглар.

Аташлэ јоғрулуб синэмдэ илһам,
Мајам не элэмдир, не көз јашыдыр.
Һэр кэдэрли индам, һэр гэмли мисрам
Кэдэрэ гаршыдыр, гэмэ гаршыдыр.

Бир негтэ гојардым кэдэрэ, јаса
Һэр ганун јазылса тэблэ, илһамла.
Бир анын һөкмү дэ элимдэ олса
Нуру сел едәрдим, зүлмэти дамла.

Узун кечэлэри јатмады ана,
Хөјалы узагдан-узага кетди.
Миинди гэм атына, кэдэр атына—
Кай арапа кетди, кай дага кетди.

Дөјдү гапысыны јүз идарәнин
Бахышында суал, көзләриндэ гэм.
«Вајонком, бәс балаң јохдурму сәнин?
Бала һәсрәтинэ дөзә билмирәм».

Комиссар сарсылды онун сәсиндән,
Эјилди көксүнә эјилмәз башы.
О нијә тутулду, та сорушма сән,
Елэ бил итмишди доғма гардашы.

Кәзинди, отурду о нечә кәрә,
Гәлбиндән кечәни бахыш, көз деди.
Нечә гәраркаһа, нечә шәһәрә
Телеграм вурараг хәбәр истади.

Елэ бил гуруду гәлбинин гапы,
Арзусу, үмиди дашлара дәјди.
Бәс нечә диндирсин инди ананы?
Хәбәр агыр кәлди, һеч кәлмәјәјди.

Гара кағыз кәлди оғул јеринә,
Бәд хәбәр арвадын гәддини эјди.

Күлсәнәм әл атды бирчәкләринә,
Хәбәр агыр кәлди, һеч кәлмәјәјди.

Кәлин дэ дағ чәкди бир күн арвада.
Алыб өз пајыны ајрылды ондан.
Еһ, кәлин нејләсин, бу евдә о да
Үч күн вүсәл көрдү, он үч ил һичран.

Сәбри түкәнәрмиш дүнјада ешгин,
Деди: «Мәнә дэ ев, ушаг кәрәкдир».
Ана дүшүндү ки; «ајрылыр кәлин,
Јохса балаларым дөнмәјәчәкдир?»

Сопра да өзүнү данлады гары:
«Буж, дилим гурусун, не дејирәм мән.
Оғлум сағ-саламат гајытсын бары.
Миини олачагдыр дәрдиндән өлән».

Эт-әтдән, чап-чандан дејилди ахы,
Кетди, јад гызыјды јад олду јенә.
Од алыб алышды ана варлығы,
Кәлин әр свиндә шад олду јенә.

Күнләр атлы олду, күнләр тез өтдү,
Не вахтсыз, вә'дәсиз гочалды арвад!
Көзүнүн јағыјла оғул бөјүттү.
Очаглар башында тәк галды арвад.

Гасыргалар кечди чап отағындан,
Бир өмрүн өмүрлүк тағы сөкүлдү.
Оғул һәсрәтиндән, бала дағындан
Бирчәк дэ ағарды, бел дэ бүкүлдү,

Һәр күн гапысыны ачды кәлин-ғыз,
Ону ана билди кәнд чаванлары.
Гапысы инәксиз еви халысыз,
Бучағы да унсуз галмады гары.
Не десән, миннәтсиз кәлди свинә,
Лә'л олсун, фәргинә вараны кимдир?
Милјонлар көз үстә сахласа, јенә
Өвладсыз бир ана јетим кимидир.

Баһарсыз—тәбиәт батмазмы яса,
Күлсүз бир бүлбүлә нә ешг, нә һәвәс?
Евнини дирәһи ғызылдан ола,
Өвладсыз бир гара гәһијә дәјмәз.

Еј ана, нејләјим сөздә, гәләмлә;
Ғајытмаз өмрүнүн күлү-күлшәни.
Мин огул јолуну көзләссә белә,
Вахт-вәдә бирчә ан көзләмәз сәһни...

Ахыр ки, дәрә јыхды бир күн арвады,
Чөкдү көнд әһлиһи көзләринә гәм.
Бу итки аҗрытды јахыны, јады;
Бир ан сүкут етди елә бил аләм.

Һәр кәләһи чан умду чан үстә она,
Әфсус ки, торпағын оласыјды о.
Һамы сөјләди ки, оғлунам, ана,
Елә бил һамыһың анасыјды о.

Гәһби дајандыгча о һәр ғарыһын
Еһин нәфәһини дүјдүмү бары?
Јығылды башына оғулларыһын
Ушағлыг достлары, чәһһә достлары...

Ғочалар дејир ки, үч күн, үч кечә
Үзүнү ғибләјә дөндәрмәди о.
«Јох, јох, үч баламы мән көрмәјинчә
Өлмәрәм»—дејәрәк чан вермәди о.

Каһ килид вурулду ајағларыһа,
Нәфәһи тәнкиди, көзләри ахды.
Каһ да ки, сәс кәлди ғулағларыһа,
Јенә дә сәкәһиди, јенә дә ғалхды..

«Оғлумун сәһидир, бәс өзү һаны,
Будур, будур кәһир, ағ кејиб аңчағ.
Хејр, о өлүмдүр, ачды ғапыны,
Бу да Күлсәнәмдир, алданмајачағ...

Одур, дишләрини ғычајыб јенә,
Јох, күлүр, даһымча кәл дејир мәнә.
Ғојмаһың, көзүмә нечә дә бахыр,

Пәнчәрәдән кирир, ғапыдан чыхыр.
Бир бахын, нечә дә әлиғанлыдыр,
Чәкил, Күлсәнәм дә дәлиғанлыдыр.
Ғыј вурсам, дағлар да дүшәр ләрзәјә,
Бу саатча күлүн соврулар көјә.
Јетмәзми зәһримар јағды дилиндән?
Бир күн дә јахшылыг кәһһин әһлиндән.
Демирәм, јашајым беш јүз ил, мин ил;
Мәнә өмүр дејил, мөһләт кәрәкдир.
Итил көзләримдән, еј өлүм, итил,
Күлсәнәм огулсуз өлмәјәчәкдир...
Сән мәнә тәк ғары таһыма аңчағ,
Бир бах, дөврәмдәки дуранлара бах.
Бир кәндә, бир елә е'тибарым вар;
Мәним дағлар јыхан оғулларым вар.
Гара јел әсәндә чөлләримизә,
Өлүм кәтирәндә јағылар бизә,
Онлары көндәрдим өлүмә ғаршы.
Онда төкүлмәди мәним көз јашым;
Көтүр ғылынчыһы, мөндән узағ кәз,
Өлүм өлдүрәһини анасы өлмәз.
Итил, Күлсәнәми тәк ғары билмә!»
Кәһардан сәс кәлди:

«—Ана әјилмә!
Әјилмә, аначаң, һәлә сағығ биз,
Әјилмә, дадына чатачағығ биз!»

Ғары сајығлады үч күн, үч кечә,
Деди сөн нәфәһдә, бу сөзү бирчә:
«Јохса оғулларым, әһи һеч кәһһин
Мәним көзләримә торпағ төкмәһһин».

Адынла бир улу дағ кәһир јада,
Бир ан да вүғарсыз дајанмадың сән
Чан ана, чан өлүм ајағында да
Бала өлүмүнә инанмадың сән.

Јох, онлар өлмәди, ғаныјла онлар
Јаздылар дүшмәнә өлүм һөкмүнү.
Бизимлә көрүшүр о ғәһрәмәһнар
Һәр ил бәзәһнәндә Доғгуз мај күнү.

Вахт олур башыма доланыр аләм,
Үч вәтән оглуну салдыгча јада.
Фәгәт үрәжимдән сәс кәлир бу дәм:
Өлмәздир өләнләр вәтән јолунда!

Онлар дејилдими ашылмаз дағын,
Кечилмәз мешәнин багрыны јаран.
Шовенин, Шандоруи, Рејненин, Бахын
Јурдува сүнкүдә һәјат апаран

О күнләр, о күнләр архада галыб,
Сағалмаз олса да вурдугу јара.
Танкларын, топларын сәсини алыб
Онлар вермәдими тракторлара?!

Көрүрәм онлары, кәләндә баһар,
Чәлләр күл-чичәкдән мин доп кејәндә.
Көрүрәм онлары көрпә ушаглар
Мәктәб јолларында нәгмә дејәндә.

Онлар ел јолунда кечди чанындан,
Мин чапан бөјүјүб камала јетди.
Севиб-севиләнләр көрүшән заман
Дејирәм онлар да вүсала јетди.

Көрүрәм һәр үчү кәзир дүнјаны,
Сәсләри дујулур Рејнин сәсиндә;
Көрүрәм, сүлһсәвәр Алманијаны
Көрәндә дүнјанын хәритәсиндә.

Бу күн бир гәһрәман дағлар јаранда
Көрүрәм онларын јүрүшүнү мән.
Чехин, болгарын да додағларында
Дујурам онларын күлүшүнү мән.

Еимәз шөһрәтнини, сөимәз адыны
Вәтән көјләриндә нәгш етди онлар.
Јох, онлар өлмәди, өз һәјатыны
Өз доғма халгына бәхш етди онлар.

Ғалалдыр чөрәјин, сүдүн, еј ана,
Бир дә мазарына гој баш әјим мән!

Гој бу күн о лајла бәстәкарына
Ше'римлә, сөзүмлә лајла дејим мән.

Һәрбә лә'нәт дејән ана сәсиндә
О ананын сәси дујулсун бу күн!
Јел әссә, гуш сәксә сәрһәдимизә,
Дағлар да, дашлар да ајылсын бу күн!
Екватор хәттинә «сүлһ» јазсын елләр,
Нидамыз Марса да јајылсын бу күн!
Шимшәкләр гаһадым, селләр илһамым,
Күләкләр нәфәсим гој олсун бу күн!
Гәлбимин бу садә ше'ријјәтиндән
Бир ана һејкәли гојулсун бу күн!

Бакы, 1957

АРАЗ АХЫР...

Саһилдә нәфәс дәриб,
Саһилдә дурду гатар;
Елә бил үрәјими
Араза тулладылар.
Гышгырдым: ај, гојмајын,
Гәлбими су апарды.
Бу чај өзүндән бөјүк
Истәк, арзу апарды...
Нәфәсим бәрк тәнкиди,
Дартыб јахамыг ачдым.
Дүшүб саһил бојунча
Һараса гачдым-гачдым...
Бу ара далгаларда
Батан бир гыз көрүндү.
Елә бил ки, сәмадан
Ахан улдуз көрүндү.
Даг-даш әријиб ахды
Гәлбимә дамла-дамла.
Ничат умур, әл верин,
Адамлар, ај адамлар!
Бу кимдир? Одур, одур,
Мәним Ајрыкүлүмдүр!
Јараланмыш үрәјим,
Параланмыш дилимдир,
Чырпынды, галхды, батды;
Әлини сол саһилә
Мәнә сары узатды.

Бу заман

димдији ган
Бир гарагуш көрүндү.
Гарагуш шыгыјараг
О гызын үстә снди,
Алараг үрәјими
Өз әгрәб чајнагына,
Учду, учду дејсәэн
Лап Дәмавәнд дагына.
Јер доланды башыма,
Дамарымда донду ган,
Үфүг шимшәк јаратды
Көзләримни одундан.
Гуша бах, һара учур...
Мүһәндисәм бил ки, мән.
Лазым кәлсә, јүз белә
Даг һопаррам јериндән.
Инди бахма учурсан,
Ганадын гырылачаг.
Ган соран димдијинә
Мисмарлар вурулачаг.
Гушун далынча гачдым...
Јенәми үрәксизәм?
Көј шапкалы бир әскәр
Гаршымда дурду бу дәм..
—Һара белә, ај адам?
Бура сәрһәддир, ахы!
—Мәһәббәтә нә сәрһәд?
Мән сеvirәм, бурахып!
Бәшәр јаранан күндән
Мәһәббәт јараныбдыр.
Анчаг дүнән, лап дүнән
Бу сәрһәд јараныбдыр.
Бәшәр јенә олачаг,
Мәһәббәт олачагдыр.
Сәрһәдсә галса јалныз
Лүгәтдә галачагдыр.
—Һәлә бир сәнәд верин,
Нәчисиниз көрәк сиз!
—Ев тикмәјә кәлмишәм,
Мүһәндисәм, мүһәндис.
Ев тикмәјә кәлмишәм!
Көнлүмдәндир бу сәсләр.

Өз мәнәббат евини
Учурублар, ај эскәр.
Көрдүнүзмү көйлөрдән
Суја шыгыян гушу;
Үрәјими апаран
О димдији ган гушу?
Эскәр дурухур бир аз,
—Чаным, нә үрәк, нә гуш...
Бу нә сајыр-бајырдыр?
Бәлкә бу дәли олмуш?
Бизим сәмтә бир бөчәк,
Бир гушму уча биләр?
Бизим сәрһәди кечә—
Күләкләр кечә биләр...
—Јох, бу таја кечмәди,
Суја ганад чалды о.
Бу таја кечән гызы
Чајнагына алды о.
Одур һәлә гаралыр,
Булуда кирир һейһат.
Түфәнкини вер мәнә,
Нишан алым бу саат.
О бир гөнчә күл иди,
Ачмамыш тапдаланды.
Һәлә зиндан сөзүнүп
Мә'насыны билмәмиш,
Зинданлара салынды.
Билрсән, о, гыз дејил,
Үрәјимди, ај эскәр!..
—Бәс үрәксиз инсан да
Белә дил төкә биләр?
—Сән гәрибә адамсан,
Гәлбин дашдыр, ја нәдир?
Мән сеvirәм, севәнин
Сүмүјү дә дилләнир.
Бир дә ки, бу дилләнен
Јарысыдыр гәлбимин,
Јарысы да дејилдир,
Јарасыдыр гәлбимин.
Бәли, бәли гәлбимин
Јарысы о тајдадыр;
Севинчи бурдадырса,
Бил, јасы о тајдадыр.

Сачларыма дән дүшүб,
Јенә сеvirәм анчаг.
Мән ону алачагам,
Оглумуз да олачаг.
Бир күн дә дејәчәјәм:
«Ајрыкүлүм, һазырлаш!
Оғлум дејәчәк: һара?
Оғлум, Тәбризә бирбаш.
Кедәк, көрәк бабаны,
Јәгин дарыхыр гоча,
Нәнә дә нәвәсини
Бир ошасын дојунча...»
Эскәр гәһгәһә чәкир,
Јохса мән күлмәлијәм?
Эскәр елә билир ки,
Доғрудан да дәлијәм.
Сонра тутулур эскәр,
Фикрә кедир бир аңлыг;
Күлмәли олмасам да
Кечиб, күлмүшдү артыг.
Башы дикилир јерә,
Гызарыр гыпгырмызы;
Чәкмәсиндә экс олур
Шапгасынын улдузу.
Тоггасыны дүзәлдир,
Чидди төвр алыр јенә.
Елә бил бир адичә
Тапшырыг верир мәнә:
—Ағлыны јыг башына,
Дүнјада гыз гәһәтдир?!
Елә дашы севсән дә,
Мәнәббат мәнәббатдир!

* * *

О һағлыдыр, кәрәк мән
Башгасыны севәрдим,
Нә кәдәрим оларды,
Нә һичраным, нә дәрдим...
Јох, јох, һәлә кәнчдир о,
Севмәјибдир дејәсән.
Мәнәббат палтар дејил,
Бирини бәјәнмәдин,
Башгасыны кејәсән...

...

—Әскәр, үзүм дүз бах,
Үрөк сатмаз варыны.
О өзү өз һөкмүлө
Верир өз гөрарыны.
Һалә сев бир, көнүл вер,
Көр әл чәкмәк олармы?
Әскәр, далымча кәл бир,
Әскәр, үрәжин вармы?
Әскәрлә дөндүк бу дәм
Ашыб илләри чатдыг
Бир ганадлы желә биз
Гыrx биринчи илә биз...

...

Гыrx биринчи ил дедим,
Нә тез дәжишир адам!
Инди мәнним өзүм дә
Әскәр палтарындајам.
Командирин әмри вар:
Кечмәлијик Аразы!
Лазым кәлсә, бир анда
Ичмәлијик Аразы.
Сәрһәддә тәһлүкә вар,
Од ол, совет нисаны!
Көрөк алман гошуну
Тәрк еләсни Ираны!
Агбирчәкли гары да
Санки силаһа дөнүр,
Мәнә силаһ вер дејир
Сәрһәддин дашлары да!..
Биз кечирик Аразы,
Бу ојун дејил анчаг.
Бу кедиш бә'зимизин
Сон кедиши олачаг...
Вәтән јашасын, Вәтән!
Мән өләрәм дә, гардаш!
Бир ики тел дүшмәклә
Јериндән голмаз ки, баш.
Вәтән әмр етсә, Араз
Зәһәр олса ичәрик.
Лап Бөјүк Сәһраны да

Биз пијада кечәрик...
Күлләмиз дә гуртарса,
Башымыз күллә кими
Топлара гојулачаг,
Фәгәт кәләчәк бизим,
Зәфәр бизим олачаг.

...

Дүшмән кери чәкилди
Јад торпагдан јад кими.
Һаны баш апардығы
Јүјәнсиз бир ат кими?
Кәмирчәји кәсилди,
Бурну-башы овулду.
О, сүр'әтлә кәлмишди,
Сүр'әтлә дә говулду...
Биз Гәрбә дөнмәлијик,
Битмәмишди дава-гап.
Овчу јаралы гурдун
Кедәр јувасыначан...
Гурдун сон улартысы
Кәсиләндә әбәди
Сон күлләни сәсијлә,
Санки дағлар, дәрәләр
Алгышлајар овчуну
Әкс-сәда нидасијлә!
Биз Гәрбә дөнмәлијик.
Әлвида, гоча Тәбриз!
Командир деди: «Беш күн
Динчәләчәк һиссәмиз».
Орда бағланды, бәли,
Илк пејманым, илк андым.
Мән орада дөјүшсүз,
Күлләсиз јараландым...
Бир кениш хијабанда
Гаршыма чыхды о гыз,
Һараса тәләсирди
Әлиндә бир топ кағыз.
Мәни көрүб дурухду
Үркәк бир марал кими.
Сонра сорушду мәндән:
—Сөјлә, сән коммунистсәнми?
—Бу нә сөз, коммунистәм!

Билегиз коммунистәм!
Көстәрди бир варагы:
—Сиздән жазылыб бахын;
«Һәгигәт бизимкидир,
Јадын, һәр јана јадын.
Коммунистләр кафирдир,
Онлара инанмајын,
Кәлишләри боладыр,
Күләшләри сәһәрди,
Ајаглары дөјөн јер
Коммунизм көјәрдир».
Ханыманлар учуран,
Евләрдән гыз гачыран
Фашистләри бурадан
Сизләр говдунуз анчаг.
Онларын изини дә
Бир јүк санырды торпаг.
Коммунистләр адына
Чох бөһтанлар дедиләр;
Көхәндә дә шүарла
Јашамаг истәдиләр.
О бөһтанчы шүарлар
Һәр јердән гопарылмыш
Коммунизми кәтирән
Сизинизсә, мин алгыш!
—Биз дејилик,—дедим мән,—
Коммунизми кәтирән;
Коммунизм јағыш дејил,
Јағыб кәлә!
Шимшәк дејил чахыб кәлә!
Коммунизм һәр торпагдан
Көјәрир бир чичәк кими.
Коммунизм синәләрдә
Дил ачыр бир үрәк кими...

* * *

Кечди ики күн, үч күн;
Сөздәки бағлы дүјүн
Ачылды, чөзәләнди.
Көзләрә нур әләнди...
Үрәкләр вараглады,
Биз јад дејилдик артыг.
Санки бир-биримизи

Јүз илди таныјырдыг.
Инди башга инсанам,
Дујурам, севмәк пәдир.
Көрүнүр ана вәтән
Бизә севмәк өјрәдир,
Онунчүн севимлидир.
Мән онун көзләриндә
Гәм охудум бир сәһәр:
—Наһаг севирсән мәни,
Мәни сәнә вермәзләр.
Атамын бир әрбаба
Нечә динар борчу вар;
Борчу верә билмәсә
Мәни анарачаглар.
Данышмага дили јох,
Сатылмага малы јох,—
Белә өмр едир атам.
Америка шаллағыјла,
Инкилис чајнағыјла
Гоз кими сојулубдур
Мин адам, милјон адам.
Һәјатын бу сиррини
Аллаја билмирәм мән:
Нијә бири һөкм едән.
Нијә бири гул олсун?
Каш, инсанлар һамысы
Бирдәфәлик ја варлы,
Ја да ки, јохсул олсун...
Дедим: күлүм, гәм јемә,
Көз јашыјла күл анчаг.
Заманын өз һөкмүнү
Өз һөкмү дағыдачаг.
Һәр «мәнәм» дејәнләри
Ахыр бу торпаг удур.
Јахшы дүшүнсә атан,
Әрбаб сизә борчлудур,
Арзунун көјләриндә
Сөкүләчәк гызыл дан,
Мән сәнә сөз верирәм
Кәләчәјин адындан!
Кечмиши, кәләчәји
Унутдуг да бәзән биз,
Динди өз варлығымыз,

Динди өз алэмимиз...
Мән дә дудум, ешитдим
Гыз дили, севки назы.
Бунлары данышмырам,
Данышмырам нә лазым...
Биз ачыгча сөз ачыб,
Әнд-пейман багладыг.
Аҗрылыгын пәнчәси
Мәни дартырды артыг...
Аҗрылыг бир даг олса,
Вулкан олачаг синәм.
Саламат гал, севкилим,
Саламат гал, кедирәм...

Өлсәм—гара торпагың,
Галсам—јалныз сәнинәм.
Кәл көрүшәк, севкилим,
Кәл көрүшәк, кедирәм...

Көз јашын килә-килә
Һичран јазса далымча,
Мән јыгыб һәр киләни
Мәрми едәрәм анчаг.
Көз јашы дејил инди,
Бизә силаһ кәрәкдир.
Вәтән дардадыр, күлүм,
Ону алмаг кәрәкдир, —
Әлини гој синәмә,
Јанар көрәрсән ону,
Гатым дөјүш одуна
Илк мәһәббәт одуну...

* * *

Авропаја гајытдыг.
Олдуг дөјүшләр гушу.
Аразын палчыгыны
Јуду Карпат јагышы...
Мән ону унутмадым
Ганлы дөјүш чагында.
Мәктуб да јаздым она
Түфанкин гундагында.
Елә һаллар олурду:
Өлүмә чан вермәја

150

Бир сәнија галырды;
Өзүм јаддан чыхырдым,
О чыхырды јадымдан.
Өлүм ајагында да
Севә биләрмиш инсан.
Биз кетдикчә ирәли
Өлүм һәјат олурду.
Ән гочаман бир гит'ә
Јенидән доғулурду.

* * *

Авропа, хәритәндә
Бу ранк чај јохду, ахы!
Шырым-шырым синәндән
Нә ганлы чајлар ахыр!
Јухума да кирмәздит,
Боһемја мешәләри!
Инди одлардан алып
Сәни совет әскәри...
Петефи, торпагына
Әсәрми јазыр танклар?
Мүрәккәби аловдур,
Гәләми чарпанаклар...
Мотсартын мөзарыны
Ганлар јујуб апарды.
Бетһовен дурса, һитлерә
Өлүм маршы јазарды.
Авропа, ајага дур,
Нәфәс кәтирдик сәнә.
Әбәди батмајачаг
Бир сәс кәтирдик сәнә.
Сән јенидән дил ачдын,
Сән јенидән бој атдын.
Сән, Авропа, дунјаја
Сүнкүмүзлә гајытдын!

* * *

Сол, көзүмүн өнүндә
Берлини мешшан гадын,
Сол ки, сән
Украјна көзәлинин
Ранкијлә бәзәнмисән.
Җанагыны гызардан

151

Ган онункудур.
Сәни инсан көстөрөн
Дон онункудур!
Вер оилары, вер бәри,
Гал бир сүмүк, бир дәри!..
Дүшмән диз чөкдү, бәли!
Салам, Догуз мај күңү!
Биз әскәр бадәмиздә
О күн ичдик Берлини...

***

Дөјүшлөрдән сағ чыхдым,
Бәхтим мәнә јар олду.
Бәлкә мәнә сағ гојан
Ики үрөкдән топан
Ширин арзулар олду...
Нечә бахым үзүнә,
Оглу дөнмәјән ана!
Күллә мәнә дәјәјди,
Дәјмәјәјди оғлуна.
Јар сорушан, ај кәлини,
Көзләримә бахма сән;
Орда, јад елдә нечә
Накам өлән көрәрсән.
Севкилин гајытмады,
Вәтән гајытды анчаг.
Биз бәзән өлмәклә дә
Кәрәк ону јашадаг.
Вәтәндаш улдуз гәдәр,
Вәтән бирдир, Вәтән бир;
Онсуз бир ан өмр едән
Мин чан олса—өлүдүр!

Нә дејим, мұһарибә
Кеф мәчлис дејилди;
Чох аталар ағлады,
Аналар јас сахлады.
Белләр вахтсыз әјилди.
Торпаг да јараланды,
Дашлар да шан-шан олду,
Көзләримин өнүндә
Бир саатда, бир күндә
Нечә шәһәр нечә кәнд

Дағылыб һешан олду.
Нур чешмәли евләри
Елә виран көрәндә,
Нечә јетим ушагы
Чөлдә јатан көрәндә,
Үрәјимлә гәм-кәдәр,
Көзүмлә од једим мән,
Вәтән чағырды бизи.
Вәтән гурулсуи дејә,
Гајыдараг керијә,
Тикниги мұһәндиси
Олачагам дедим мән...

***

Салам, Вәтән торпагы!
Салам, тәһсил илләри!
Мән ади бир кәнч кедиб,
Әскәр гајытдым кери.
Даваја нифрәт едән
Сүлһ әскәријәм анчаг.
Батмаз топларын сәси
Сүлһ әскәри олмасаг...

Јер мин иллик барыны
Бирчә күндә јетирәр.
Алим ајы, улдузу
Дартыб јерә кәтирәр,—
Мұһарибә олмаса!

Әридиб силаһлары
Биз мартен собасында,
Көрпү јарада биллик
Јерлә Марс арасында,—
Мұһарибә олмаса!

Кеперал көзүндә дә
Бу һисси дујур адам:
«Туллајыб чинләрими
Бир кәндә сәдр оллам.—
Мұһарибә олмаса!

Бәшәрни гапысындан
Вахтсыз өлүм кен дүшәр.
Нисанын сачларына
Јүз јашында дән мүшәр,—
Мүһарибә олмаса!

Севәнләр аләминдә
Нә гәм, нә һәсрәт олар.
Бәшәрни күлләси сөз,
Сөзү мәһәббәт олар,—
Мүһарибә олмаса!

•••

Бу күнү ахтарырдым
Һәрбин аловларында.
Бу күнә кешикчијәм
Тәләбә палтарында...
Дејирләр, гајгысыздыр
Тәләбәлик илләри;
Мән фикирсиз, хәјалсыз
Ачмадым бир сәһәри...
Охудум, гулағыма
О кәлди сәда кими;
Јаздым, сәтрин сонунда
О дурду нидә кими!
Бир гыз ады ешитчәк,
Јадыма дүшдү ады;
Гызлара мәһәббәти
Гәлбимдән оғурлады.
Бир кәси севмә,—деди
О илк вә'дәм, илк андым.
Мән гызларын јанында
Бир «гара даш» танындым.
Бә'зән сөз атдылар да:
«Нә гәлби, нә һисси вар,
Бирчә јайлыгы чатмыр,
Бизим биримиз олар...»
Тә'нә дә олсун, нә гәм,
Илк ешгин хатиринә;
Өлүмә илк кедәрәм
Илк ешгин хатиринә!

Хәјалым гаһадланым
Һеј кечирди Аразы.
Кәсилминди о гызын
Мәктубунун арасы...
Мәктуб алдым бир сәһәр,
Көңлүм күләчәк дедим.
Сон мәктуб нијә кәлди,
Гырылды сон үмидим?!
О јазырды: «Әлвида,
Унут мәни биртәһәр;
Бу күн мәни Тәбриздән
Сүркүн сәләчәкләр...
Дејирләр ки, сатгынам,
Кетмәлијәм Тәбриздән.
«Шүбһәли мәктуб кәлир
Мәнә бир коммунистдән»
Дејирләр, мән сатгынам,
Нәји, кими сатырам?
Варым үрәкдир, јохса,
Үрәјими сатырам!
Билмирәм Вәтән һаны,
Олам Вәтән сатгыны.
Дады-дағы сеvirәм!
Вары чохдап сатылыб!
Бағча-бағы сеvirәм,
Бары чохдап сатылыб.
Бәс һаны, һаны вәтән?
Дүшмән олуб, сатам мән?!
Аллаһын чајындан да
Су көтүрсәк әкәр биз,
Кәрәкдир рүсхәт верә
Амеркалы, инкилис.
Бәс һаны вәтән, һаны?..
Олам вәтән сатгыны!
Вәтән дедим—ач, јохсул,
Каһ диләнчи, каһ да гул.
Чијини күн јандыран,
Үрәјини еһтијач,
Дағ вә дүјүн јандыран
Вәтәнсиз инсанлары—
Вәтән санмағ оларса,
Мән сеvirәм онлары!
Севмәк! Мәним бәхтимә

Хэзэн жазылыб бу жаз!
Балка касыб гызыжам,
Мэни севмэк жарамаз?
Нејләјим, үрәјимни
Күнаһыдыр бу бәлкә...
Көрәсән ана олмаг,
Дүшмән олмаг дејил ки?..
Ахы, бала учурмаг
Севкисидир һәр гушун.
Әкәр «севмәк» сөзүңү
Еләјәрәк гургушун—
Боғазыма төксәләр,
О «севмәмәк» сөзүндән
Мәнә артыг хош кәләр...
Еһ, асылы гојдулар
Һанада тој халымы.
Һәр чешнида дил ачан
Накам көнүл халымы
Апарыб јана- јана,
Јазарам дырнағымла
Мәһбәсләр диварына...»
О чох шејләр жазырды,
Лап башымы итирдим...
Мәктубун сон варағы
Бу сөзләрлә битирди:
«Сән исә евлән артыг,
Пуч стмә һәјатыны,
Гызын оларса әкәр
Ирадә гој адыны.
Севәчәјәм бу ады
Нә гәдәр ки, мән сағам.
Мән дәјишиб бир полад
Ирадә олачағам...
Инди о гыз дејиләм,
Ағлым-көзүм башгадыр.
Билирәм ким ајагда,
Билирәм ким башдадыр...
Зүлмәтләрин гојиундан
Доғулмурду һәр сабаһ?
Зинданлардан чәкинсәк,
Зинданлар учмајачаг»...

• • •
Көзләрә тикан олду
«Коммунист ешги» дејән!
О бир инсан сеvirди,
«Коммунист севмә» дејән!
Мән дә сеvirдим онун
Бир инсан олдуғуну.
Бәлкә дүшмән гызы да
Олса, сеvirдим ону.
Һичран тахта чыхыбдыр,
Мәһәббәт күлләләнир.
Бөһтан тахта чыхыбдыр,
Һәнгәт күлләләнир.
Һијә бу чинәјәтә
Мүһарибә дејилмир?
Ешги зиндана салмаг—
Дава салмаг дејилми?

Севиб, зиндана дүшдүн,
Күлүм, гој олсун, нә гәм;
Бу рәнкдә чај жохду, ахы!
Мән көзүмүн јағындан
Шам-чыраг дүзәлдәрәм;
Гушларла көндәрәрәм
Сәнә бу һәдијјәми.
Мән сәнин көрүшүнә
Кәләрәм ишыг кими.
Көрүңүр ки, һәләлик
Көрүшә билмәрик биз;
Инсан тәк гучаглашыб,
Өпүшә билмәрик биз.
Ондаса, бир әлач вар:
Сан ағач ол, мән күләк!
Күләјә сәрһәд жохдур,
Әсим кәлим көрүшәк.
Туфана дөнсүн бир ан
Үрәјим дә, чаным да,
Сәни алым гачырым
Мән өз бурулғанымда...
Сәси дағлар титрәдән
Прометей оларам,
Сәнә зүлмәт кәсәнин

Көжләриндән әбәди
Күнәши оғурларам...

• • •

Тәһсил баша вурдум,
Нә тез кечир вахт-вә'дә.
Илләр истәклә кәлмир,
Дајанмаз истәклә дә,
Әлвида, тәләбәлик!
Әбәди аҗрылырыг,
Илк ешгим кими сән дә
Учдун әлимдән артыг.
Јох, сиз аҗрылмадыңыз,
Сән әл олдун, о үрәк,
Инди гәлбим дүшүнүб,
Әлләрим дә тикачәк...

• • •

Тикинти мүнәндисен
Саламлајыр зәһмәти.
Мәнә тәсәлли верди
Тәләјим бу сәнәти.
Ешгими нәгш едирәм
Һәр дашда, һәр диварда.
Кәңчләр вүсала јетир
Мән тикән биналарда.
Һеч бир ешгин бинасы
Учуб виран олмасын.
Он ил јухусуз галлам,
Евсиз галан олмасын.
Бә'зән гонаг кедәрәм
Өз тикдијим евләрә;
Мән тәклик дүшмәнијәм,
Тәк кедирәм һәр јерә,
Көрүрсән ки, арабир
Арвадлар пычылдады:
—Јазыг бунун арвады!
—Әр тапыбдыр бәхтәвәр!
—Шоркөз киши һәмнишә
Гонаглыға тәк кедәр...
Гочалар суал верир:
—Ај огул, евлисэнми?

Ушаглар да дилләнир:
—Ушагың вар, ај әми?
«Бәли, бәли», дејирәм!
Белә дә олмалыдыр.
Һамысы вар, һамысы
О гызын хәјалыдыр...
Хәјал бә'зән инсан тәк
Көмәк олур инсана,
Һана олур, су олур,
Чөрәк олур инсана,
Шөһрәти хәјал илә
Тапса әкәр һәр адам,
Бәлкә дә бу дүнјада
Биринчи јер тутарам...
Хәјал сәјјар јараныб
Топа булудлар кими.
Онсуз гәлб, нәғмәсиздир
Јарпагсыз чинар кими.
Мән онунла, вахт олуб,
Даг кечиб, даг ашмышам.
Хәјал инсана дөндү
Отағымда бу ахшам,—
Таныш кәлди о дејән,
Сорушдум: сөјлә, кимсән?!
—Мән сәнин кәңчлијинәм,
Беш-он иллик гонағам.
Инсан кими кәлмишәм,
Гуш кими учачағам.
Субајлығын дашыны
Истәјирәм атам мән.
Дартырсан јүјәними;
Чиловланмыш атам мән.
Фикирдән дәрман олмаз,
Дохсан ил дә дүшүнсән.
Чансыз даш да үстүндә
От битирир, дүшүн сән!
Мән һәјат истәјирәм,
Мән ушаг истәјирәм;
Бирисинә бағланыб,
Јашамаг истәјирәм...
—Разыјам, бу шәртлә тәк,
Ону унудам кәрәк,
Бу дәм дөјүлдү гапым,

Бу кимдир белә вахтсыз?!
Яры инсан, яры күл—
Ичәри кирди бир гыз.
Һарда көрмүшдүм ону?
Габарды, енди синәм.
Сорушдум ки, «сән кимсән?»
—Мән сәнин илк ешгинәм!
Ешитдим евләнирсән,
Кәлдим дејәм: «Мүбарәк!»
Бир өмрүн тамлыгычун
Ев кәрәк, ушаг кәрәк.
Сәнә олан ешгими
Бағышларам о гыза.
Мән дә бачы оларам,
Дост оларам о гыза.
—Еләдир... јох, нә дедим?!
Сәнсиз нечә өмр едим?
Сән бир гызсан, тәбиәт
Гочалмаз јарадыбдыр.
Сән бир күлсән, тәбиәт
Саралмаз јарадыбдыр.
Саралыб, гочалмасан
Евләнмәјим... Бу заман
Кәнчлијим адлы оглан
О гызы гучаглады:
—Гал, күлүм, мәнә һәмдәм,
Сәндән башга һеч кимә
Көнүл верә билмәрәм.
—Хејр, гала билмәрәм,
Башгадыр дөврүм мәним;
Аразын о тајыдыр
Һәләлик јерим мәним.
Зинданлардан чыхмышам,
Бу күн хәјал тәк анчаг.
Бәлкә бу хәјал дөнүб
Мәним өзүм олачаг...
Бу ара пәнчәрәми
Титрәдиб ачды күләк.
Хәјал тәк кәлмишдиләр,
Онлар итди хәјал тәк...
Бир мән галдым, бир отаг;
О варлыг јохму олду?
Јухусузлуг бу кечә

Сүбһәнән јухум олду...
Јолландым идарәә
Сәһәр ачылан кими.
Әризә јазыб дедим:
—Дәјишин иш јерими!
Даһа дөзә билмирәм,
Араз јадыма дүшүб.
Һәр телә миң һавалы—
О саз јадыма дүшүб...
Вәтән—һәр јердә вәтән,
Һәр јердә дә, даш, торпаг...
Үстәлик Араз үетә
Тәсәллим дә олачаг:
Бахачагам Араза—
О дағлар јаран чаја.
Алтдан бирләшән јери
Үстдән ајыран чаја
Кәрәкдир сол сәһилдә
Елә евләр тикәм мән;
Ордан Аја, Марса да
Даш пилләләр чәкәм мән.
Ордан бахам о таја,
Ордан бахам Тәбризә.
Бахам зиндан күнчүндә
Солан ајна бир үзә,
Бахам лап дәрипләрә,
Бахам лап узағлара;
О јурду сатайлара,
О јурду удайлара...
Араз јадыма дүшүб,
Араз чај дејил јалпыз;
Араз нечә милјонлуг
Инсанлардыр, елдир о.
Көј кишнәдән күршаддыр,
Дағ јыхачаг селдир о,
О ахыр, габагына
Бәнд дә чәксән ахачаг.
О ахыр, дағлар јарыб,
Мәчрасыны тапачаг.

* * *

Будур Араз ғырағы,
Араз һәмин Араздыр.

Күлүм, инди гөлбимдә
 Сәнин гәминн Араздыр.
 Гатар кедир сүр'әтлә,
 Дәрә кечир, дүз кечир.
 Долајлары гаврылыр,
 Тунелләри дүз кечир.
 Бир вахт кетдим бу јолу—
 Јурдума од төкәнинн
 Јурдуна од вурмага.
 Инди кедирәм аңчаг
 Ев тикиб, ев гурмага.
 Араз һәминн Араздыр,
 Нечә илләр өтүшүб;
 Бирчә мән дәјишмншәм,
 Сачларыма дән дүшүб.
 Араз һәминн Араздыр,
 Сол саһиллә кедирәм.
 Јолума пәрдә чәкир
 Сағ саһилдән ахан гәм.
 Гулагыма сәс кәлир:
 Динән торпагмы, суму?
 Јохса накам бир гызын.
 Бир кәлчинн арзусуму?
 Бир кичик шәһәрчикдә
 Дартыныб дурду гатар.
 Елә бил үрәјими
 Араза тулладылар.
 Бах бурадан кечмишидим
 Мән Аразы о замаң.
 Неч өзүм дә билмәдән
 Аглым чыхыр башымдан...
 Он дәгигә ичиндә
 Дөнүрәм о күнләрә.
 Хәјал олур өнүмдә
 О тај, бу тај, даг-дәрә.
 Гатар гопур јериндән
 Тутмајырам мән хәбәр.
 Көрүрәм әтәјимдән
 Дартыр сәрһәдчи әскәр:
 Јубанырсаң, вәтәндаш!
 Јатма, ојан, вәтәндаш!

Москва—Бакы. 1959—1960

МӘН ДӘ ИНСАН ОЛДУМ

Фәһлә, өзүнү сән дә бир инсанмы санырсаң?
 Пулеуз киши, инсанлыгы асанмы санырсаң?

(Сабир)

Бу суал чох дәјди гулагларына,
 Фәгәт шитмәдинн чавабыны сән.
 Мән бу чаваб үчүн әл галдыранда
 Өртмүшдүн өз өмүр китабыны сән.

Гој бир дә охујум о ше'ри, бир дә,
 Бир фәһлә өзүјлә үз-үзә дурсун.
 Мәним о күнүмү көрән Сабир дә
 Гој бу күн јанымда кәлиб отурсун.

Мән өзүм өзүмә суаллар верим;
 —Фәһлә, даныш көрүм, фәһлә де көрүм,
 Нә замаң, нә замаң сән инсан олдуң?!
 Јенидән догулду сәни доған да!
 Сөјлә, ким јағ олду, ким ајран олду
 Замаң сәһрә кими чалхалананда?
 —Милләт чылпаг иди, милләт ач иди,
 Милләтинн чөрәји сһтијач иди.
 Әлимни газанчы тарач олурду,
 Белимни «газанчы» гырманч олурду...
 Мәним дәрә киним, мәним сел күчүм,
 Мәним күршад сәсим, мәним ел күчүм,
 Мәним һәјат ешгим, инсан вугарым,

Мәним бир илк андым, бир сөн гәрарым
Һамасы ягылды биләкларимә;
Годум ја кәсмәли, ја кәсидмәли!
Јох, мәним арзума, диләкларима
Ја нур сәһләмәли, ја јел әсмәли!—
Бу иди мәрарым! Кәлардан неә:
«Сөн инсан дејилсән, инсан дејилсән»—
Үстүмә күлүрдү гарыныпјиләр.
Гәлбим, багрым тејләјирдиләр.
Ләкин мән дурурдум, мән дирчәлирдим,
Һәрдән гулагымә сәсләр кәлирди:
—Нә гәдәр вурачаг вуранлар сәни,
Һејлә: аддан тырыр һејранлар сәни.
Бир ајыл, еј башыбәләли фәһлә,
Бир ајыл, сөнәси јарали фәһлә!
Бир ајыл гәфләтдән, та тејинә бах,
Өзүңү өзүңлә дөјүр ө ачма!
Гамчысының дили диләдир сәнин,
Гамчысының сәни гулулдур сәнин.
Үстүңүн јорғаны сәнин дәривдир,
Мини, чарнајысы сүмүклариндир.
Көдүңү сәниә чыраг сәјәјиб,
Диләни сәниә дајаг сәјәјиб.
Сәнин нулсузлуғун нулудур оңун,
Сәнин дајагәтин нулудур оңуң.
Бир ајыл гәфләтдән, тәлејинә бах,
Өзүңү өзүңлә дөјүр ө ачма!
Ондан һеч нә дејил, өзүңү ил сән;
Јох олар—сән ондан өзүңү алсан...

Мән көзү тутулан бир булаг идим,
Ныһага чыхмага јоллар кәзирдим.
Елә бил ким исә әлини аты.
Көзүмә тыханан дашы чыхарды;
Ахлым јер үстүңдә јоллар ачараг,
Һәр јана шахәли голлар ачараг
Сызга булаглары өзүмә гатдым,
Чилосуз чајлара гарыштым, арттым;
Гарышма кол-кослар чыхлы, апардым;
Гара гајалары јыхтым-апардым...
Дедим, еј дәннеләр, сизә дәриндик,
Дедим, еј сәһралар, сизә сәришлик,

Еј шәмсеј дахмалар, сизә нурам мән!
Бир һәјат чәләнки тохујурам мән...

Әфсе кн, көрмәдин о күңләри сән,
Јазмадын о күңү фәһлә ганыјла,
Јох, сәни снитдик өз чәркәмиздән
Силаһлы бир шаир һәјәчаныјла.

Мәним дәмирә дә бәнзәрим нарды,
Дүнјаја кәлмишдим туру јердә мән.
Киминә әлләри јыгыб апарды
Әридим ән гызмар күрәләрдә мән...

Сопрадан күрәдән чыхыб дөјүлдүм,
Нечә јол әјилдим, јандым, әјилдим,
Дөјүлдүм—сојујуб донана кими,
Дөјүлдүм—бир чәкич олана кими.

Нечә дул гадының, јетим ушағын
Көзү һәјат дејә көзүмә бахды.
Дүнјада јашајыб јашатмамағын
Елә өзү дә бир јашамамагыр...

Чәкичдән јаранды чәкичли инсан,
Көзүңдән бир күрә оду әлиди.
Гәзәблә јеримдән галхдығым заман
Ајағым алтында јер силкәлиди.

Гагајы кәзирди Волганы, Дону;
Бакы—галх—сөјләди бир сәһәр мәнә,
Кәдәчәјим јолун маршрутуну
Чәкиб көндәрирди бир рәһбәр мәнә.

Јох, чәрәк даваһы дејилди давам.
Мәрарым, шәрәфим тапдаланмаса,
Инсан ләјагәтим ајагланмаса
Јүз ил дә јарымач, чылпаг јашарам.

Мәнә ана дилли милләт кәрәкди,
Дөвләти өзүмүн—дөвләт кәрәкди.
Үстүңдә өз адым—бајраг истәдим,
Мәһсулу өзүмүн—торпаг истәдим.
Тикилән биналар—тикәнин олсуң,

Әкиләң чөлләр дә әкәниң олсуң.
Азад сәс, азад саз, күлүш кәрәкди,
Бир сөзлә, бир сөзлә дөнүш кәрәкди!..

Замаң дәјирманлығ олурду санки,
Нә варса, нә варса јер үстүндәки
Фәһлә чәкичилә хышланмалыды,
Кәндли әләјиндә әләнмәлијди.
Нечә көл јаратды синәмин ганы,
Нечә јол сонунчу анымы сајдым.
Санки парчалајыб бир әждәһаны
Күнәши гарныдан чыхармалыјдым!

Инсаннң нә гәдәр чаны олармыш,
Инсаннң нә гәдәр ганы олармыш:
Дирилдим бу јандан, өлдүм о јандан,
Көјәрдим бу јандан, солдум о јандан,
Тапылдым бу јандан,
Итдим о јандан
Бичилдим бу јандан, битдим о јандан,
Кор олдум бу јандан, бахдым о јандан,

Лыхылдым бу јандан, галхдым о јандан...
Галхдым, галхан олдум агрыја, дәрлә,
Өлүм зәнчириндән мин дүјүн ачдым.
Сүрүнә-сүрүнә бу дөјүшләрдә
Дизимлә нә гәдәр јер шумламышдым...

Инсан сајылмајан инсана бир бах,
Алыб—тәрс үзүнә чевирдим јери.
Јашамағ, јашатмағ, севмәк, јаратмағ,
Данышмағ һатгымы гајтардым кери.

Гатланан дизими—дөјүшдә,
Кор олан көзүмү—дөјүшдә,
Гырылан голуму—дөјүшдә,
Таланан малымы—дөјүшдә,
Чәкмәләр бурнундан чанымы,
Шишәјә тутулан ганымы,
Әријән бејними—дөјүшдә,
Лүт, чылпағ әјними—дөјүшдә,
Сәсими, дилими, сөзүмү—дөјүшдә,
Бир сөзлә өзүмү—дөјүшдә,
Дөјүшдә гајтардым кери мән.
Гығылчым еләдим,
Гылынчым еләдим

һәр јердә гәлбимдән
Гопаң һәр ше'ри мән!
Мәни бағбана да бәизәтмәк олар,
Аз туфан әсмәди салдығым бага.
Чох кәлди үстүмә гара булудлар—
Долу јағдырмага, гар јағдырмага.

Јенә дә гојнума кирмәди әлим,
Евләрдә шам олду көзүмүн оду.
Ән бөјүк гәләбә снлаһым мәним
Сабаһа пролетар шнамым олду.

Бахмадым өтәри бир аһ чәкәрәк;
Өнүмдә ач-чылпағ дајананлара;
Тәбәссүмдән—кејим, вә'дәдән—чөрәк,
Арзудан—ев-ешик вердим оңлара.

«Ај фәһлә, ај кәндли, ирәли јалһыз!
Поладым, ишығым, чөрәјим кәрәк,
Бешиллик планлар јарадырсынһыз,
Мөһүрү үрәјим, үрәјим кәрәк...»
Ајағым шәһәрдә, әлим дә кәнддә,
Инсан сәси кәләп һәр бир һәјәтдә
Кәрәкдир ән уча бир лөвһә асам,
Гырмызы хәтт илә бир шүар јазам:
«Дур, вермә фүрсәти бадә, әкинчи!
Бу јер сәниқидир, адә, әкинчи!
Әлиндә торпағ вар, әлиндә су вар,
Дур әк, дур һарајла, дур сән, дур сувар!»

Әлимлә әбидә јаратдым сәнә,
Үстүнә күл-чичәк сәрән мән олдум.
Вәтәнә кешикчи ше'рләринә
Вәтәндаш паспорту верән мән олдум.

***

Јүз иллик јол кетдим он-он беш илдә,
Гојдум тәмәлини бир гурулушуң.
Анчағ сән кәрәкдин, Сабир, јенә дә,
Кәрәкдин гәләми, сөзү гургушуң...

Кәрәкдин, хәјалың дәриндән дәрин...
О сирли илләрә уча биләјди.

Пејгәмбәр донунда кизләнәләрнин
Иблис сифәтини ача биләддин.
Дөјүш мејданыны, сөз мејданыны
Гәләмли, силаһлы верәрдим сәнә.
Нечә трибуна «гәһрәманыны»
Бурунду-гулаглы верәрдим сәнә.

Көрәрдин:—гырмачлы бир нәзәр салыб—
Фәһләјә о агыз бүзәлләри дә;
Ани бир табәссүм мұқафат алыб,
Јүз додаг күлүшү кәсәлләри дә.

Бир иблис, әлине балта кечирди,
Севдијим бир ағач кәсилди бә'зән.
Бөһтан бир сифәтдә јүз дона кирди,
Анчаг јайынмады нәзәрләримдән...

Чөкдү көзләримә гәм булудлары,
Гәзәб ки, фәһләнин илк әдәтидир.
Һәр дүзүн, әјринин илкин ме'јары
Дедим ки, пролетар һәгигәтидир.

Онула гурмушуг өз бахтымызы,
Һәгигәт сүканы бәс һара дөндү?—
Онула баханда чох сүкут бузу
Әријиб бир анда бухара дөндү.

Өтәри гара јел, өтәри туфан
Торпага бағланан бир даға нејләр...
Бир әлиәјри дә даш атмағынан
Баһарлы, күлшәнли бир баға нејләр...

Дејәсәи ганыны гаралтдым, шаир!
Јаранын үзүнү гопартдым, шаир!

Нејним, сәни көрәндә
Дәрләрим дүшүр јада.
Ирәлини көрмүрәм,
Керијә бахмајанда.
Нәјим варды?
Нәјим вар?
Нәјим дә олачагдыр?
Кәлишим нә кәтирди?

Бәс кедәндә дүңјадан
Мәндән нә галачагдыр?
Јохса өмүр охунмаз
Сирли китаб демәкдир?
Јохса «доғулмаг» суал,
«Өлмәк» чаваб демәкдир?
Јох, белә демәмишәм,
Јенә дејә билмәрәм.
Сәни һәр охујанда
Дүшүнмәјә билмәрәм.
Бир шаир көрдүм дүнән
Ше'р јазырды сәндән;
Дејирди: «Сабир сөзү
«Сәбр етмәк» демәк дејил,
Дејирди Сабир сөзү
Ағламаг, күлмәк дејил;
Ән узаг учушлара
Сабир сүр'әт демәкдир.
Ән чәтнн вурושлара
Сабир чүр'әт демәкдир.
Сабир мүдрик аталардыр,
Ағыл долу, нағыл долу
китаблардыр.
Сабирин һәр мисрасында
Јазылмамыш китаб вардыр.
Сабир көһнә дүңјанын
Шамаһы зәлзәләси!
О сәнәт әләмниндә
Хагани фәлсәфәси,
Низами тәфәккүрү,
Фүзули идракынын
Бир әлдә јоғрулмасы
демәкдир.
Онларын да јенидән
Доғулмасы демәкдир.
Мән сәнәт дүнјамызда
Јени дүнја көрдүм ону.
Ше'римизин Макелланы,
Коперники, Нјутону
көрдүм ону».

Бир балача нәвәм вар,
Һәрдән ше'р охујар:

«Көл, көл, а жаз күнлөрү,
 Илин эзиз күнлөрү...»
 Ачылаңда китабың
 Санки ачылыр гапым,
 Сөн ичәри кирирсән...
 Сөн јенә фикирлисән.
 Сөн јаз сөмасы кими туттун,
 Пајыз күнәши кими солтун,
 Гыш кими эсәбисән.
 Мәнә елә кәлир ки,
 Сөн илдырым сүр'әти,
 Сөн күршад гәзәбисән...
 Нардаса чакмалысан,
 Нараса жағмалысан...
 Арамла данышырсан,
 Тәмкинлә сорушарсан:
 —Эрзин һавасы нечәдир,
 Кубадан нә хәбәр?
 —Куба дәннз үстә чатылан
 Бир очаға бәнзәр.
 Фыртына гудурур,
 Үстүнә чумур.
 Туфанлар бурулур—
 Үстүнә чумур.
 Даһа да алышыр,
 Јаныр Куба!
 —Куба јени дүнјаның
 Азадлыг кәмисидир.
 Куба Хосе Мартиниң
 Далгалардан гајыдан
 Әкс-сәда сәсидир.
 Хосе Марти! Охудум,
 Нә дәрнн сөз дүнјасы вар.
 Нәр бәјтиндә дејәсән
 Силаһлы Абдаласы¹ вар.
 —Кубаның Сабиридир,
 Сабирим, о сәнәткар.
 Сөн ора кетмәлисән,
 Алыб нәр одлу бәјтини,
 Көрсүнләр узагвуран
 Азәри ракетини.

Сәнинлә бир јыхмышыг
 Истибад дүнјасыны биз.
 Сәнинлә бир удуруг
 Бу әрзин һавасыны биз.
 Сән инди сағ олајдын!
 Мө'чүз дә сағ олајды!
 Ираның бу күнүнү
 Сизин тәк јазмаг олајды;
 Еһ, Сабирим, бу күн сән
 Нә гәдәр дә көрәксән.

Ахы сән һәмншә «бу күн» гәләмли,
 «Бу күн» силаһлысан, бу күн сәслисән,
 Нәр күнүн ахшамы, сәһәри кими
 Ачырсан бу күнүн гапысыны сән.

Ән учгар јериндән сәс кәлир Јерин,
 Нәр сәда бир јени туфанла кәлир.
 Санки гулағыма бу хәбәрләрин
 Намысы бир сәнин имзанла кәлир.

Нәлә Африканың синәсинә бах,
 Јарасы Нилдән дә дәрнн көрүнүр,
 Бир шаир бу күндән ше'р охучаг,
 Дејирәм нә јаман јерин көрүнүр...

Атом сынағлары титрәдир јери,
 Нитлерин көлкәси зәнчир кәмирир;
 Дејирәм сағ олса, букүнкү ше'ри
 Ән күчлү бир силаһ ејләрдә Сабир.

Бу күн, шаирләри севмирәм демә,
 (Бу јерин дашы да ше'р көјәрдир).
 Онларын тә'сири мүбариземә—
 Балкә дә бир јердә сәнин гәдәрдир.

Дүнән шәһәр салдым мави дәннздә,
 Әфсус, сырамызда јох идин, шаир!
 Јанылдым, дејәсән далгалар үстдән
 Сән бизә илк ше'р охудун, шаир!

Минкәчевир нуру кечди Ағдашы,
 Кәлдим Шамаһыја ишыг донунда.

¹ Х. Мартиниң «Абдала» пјесинин гәһрәманы.

Бир севинч јашына дөнүб көз јашын
Ишыг теллэрини дүзүлдү онда.

Дујурам һәр анын ше'ријјэтини,
Сабаһа баһацда көһнэлир дүнән.
Бақы шәһәринин сәрһәд хаттини
Һәлә чәкәчәјәм үфүгләрәмән...

Јағышлы, гарлыјам тәбиәт кими,
Синәмдә бир чанлы тарих сәси вар.
Нисан тәлэјинин чәмијјәт кими
Нә гәдәр ишкишаф мәрһәләси вар...

Бир үзүм күндүздүр, бир үзүм кечә;
Мән белә јараныб, белә доғулдум.
Бәли, бир суала чаваб веринчә
Нә гәдәр имтаһан верәли олдум...

Дејиб-данышмагла бошалмаз синәм,
Әввәли-сону јох һекајәтим вар.
Шаирим, бу јубилеј комитәсиндән
Сәнә килејим вар, шикајәтим вар;

Чатыр јубилеј күнүн, күлдүр кәнд-шәһәр
Билмирәм бу килеј-күзарым һагмы?—
Дејирәм бу гәдәр сәни севәиләр
Ән бөјүк бир залә сығышачагмы?..

Нијә дә кәлмәсин һәр кәс бу күнә,
Нијә дә умумуз, күсүмүз олсун;
Дејирәм, јығылаг Муған дүзүнә,
Дејирәм, Кәпәз дә күрсүмүз олсун...

Биз елә данышаг, бу сәс, бу ганад
Јердә сәрһәдләри, сәдләри јарсын...
Бакынын үстүндән учан космонавт
Илк сәнин ше'рини аја апарсын.

Гој бир нәгмә кими охујаг сәни;
Јумругда, бахышда, додагда, көздә—
Һәр халғын, һәр елин ше'р севәни
Охусун Сабири тәрчүмәсиз дә...

Мәним бир мөкансыз хатиратым вар,
Сабирә һесабыз һесабатым вар...
Һәлә дәмәмишәм дејәчәјими,
Мәним өз әлимин гәләми кими

Бир бала шанрди булары јазан;
Нөгсаны варса да, бағышла ону.
Сабирим, пәнаһ ол, јапыш голундан
Јормасын гој чәтин јохушлар ону.

Бакы, март 1962

ПАСЛЫ ГЫЛЫНЧ

—Накимин гэрары гэтидир демэк!
—Ганун жаздыгыны жазыбдыр о да!
—Наким нејлэјэјди, бир сөјлө көрөк,
Арвад бошананда, эр бошајанда?!

—Чох ганун адындан данышма сэн дө,
Гануну јазан да инсан элидир.
Ганун үрөклэрэ ишлэмэјэндө,
Эл өз јаздыгыны дәјишмэлидир!

—Дүз дејил,—чэзасыз галды мүгэссир!
Бу һеч сыгышармы инсан арына!
—Чэмијјэт чөрәји јејән һәр кәси
Табе ет, чэмијјэт ганунларына!

—Чэтин иш дејилдир јараны кәсмэк,
Јараны төрэдән сәбәби тап сән.
Ганун кешијиндө дајандын, демэк
Һәр гэлбә ган кими ишлэмәлисән...

Узаныр јол боју мүзакирэләр,
Каһдан килејләнән, каһ күлән олур.
Иттиһам сдәнин өзүнә белә
Бурда иттиһамчы кәсилән олур.

Халгын көзү ити, ағлы да дәрин,
Ән бөјүк рәһбәрин рәһбәри одур.

Ән ағыр, ән бөјүк гәләбәләрин
Сәркәрдәси одур, эскәри одур.

Онун ешги үмман, гәзәби үмман,
Севсэн—көз үстүндә о сахлар сәни.
Елә ки, гудуруб чийиннә чыхсан,
Ашырыб, фил кими ајаглар сәни...
Онун бахышлары эзән дирилмәз!
Онун алгышлары учалдан өлмәз!

Ешидир јол боју халгын сәсини,
«Демэк кағызларда галмајыр гәрар.
Онун һәр сөзүнү, һәр кәлмәсини
Вичданын әлијлә чилалајырлар.

Һәр гәрар доғулан бир көрпәдирсә,
Бешији мөрибан үрөкләр олур.
Гәрар бејилләрә зорла кедирсә,
Јола саланы да күләкләр олур».

«—Дүз дејил,—чэзасыз галды мүгэссир,
Бу һеч сыгышармы инсан арына?!
—Чэмијјэт чөрәји јејән һәр кәси
Табе ет чэмијјэт ганунларына!»

«Мән нечә—дејәрәк бирдән дајанды—
Дәрс ала билдимми бу фәлсәфәдән?
Јохса әр бошады, арвад бошанды...
Буунла ишими гуртардыммы мән?..

Баш-баша сөјкәнән ики ағачы
Јандыран нә иди, сөндүрән нәдир?
Севки ештијачы? Пул ештијачы?
Ештирас тәләби?—дуја билмәдим!

Билмәдим. Гәзәблә алышыб јанан,
Бошанан гадыны анламадым мән.
Еј ганун рәһчбәри, үздән шумланан
Торпагда алагдан килејләнирсән?
Инсан таләјинин гапыларындан
Нечә јол кечмисән көзү јумулу.
Инди, инди өзүн бүдрәјән заман
Көрүрсән јыхылан нә күндә олур!..»

Башыда мин фикир, мин сөз доланды,
Долашды ајагы нечә суала.
Өзү дә билмәдән бирдән даанды,
Өзү дә билмәдән гаҗытды дана.

...Мәһкәмә залында бир сүкут, бир о,
Отуруп бир хеҗли сүкутла гоша.
Инди өзү үчүн мүттәһимдир о,
Верир өз јерини вичдан јолдаша.

—Мән бурда отурум, сән еј вичданым,
Кеч отур, кеч отур, һаким јериндә.
Бүдрәһән, јол азан нечә инсанын
Дүјүмлү иши вар о әлләриндә.

Кәл бүкүнкү ишә јенидән бахаг,
Һәр кәсин гәлбини охујаг да бир.
—Бахаг, охујаг да, бир сөзү, анчаг
Гулагын дејәсән сшитмәјибдир:

Халгдыр тохум сәпән, полад әридән,
Севән бизләри дә өзүндән артыг.
Биз нсә бадәләр далында бә'зән
Онуи тәлејини имзалајыргыг.

О сәсләр дејәсән дејирди сәнә;
Бу күн ади сәһвин сабаһа јүкдүр.
Гапылма, гапылма өз вәзифәнә,
Инсан инсан кими даһа бөјүкдүр.

Јүрүш мәнзилнә узаглары сеч,
Көк атмамыш һагла һәр чинајәти.
Бәс једди саатлыг иш күнүнә неч
Сыгармы бир инсан фәалијјәти...

Бил ки, һәр јохушун бир сениши вар,
Саима вәзифәләр шәһрәт үчүндүр.
Бүтүн вәзифәләр, бүтүн ганунлар
Инсана, инсана хидмәт үчүндүр.

Бирн даг галдырыр чинилләрилә,
Биринә мисгалдан јүнкүл јүк дүшүр.
Елә дә олтур ки, күл габы илә
Күл габынын јери дејишик дүшүр.

—Бу сөзләр мәктәбдир, кечдим мән бу күн,
Ел сәси әл бөјүк тәрар дејилми?
Инсан тәлејинә тәрар језатини
Бир мәһкәмә залы чох дар дејилми?

Јарыр бир хәстәни һәким бычагы,
Лазымса, јенидән тојулур үрәк.
Бәс нијә, бәс нијә чоррал сајагы
Тутгун шуурлара биз ишләмәјәк?

—Тутгун шуурлара ишләјәндә сән
Кәрәк һәр ләкәни ајдын кәрәсән.
Бә'зән өнүмүздә гајнајыр булаг,
Көрүрүк, ичирик, о суда анчаг—
Чамыр да кизләнир, чох заман ону
Көрмүрүк, билмирик нә олдуғуну,
Чамырдан бир азар кечирсә гана—
Нур олсун—о судан нә дад инсана?

Бәли, мүәллимин ики гијмәти
Кәрәк разы салсын шакирди гәти,—
О гојсун өзүнү тәрәзијә ки,
«Нечә дә вичданла верилиб ики.
Бу мәним гијмәтим, бу мәним башым,
Бәс нијә, бәс нијә филан јолдашым...»
Сән дә мүәллимсән, һөкмүн гијмәтдир.
Елә ки, бу һөкмү халг гәбул едир,
Тутур алгышлардан јүкүнү вичдан,
Бу алгыш илә дә сән учалырсан.
Халг наразы галса, гаҗыт сән белә
Һәмишә өзүнү иттиһам елә...
Инди ајага дур, де көрүм сән бир:
Һаким—мүттәһим бәс нә етмәлидир
—Бошанан кәлини тапан мән кәрәк,
Руһуну охшајам, гәлбинә кирәм,
Атам бир тәрәфә иши, гануну;
Бир јолдаш гәлбијлә динләјәм ону,
Бәлкә вәзифәнин елә зәһми вар—
Гојмур чәрчивәдән чыха адамлар,
Үч аддым јеринә беш аддым ата,
Һиссләр табе олур зәнка, саата...
Залда дилләримдә бирчә кәс нијә?
Инди наразыдыр һамы бәс нијә?

Нә сәдир, ким чәкиб бу дивары, ким,
Өзүмү мән өзүм ки сечмөмишидм?
Халг сечиб. Инам нә, шикајат пәдир?
Бу, бәлкә арифә бир ишарәдир,
Ишарә—силкәлә өзүнү бир сән,
Дејесән балача сәндирләјирсән...
Рәмзијә...
—Бурдајам, бујурун, һаким...
—Хош көрдүк, һә нечә... Сизи бура ким...
Һөкмүмүз дүз дејил, јәғни, һанымлар,
Көрүрәм дејесән килејиниз вар.
Сабаһкы күнү дә дүшүнәр адам...
Чавансан, јаш өтәр... Гадын һајлағы...
Асанмы бөјүтмәк ики ушағы?
Бир дә ки, чавансан, буну јахшы бил
Аилә сагсаған јувасы дејил,—
Бурда учурсалар, орда тикәсән,
Ешги дағыдасан, гәлби сөкәсән...
Ја од ол, ја су ол, дүшүн, аила сән,
Кәрәк барышасан Мусаханла сән.
—Сән ки, гәрар вериб ајырдын бизи!
—Гәрармы гурмушду аиләниз?
Сизи бура чәкәи бир гәрардымы?
Нә ону, нә сәни мән һағлы сәјдым;
Фәгәт бир һаким тәк һағгым вардымы
Сизин сәсинизи тапдалајадым?..
Бәли, әр бошады, арвад бошанды,
Һакимин үрәји алышды, јанды.
Наиллач галараг гәрар јазмышам,
Мән дә бир инсанам, бир вәтәндашам,
Кәлин сөһбәт едән ганундан кәнар,
Кәрәк кимдир һағлы, кимдир күнаһкар.
Әлчатмаз көјләрә инсан әл атыр,
Улдуздан-улдуза көрпүләр чатыр,
Бизсә әр-арвады барышдырырыг...
Бунә һағгымыз да, әркимиз дә вар;
Гадынлар тез чошар, тез дә сојујар.
Ани бир күзәшт дә—јадында галсын—
Јыхылан бир еви учалда биләр;
Ана сәртлијини јалныз вә јалныз
Ана мәрһәмәти јумшалда биләр.
Сән барыш, мән ону јола кәтиррәм,
Әзәрәм, сыхарам, һала кәтиррәм...

Кәлинин додағы титрәди бу дәм:
—Гој сизә сөјләјим ачығыны мән—
Киши ајағындан јујә билмәрәм
Өзкә һәјәтинин палчығыны мән.
Өзүмү ајага саларам онда,
Астана шәлиәси оларам онда.
Дәјишик палтары дејилдир гадын,
Ики күн кејиндин, сонра тулладын...
—Бәс ешгин баш-ајаг вуранда нечә?
Онула аилә гуранда нечә?
—Ону мән тапмадым, тапан атамды,
Ешгими башыма чырпан атамды...
Деди ки, шофердир аддымы пулдур,
Деди ајағыны атдымы—пулдур...
Сонралар көрдүм ки, аталыг һағгы
Гадынлыг һағгымы алыб әлимдән.
Сонралар ајылдым инсан сајағы,
Көрдүм һәјәтымы удузмушам мән.
Көрдүм ки, барсызмыш севдијим ағач,
Гыш олсун, јаз олсун, та нә ештијач...
Санма ондан севки умуб кетмишдим,
Садәчә көзүмү јумуб кетмишдим.
Кетмишдим—күнаһым,
ајрылдым—чәзам!
Санма бир мизрабсыз,
бир телсиз сазам.
Өзүм јыхылмышам, дурарам өзүм,
Учан һәјәтымы гурарам өзүм.
—Гәлбинн ағылла силкәлә бир дә,
Күзәштә кетмәји һөкм елә бир дә.
Мән ону...
—Јох, һаким, кәлмәдим ки, сиз
Јенә бир ушага дәрә кечәсиниз.
Истәк топ дејил ки, топ дејил ки сән
Истадијин сәмтә вура биләсән.
Чох чәтин дурулар буланан үрәк,
Ешги, мәһәббәти таланан үрәк,
Даһа дәрә сәмәји унудун тамам,
Һәјатда камымча мән дәрә алмышам,
Мән кәлдим һәм сизә тәшәккүр едәм,
Һәм дә килејими еләјиб кедәм.
Чыхдым далынызча јол боју елә
Дејәи данышырдыз өз-өзүнүзлә.

Сонра гајытдыныз, гајытдым мән дэ,
Мәни көрмөдиңиз зала кирәндә..
Нә пәл, төшөккүр дејирәм сизә.
Нисафла бахдыңыз әрнәмизә.
Ајрылдым,
разыдыр һар ики төрәф.
Шәрәфини нуруну көрмәз бишәрәф.
Бишәрәф, вичданы,
Чөрәји таңдар,
Она багышланан үрәји таңдар.
Таңдар һамусуну,
Таңдар арыны,
Бир парча шәһрәтчини ушағларыны
Сатар базарда.
Бах бурада кәрәк сиз
Бир аз дәрһиләрә келә биләјдиз.
Көрәјдиз бу лағым һардан атылыб,
Мусахан һарада,
кимә сатылыб.
Бунлары демәкдә
бир мәгсәдим вар:
Чалыш Мусаханы өзүнә гајтар.
Мәнә јох, өзүнә!
Гајытса әкәр,
Сәрхош мәңлијини
ојатса әкәр,
Чыхарса гаһындан
чоһ «сирләрини».
Төксә орталыга
тәгсирләрини,
Ачылар дүјүнү һәлә чоһ шејин,
Елә, ушағын вар,
барыш демәјин...
Пис ата ушағын нәјинә кәрәк?
Мусахан һардадыр,
бир дејин кәрәк?
Кимин сәнәтини оғурлајыбдыр?
Кимин дөвләтнини оғурлајыбдыр?
Бәс онун өзүнү ким оғурлајыб?
Ағлыны, көзүнү ким оғурлајыб?
Билмирсиз еләми?
Биләјдиз кәрәк!
Бунлары дурмадан бир мала чөкмәк,

Һамарлыг ахтармаг истәр-истәмәз,
Һүгүг гаһунуна сыгышармы бәс?
Бурада паразыјам!
Бах бурада дүзү,
Әдаләт чәрраһы көрмүрәм сизни!
Мәним сәһнәм анчаг
Јыхар бир мәни,
Сизни сәһвинизлә
Јыхылар миһи,
Чаваңсыз. Бәлкә дә јашыдыг елә,
Дүјүнү тапылан сәһвләр илә
Һәгигәт тапылыр.
Өзүнүз бахын!
Бахын бу сәфсәфәм
Јаланмы, һагмы?..

Гадын бухарланды бир ан ичиндә,
Итди хәјали бир думан ичиндә.
Билмәди бу кәлиш доғрудан иди,—
Јохса фикриндәки бир күман иди
Кәлиб вичданыјла үз-үзә дурду;
Мәһкәмә сәдринә мәһкәмә гурду.
Бир буну билди ки, онун үрәји
Бир аз јүнкүлләшди,
Бир аз бошалды.
Анчаг бунун фикри, бунун үрәји
Јенә чалхаланды,
Јенә јүк алды.

Һаким бир даһ кими донуб јериндә,
Санки даһ асылыб кирпикләриндән.
Дүјмүр сифәтиндән ахан тәрини,
Дикиб дөшәмәјә пәзәрләрини,
Дүшүнүр: һәгигәт нечә дәриндә,
Нечә гаранлыгта тапылыр бә'зән.
О бә'зән кизләнир өз көзләриндә,
Һардаса, кимдәсә ону кәзирсән...

Һәгигәт нисанла доғулуб гоша,
Онула јашајыб гарымалыдыр.
Һәгигәт вичданла вәриб баш-баша
Инсан тәләјини горумалыдыр.

Вичдан гэлбимизин дупдуру ганы,
Үрөкдө од галар вичдан гыгылчым.
Сол эли гурд олуб дидэр нисаны—
Сағ эли олмаса вичдан гылынчы.
Вичдан тэрэздир эмэллэр үчүн,
Жашар аллаһымыз вичдан адыда.
Батаглыг көдөнлөр, бэд эллэр үчүн
Һэрә бир пәрәнкдир нисан адыда—
Бу көздән о көзә атымалыдыр
Бир чибә мин тале сатылмалыдыр!..

(Фикирләр, фикирләр чөрәжимиздир,
Кәммиз, далгамыз, күләжимиздир.
Шаир онда өләр, онда догулар,
Бә'зән синәмизә буз хәнчәр олар;
Бә'зән бәйнумуза сарылан илан,
Бә'зән гојнумузда јатан пәридир.
Фикир јараданы јыхыб дагыдан
Јенә дә нисанын фикирләридир.
Өзү дә билмәдән өз лајласилә
Өлүмлә һәјаты бөјүдәр дә бир;
Фәзалар фәтһ едән фикримиз һәлә
Өзүндә чох сирри кәшф етмәјибдир.)

О, галхыб силкинир, дагылыр фикир,
Үрөкдән бејинә јыгылыр фикир.
Кәлнин сон сөзү дили учуйда.
Дурур фикирләрин јол ајрычында.
Бир јол өз свинә, өз үванына.
О бири—шүбһәләр бурулғанына...
Бир јолда бу ишдән әл чәкмәлидир,
Бир јолда јени бир јол чәкмәлидир...

• • •

Һаким ајрылыб кедир,
Кедир свинә сары.
Хәјалы кери дөнүр
О кетдији јоллары.
Мејдансина күчәләр
Елә бил она дардыр.
Ајаг ону бир јана,
Үрәк бир јана дартыр.
Гызынын күлүшләри,

Арвадын бишмишләри
Инди көзләјир ону.
Атасыз св, дејирләр,
Бағбансыз бағ кимидир.
Өрсиз арвад, дејирләр,
Јетим ушағ кимидир.
Кедир, јел кими кедир,
Көрән свәми кедир?
Күләк дә јахасыны
Ачыб, хәбәри јохдур.
Галстуку дөшүндән
Гачыб, хәбәри јохдур.
О бәлкә бир күлләдир,
Кедир һәдәфә дәјә.
Бир зәрбәси аз олса,
Кедир, мин дәфә дәјә.
Дајаныр бирдән-бирә,
Дөнүб бахыр һараса.
«Јох даһа көрүнмәјир,
Ону кизләтди һасар.
Кизләтди илк ешгини
Бир вахт кизләдән кими.
Кизләтди бир үрәји
Кизләдән бәдән кими.
Биринин шылтағына,
Биринин тамағына
О, нишанкаһ гојулду.
Ешиг, аилә биһасы
Тәмәлиндән ојулду.
Јох, довшан горхаглыгы
Сәдагәтдә јарамаз!
Кәклик күсәјәнлији
Мәһәббәтдә јарамаз!
Оун да талеји вар,
Һисси вар, үрәји вар...
Мән чашан бу шүүра
Ишығ олмасам әкәр,
Бәс ким мәнә бир инсан,
Ким мәнә һаким дејәр!..
Һәр икиси барышмыр,
Барышмыр нә дејәсән!
Рәмзијәннин үрәји
Јумшалмышды дејәсән.

Сејр едим көзалты, бахым көзүчү,
Һәр сөздөн бир мәнә гопара билим.
Бир кизли сирр адлы паслы гылыңчы
Дартыб өз гынындан чыхара билим».

Мусахан дурухуб, көз гојур она:
«Бөлкө пешимандыр өз гэрарына.
Индичә кәләчәк милис адамы,
Залым јандырачаг јәггин атамы,
Дејәчәк (титрәјир довшан сајағы),
Дејәчәк атыбдыр арвад-ушағы,
Өзү дә ишләмир беш-алты илдир.
Газандын, Мусахан! Бујур дама кир».
—Салам, ај Мусахан, салам, әзнзим,
Елә тәләјимиз јахындир бизим.
Далындан дәјмишәм мән дә арвадын,
Елә ејни дөшәк, ејни бир гадын...
Ијрәшир, безикир доғрудан адам,
Сәни гынамырам, һеч гынамырам.
Киши бал арысы кәрәкдир олсун,
Учуб итәдји чичәјә гонсун...
—Кәл мәнн долама, јолдаш мәнкәмә,
Мәгсәдин башгадыр, даһа кизләмә.
Итәсән—вар-јохум, итәсән—пулум...
Гој мәнн доланым, гурбанын олум.
Беш күндүк дүңядыр, гој өмүр сүрәк,
Кәрәк ата олаг, ушаг бөјүдәк?
Бир дә партијачы дејиләм ки, мән
Беләдир, вәссалам!—мәчбур едәсән...
—Әзәл сијаси сәһв етмә, ајыбдыр.
Партија инсаны јаратмајыбдыр,
Инсан партијаны јарадыб, бу бир
Јаша өз үрәјин нечә итәјир...

—Багышла, нөгсан...
—Јахшы, багышладым!
—Инаным?
—Инан!

Кәрәксиз јумағы чөзләмәз адам,
Мәним дә агзым вар, мән дә инсанам,
Нәјин вар бәри чәк, столу бәзә,
Белә јазылыбдыр тәләјимизә...

—Инаным?

—Инан!

Арвад әндамыны силкәләјәрәк
Фырланыр, отагдан-отага кирир.
Ән јахшы шоколад, ән дадлы јемәк,
Бир дә ән баһалы габлар кәтирир.

Бахыр гонага да көзалты һәрдән;
«Чавандыр, пис дејил боју, көркәми.
Анчаг сәррафлығы јохдур дејәсән,
Көзләри гајнамыр бир киши кими...»

Әли мәтбәхдәдир гуллуғчу гызын,
Нә десән сүфрәјә дүзүлүб, бујур!
Бүллур гәдәһләрини парылтысыны
Гызыл һашијәли нимчәләр удур.

—Сәнин сағлығына, гадасы, сәнин!
Мәним әрчијимә гонаг кәләнин
Елә гадасыны мән өзүм аллам,
Гызыл чарпајыда јерини саллам;
Өзү дә апарат адамы ола!..
Дүңја сизинкидир кәлилли, гызылы,
Елә бу судјалар әзәлдән, валлаһ,
Бизим дәдә-баба гонагымызды...

Данышыр, сәсиндән ев силкәләнир,
Дузсуз гәһгәһдир агзындан дашан.
Мусахан лал кими данышмыр, дһнимир;
Арвад кәјиминдә әрдир данышан.

Данышыр, һакимдә «галмыр дәрд, гада»,
Гадасы «гәсд едир ширин чанына».
Көзалты арагдан, конјакдан о да
Сүзүр Гадасынын стәканына...

Сағлыглар дејилир гәдәмбәгәдәм,
Һаким дә тутарлы бир сағлыг дејир.
Дивардан асылан бир шәкил бу дәм
Қунн көзләрини һәдәф еләјир...

Үзүндә дујулан тутгунлуғ санки
Сүзүлүб сүфрәјә чөкәчәк инди.

О елэ сөзү сдир, елэ бахыр ки,
Дејирсән нәјисә чәкчәк инди.

Шаир әли кәрәк бу һисси јаза,
Аз галыр көзүндән ше'рләр јаға.
Елэ бил бу саат дејечәк; «јохса
Ганун әл верибдир ганунсузлуға!»

Һәр сөз гулағына чатыр дејәсән,
Рәнкләр тутгулашыр үзүндә онун.
Онара бахдыҗа артыр дејәсән
Гәзәби, нифрәти көзүндә онун...

Һаким јенә бахыр, бахыр шәкилә,
«Көрсән әввәлки әри дејилми?
Кириб ғылығына, кәтириб дилә.
Гәлбини сөкмәјин јери дејилми?»

—Нә гашгабаглыдыр, чиддидир јаман!
Охшамыр өмрүндә күлән адама.
Бәлкә јанылырам; бахышларындан
Садә олдугуну дујурам амма...

Сонра да шәкилә һеј бахды, бахды,
Санки бир сүкунат селинә дүшдү.
Суалы бахышда бир шимшәк чахды,
Гору Галасынын дилинә дүшдү:
«Рәһмәтлик өзүдүр, әримди, бәли;
Рәссамды, чәкмәкди иши, пешәси.
Фикирдәјди көзү, ишдәјди әли,
Бујду әјләнчәси, бујду нәш'әси.
Анчаг һәр чәкдији бәјәпиләрди,
Башындан јагарды пул јағыш кими.
Әлимдән он минләр учуб кедәрди,
Динмәзди, бир сәрчә учурмуш кими.
Амма ушағымыз олмады. Нејним?..
Сон күнләр бир гәдәр гарајды ганы.
Бир шејә, бир шејә архајын идим:
Ајрыла билмәзди, сафды вичданы.
Јемәји, ичмәји бәзән ундар,
Нә чохду ишләмәк һәвәси онун.
Вахт олар, күнләрлә, дејим буһу да..
Мәни иситмәзди нәфәси онун...

Бир күн дә... үрәји партлады бир күн,
Кетди. Јашамалы дејиликми биз?!
Онуи көңчилијини јад етмәк үчүн
Гәј бир чинкиләдәсин гәдәһләримиз.
Мусахан өзүнү јаман унудуб,
Бир дә о нәчидир, сәлибим мәнәм,
Чох да баш апарса голундан тутуб
Иг кими күчәјә ата биләрәм.
Фәрги јох, Мусахан, Исахан олсун,
Мәним јатагымы ғыздырап олсун...»

Һәр сөз һакимә бир зәһәрли бычаг,
Дөзүр агрысына, ғымышмыр анчаг.
Дөзүр агрысына, о иш үстәдир,
Иттиһам олунан һәр бир мүгәссир
Кәрәк сәрбәст ола, ачыла дүјүн.
Сәдәси, гадынын үјүтдүјүнүн
Чатыр гулағына Мусаханын да;
Санки електрик кәзир чанында,
Фәргинә вармајыр. «Олар белә дә,
Арваддыр, кефлидир, валајлајыр дә..
Бир дә ухајора охшамыр оглан».
Дүјүмлү сөзләр о чәкир ағыздан:
—Һә, сонра, сонра...

* * *

...Даһа нә сонра,
Од дүшүр шаирини ше'ринә сонра,
Салыр хатиринә бәјүк рәссамы,
Бир булуд хәјалы, күршад илһамы..
Һәр инсан бахышы әсәри олап,
Бир Хәзәрдән нечә Хәзәри олап,
Нечә отагларда гәлби асылмыш,
Нечә јазылмамыш, нечә јазылмыш
Таблосу Мугана сәрилмиш олап,
Вичданы ипәкдән һөрүлмүш олап,
Дәниз дәриликли, булаг дурулу
Бир рәссам, бир инсан, бир сәнәт оглу...

* * *

Он бир-он ики јаш өзүндән кичик
Бир ғызын шәклини чәкмишди рәссам

Садэлик, үлвилек, та нэ көзэллик...
Алышар жаддашым жадыма салсам!

Өзү дэ билмэди инсен, дүгүсү
Чанлы божалара чеврилди нэ вахт,
Она багышланды ширин жүхүсү,
Жалпыз динчлигини онда тапачаг.

Бир шэклэ чан верди, дил верди инсан,
Башынын үстүндөн асды кечэлэр.
Ону севдижини гыз билэн заман
Чичэжи чыртлады, нечэ дежэрлэр.

Дэжишилди гызын көркэми, дону;
Дүшүндү: «Шөһрэтли кэлэчэжи вар».
Елэ илк күндөн дэ дулмады онун
Чох инчэ, чох назик бир үрөжи вар.

Евэ этэк-этэк пул кэтирэндэ,
Рэссамын жадына кэлди анасы;
Гара күн селиндэ, гамчы дилиндэ,
Еһтијач элинде өлдү анасы...

Эли дэ, дили дэ деди рэссамын
Анам көрмөжөни онда көрүм мэн.
Дөјүлэн, сөјүлэн жазыг амамын
Азадлыг пайыны она верим мэн.

Она көнүл верди бир инам илэ,
Инамсыз бир һэјат һэјат дежилдир.
Һасара салынан баг көрсэ белэ
Дејэрди тэбиэт азад дежилдир...

Гыз кээди, кетди дэ истэсэ һара,
Дүнја көзлэриндэ тојду, дүјүндү.
Азадлыг, сэрбастлик чеврилди сонра
Рэссамын голунда зэнчирэ дөндү...

Кеч иди. О дөнүб эсэрэ бахды
Гэлбиндэ бир сүкут, көзүндэ бир гэм:
«Сэн нијэ о заман демэдин ахы,
Демэдин һэјатда эсэр дежилэм?..»

—Сонра, һэ, сонра!
—Даһа нэ сонра?!—
Шоферлэ свлэндик ағыллы-башлы,
Гарсинэ бир арвад, кэлин бир машын...
Даһа нэ истэјир?
Бу да јашамаг!

—Бэс свли бир киши... Бэс арвад-ушаг?
—Ев, ушаг... нэ билим... Арвад, мэн нэјэм,
Биринин алпына јазылыб бэјэм?
Дүнэн онункујду, бу күн мөнимдир,
Аталар дејиб ки; ат минәнидир.
—Бэс сонра?
—Сонра бир с'малатхана
Рэссамдан вэрэсэ галыбдыр она...
Бирчэ дам шэкилдир: даг, инсан, дөниз...
Күчэјэ чыхартсан сәссиз, сәмирсиз
Бириси јүзлүјү басар овчуна.

Өләндэ деди ки, с'малатхана
Нэ билим, нэ билим чатачаг һара...
Хэбэр јетиниңчэ чатачаглара
Оланы-галаны силиб-сүпүрдүм,
Соп күнлэр хэстэјди, чәкмирди дедим.
Ичэк сағлыгына, мал-дөвлөт пәдир...
—Һэлэ сағлыгымыз ирәлидәдир!..

Сүфрәјэ гырмызы бир онлуг атды,
Сонра кетмэк үчүн ајага галхды.
Арвад да, киши дэ донду јериндэ,
Нэ дејир гонағын бу һәрәкәти?
—Ә, донма, Мусахан, мал кими сэн дэ,
Кәдэ бәрк кефлидир, гач гатыг кәтир.
Ағлыны башындан чыхарыб андыр,
Јәгин елэ билир ресторандыр,
Чыхарыб пул верир...

Һаким мөһәл гојмур данышыглара,
Ани туфан кими чыхыр гапыдан.
Јалвара-јалвара чыхыб бу ара
Онун далысынча дүшүр Мусахан:
—Һаким, өзүнэ кәл!

— Мән өзүмдәјәм!

— Мәни өз свимдә тәһгир едәндә,
Јарармы бу һала ушагылыг дејәм?

— Бир ушаг аглы да олсајды сәндә
Узмаздын бу евдә јал артыгына,
Батмаздын бу шөһрәт батагылыгына...

— Кефли олмасајдын демәздин буну.

— Бәли, зәһәр ичән бир кефлијәм мән,
Сән исә чамырла булаг сујуну
Ајыра билмәјән бир сәрсәрисән.

— Сәрсәри! Евимә-ешижимә бах
Арвад да бахтымын ајнасы кими...

— Баща дүшүрсәнми, сән она анчаг
Кәрәксән бир күрсәк туласы кими!

«Фәрги јох, Мусахан, Исахан олсун,
Мәшим дөшәјими гыздыран олсун!» —
Буну ешитдими кар гулагларын?

— Кефлијди... кефлисән... бир дә бунларын...

— Кефлијди, кефлијәм, сән дә өлүсән,
Јујулуб кәфәнә бүкүлмәдисән!

— Нахим!

— Нахим дејил, бир чавап кими,
Бир вәтәндаш кими, бир инсан кими
Батдығын гујуја ип ата билләм,

Сәни вар күчүмлә мән тарта билләм;
Чыхсан, ирадәни алгышлајарам,

Бир нахим кими дә багышлајарам.
Бир дүшүн, бир дүшүн, нә дејәр буна

Киши мәнлијимиз, киши арымыз.
Намүслә, зәһмәтлә јашамајана

Киши демәјибдир бабаларымыз!

Мусахан алынды, донду, гуруду,
Гырмызы сифәти агаппаг олду.

Санки әлчаг боју хејли алчалды,
Күләк папагыны башындан салды,

Һеји чатмады ки, далынча гача,
Гача бу адамын әлиндән гача.

Бу нә зәһәр иди ганына ахды.
Бу нә туфан иди чанына ахды...

«Нахим, бир дајаг ол, сәндирләјирәм».
Сојуг бир дивара сөјкәнди бу дәм.

О гәфил илдырым чахыб кечмишди,
Јандырыб кечмишди, јахыб кечмишди.

* * *

(Әл-ајаг чәкилмиш күчәләрлә төк
Бир адам свинә кедир пүфәрәк...
Фикридә бир али «гонагесвәрлик»,
Оғурланмыш олан бир бәхтәвәрлик,
Бир дузсуз гәһгәһә, бир јолуг вичдан,
Бир дә Рәмзијәнин дилиндән гопан,
Үнваныны тапан сон сјһамлары,
Өзүнүн сабаһкы иттиһамлары...)

* * *

Атылан күлләләр дәјди һәдәфә,
Мусахан јарымчан евә гајытды,
Бу евә кәләндән биринчи дәфә
Гадасы ханымдан о, ајры јатды.

Јатыр, јатагына од дүшүр кечә,
Ипләјир, алышыр о инләдикчә,
О галхмаг истәјир, бир дәстә адам
Ону дөврәләјиб одлајыр тамам.
О јаныр, гаралыр, саралыр, солур;
Кәһдан торпаг олур, кәһдан күл олур...
Бу заман һарданса нәрилдәјәрәк
Кәлир гол-һанадлы ачы бир күләк,
Гатыб габагына ону һеј говур,
Дәнизә әләјир, көјә совурур.
Бирдән адам олур бу гара күләк,
Бахыр ачы-ачы күлүмсәјәрәк...
Күләк даш-торпагы јыгыр, әләјир,
О күлү бир таныш адам әләјир...
Мусахан гышгырыр, хозејин, рәссам!
Бир көмәк, бир ничат мән ганмамышам.
— Де көрүм, пислијим нә олуб сәнә?

— Неч нә!
— Јахшылыгым нечә? —

— О... о... бирә беш...

Мәнә ев алмысан унутмарам неч,
Елә тојуму да сән еләмисән,
Јахшылыг јүз дејил, мин еләмисән...

—Өлөндө... о сөзлөр кәлирми жада?—
Демилдим о үзү жанмыш арвада
Машын Мусаханын,
Ев-ешик сәнин,
Будур кишилижин үстәлик сәнин?—
Ујуб о иблисә бир иблис кими
Елдән кизләтмисиз әсәрләrimi...

Сән она, сән она чох ујдун һәлә,
Мәним јастыгыма баш гојдун һәлә.
Бир дә ки, атасыз о ики ушаг
Руһуму гаргыјыр,
Гаргыјыр һәр вахт...
—Багышла, ганмадым...

Бу ара күләк
Алова чеврилир нәрилдәјәрәк,
Она дил узадыр дөрд бир јанындан,
Гышгырыб јухудан галхыр Мусахан.

Санки пәнчәрәләр од-алов сачыр,
Сәһәри олмајыб бу сәһәр кими.
Зарыја-зарыја көзүнү ачыр
Бычаг алтындакы хәстәләр кими.

Ора-бурасына бахыб дејир ки:
«Дејәсэн бир јара изи көрүнмүр».
Бәли, сөз күлләси елә дәјир ки,
Агрысы көрүнүр, өзү көрүнмүр.

Севинир: јох, сағам!
Галхыр јатагдан.
Бахыр, елә бил ки, бу евә јаддыр.
Көрүр Гадасы да јанкы отагда
Бәзәк-дүзәјинин һарајындадыр...

О галхыр, гапыдан сивишир сәссиз,
Машыны тәрпәдиб чыхыр күчәјә,
Шәһәри долансын, саһили кәзсин,
Азары-бездары дагылсын дејә.

Дүшүнүр: «Хамырым белә јоғрулду,
Чағрышла мөзардан галхан олмајыб.

Синәм ки, тә'нәләр һәдәфи олду—
Минмәк бир ајыбдыр, дүшмәк бир ајыб...»

О чыхыр күчәјә. Машыны көрән
Бахыр нөмрәсинә, бахыр рәнкинә;
«Хәбәрсиз јатмышам бу нечә күндән,
Бәлкә бир вәзифә верибләр мәнә?»

Јаман гәзет алыр, көрүр, адамлар
Гачыр «истиграз оласыдыр бу».
Дејирләр тутарлы бир мәгалә вар:
Сәнәткар оғрусу, сәнәт оғрусу.
—Балам, јазан кимдир?
—Јазан һакимдир.
—Нә јазыр, бир оху!

—Нә јазачагдыр,—
Јазыр һакимләрин һакими халгдыр,
Онлары верирәм халг диванына,
Од бассын, дағ чәксин гој чанларына.
—Бир әмәлли оху.

Кимләрдир, ахы?
—Будур биринчинин сири-сифәти:
Дејир јеријәндә јери тәрпәдир;
Неһрәбел, гызылдиш, мешшан, даһа нә...
Көзлә, бәнд оларсан көзәллијинә.
Ләгәби Гадасы. Ады Күлсура.
Даһа нә дејирсән?
—Елә бу, сонра?

—Сонрасы одур ки, рәссаммыш әри,
Өлөндән сонра о, шаһ әсәрләри
Сәндән дә, мәнән дә кизләдиб дејир,
Јығыб өз алтына хырыд еләјир...
Бурда дөзә билмир даһа Мусахан,
«Адым чәкилмәмиш әкилим бары».
О гачмаг истәјир, лакин архадан
Ону јахалајыр шофер «достлары».
—Салам, ә!

—Тәбрик, ә!
—Итил, көзүмүзә көрүнмә артыг,
—Биз сәни јахындан танымамышыг.
—Шејтан сири вармыш чанында сәнин,
Јүз түлкү јатырмыш гарында сәнин.
—Ә, арвад башына гәһәтди мәкәр?

Адам хозејинэ хэјанэт едэр?
—Нэ, сөјлэ нечэдир Гадасы ханым?
—Ахырда башынын хатасы ханым?
—Дејин ки, бир күн дә тутуб голундан
Сэни күчэлэрэ атасы ханым...

Шоферлэр күлүшүр, лалдыр Мусахан,
Истэјир биртэхэр чыха арадан,
Бир киши еһмалча она дејир: «Дур!
Ал, бу да ачары, өз машынымдыр!
Машыначүн накинши олурса адам—
Кеч отур, мэн сэнэ багышлајырам!»

Шоферлэр күлүшүр,
Лалдыр Мусахан,
Биртэхэр сүрүшүб
Чыхыр арадан.
Сэслэр ганадланыб наглајыр ону,
Сэслэр дивар олуб сахлајыр ону.
Сүр'эти артырыр,
Сэслэр јел олур,
Јетишир она.
Машыны сахлајыр
Сэслэр сел блур,
Алыр агзына...
Неч билмир күчэдир,
Евдир, һарадыр,
Машыны сахлајыр,
Ачары атыр.
Гачыр, адамларын көзүндән гачыр,
Өзүндән безикиб,
Өзүндән гачыр.
Гачыр, нэ гэдэр ки, күчү вар, гачыр,
Санки чэмијјэтдән говурлар, гачыр.
Гачыр, далысынча бир сәс дә кәлир,
Бир эл дә, бир дәмир гәфәс дә кәлир.
—Һара? Бурахмарам,
Бурахмарам мэн
Сүмүјүн элимдә чүрүјәнәчән!
Чевриллр. һаваја бир силлә вурур,
Дурур, гарасына лә'нәт охујур.
—Кет, итил, элиндә әрисәм бәлә,
Газа чевриләрәм, тута билмәсән!

Кирпи јеришијлә јерисәм белә,
Сән мәнә бир даһа чата билмәсән!..
Гачыр, елә бил ки, неч јаны көрмүр.
Дујмур. Өзүнү дә дујаны көрмүр.
Көзүнү таптамага гачыр дејәсән,
Өзүнү таптамага гачыр дејәсән.
Гачыр, архасынча бир эл узаныр,
Дартыныр, төјшүјүр, әсир, дајаныр:
—Еј, бурах!
—Һараја гачырсаң, де бир?!
—Билмирәм, мәнзилим бәлли дејилдир!
Һаким...
Эл чәк јахамдан!
—Өлсән мазарындан, галсаң чанындан
Эл чәкән дејиләм,
Һара гачырсаң?
—Мән итмиш башымы, учурам, тапам!
Ағлымы-һушуму, гачырам, тапам!
—Аталыг борчуну јадына салсаң,
Елә өз-өзүнә тапылачагсаң!
Учурсаң?
Бу сөзү кәтирмә дилә,
Јувасыз, баласыз учмаг чәтиндир.
Гачырсаң?!
Ән назик түк олсаң белә
Чәмијјәт көзүндән гачмаг чәтиндир!
Јенә дә дартыныр:
—Еј, мәни бурах!..
Гачыр. Кимдән гачыр? Һара гачачаг?
Бәлкә дә өзүнә кәләнә кими.
Бәлкә дә, бәлкә дә өләнә кими.

1964

ӘСКӘР ГӘБРИ

I

Көрдүм Лвов шәһәриндә
о гәбри мән,
Украјнанын узаг, узаг бир јериндә
о гәбри мән
гучагладым.
Нә севиндим, нә ағладым;
Дондум бир аз.
Сағлыгыҗла мөзарлыгы
Көрүшән һеч олар олмаз—
дүшүнмәдим.
Јох, бу мәнәм, мәнәм—дедим.
Елә бил ки,
бир чазибә гүввәсиндән
гачаммадым,
Јохлугума јахынлашдым
аддым-аддым.
Дүнәнинин гәһрәманлыг музејинә
аддым атдым...
Бура әсил
Мөзарыстан адлы шәһәр.
Бурда сүкут нәглијјатдыр,
Сүрүчүсү—дилсиз гәбир абидәләр—
Өз јериндә һәрәкәтдә,
Өз јериндә сәјаһәтдә.
Бура—бүтүн евләринин
Оду итмиш
даш шәһәрчик.

Сакинләри тарихләрә
Гонаг кетмиш
даш шәһәрчик.
Бу шәһәрдә сакинләрин
сөһбәтләри
даш дилиндә.
Севкиләри, нифрәтләри
даш дилиндә.
Даш дилинин елә ағыр
һавасы вар,
Даш дилинин һәлә сусмаз
давасы вар...

Санки бурда
Һәр мөзар бир сөз күрсүсү!
Һәр башдашы бир трибун!
Даш дилинин нидалары
Туфан олур бурум-бурум,
Бизә дејир: аҗыг дурун,
саҗыг дурун!
Бура Лвов шәһәринин
уча јери,

Үстү һамар, јашыл тәпә,
О, күнәши илкин көрәр,
Күнәш ону илкин өпәр.
Күнәш өпәр, онлар дүјмаз;
Онлар үчүн нә гыш, нә јаз,
Чичәк фәсли, хәзан фәсли!..
Онлар үчүн јашар анчаг
мөзар фәсли.

Күнәшләри, баһарлары,
Мөвсүмләри гәһр олунуб,
Көзләриндә дәфи олунуб.
Бәли, «Холм Славы»дыр.
гәбристанын әсил ады.

Чох чалышдым,
Өз дилиндә тәрчүмәси алынмады.
Еһ, бир дә ки, нә фәрги вар,
Тәрчүмәсиз анлашылыр
Нәдир өлүм,
Нәдир мөзар.
Әбәдилик дост еләјиб

өлүм бурда
нечә ады.

Бурда мөзар гоншусудур
Нечә халгын мөрд өвләды.

Нечә вусал тәбәссүмү—
Донуб,

мөзар гоншусудур.

Нечә нишан мәрәсимн—
Сөнүб,

Мөзар гоншусудур.

Шөһрәтиндән хәбәри јох,

Нечә шөһрәт јахыллары.

Накамлығын, өлмәзлийин,

Јер үзүнә

өвләдлары кәлмәзлийин,

Аналары күлмәзлийин

Әбәдијјәт јахынлары.

Бир-бириндән әһвал тутуб,

Мәчлис гуруб шад олмағын

әбәдијјәт узаглары...

Бир-бириндән од алмағын

Әбәдијјәт узаглары.

Долашырам гәбристаны.

Украјналы, рус, азәрбајчанлы,
күрчү, өзбәк...

Мин иләрлә белә јахын,

Белә узаг

гоншулугда

өмр едәчәк.

Долашырам гәбристаны.

Дурухурам бирдән-бирә:

Бу ки, мәнәм!—

Ибраһимов фамилијалы

Бир накамын өнүндәјәм.

«Ибраһимов»—Бирчә бу сөз

Јазылыбдыр баш дашында.

Нә, јахшы ки,

бу дашларын јаддашында

Бу сөз галыб, бу сөз дурур!

Ады нәдир, ким оғлудур?

Тәвәллүдү?

Доғулдугу кәнд, ја шәһәр?..

Јохду бунлар.

Нејләјәсән, јохду бунлар.

Бу варлығын

әбәди бир јохлугу вар.

II

Еј балладам, диндир ону,
гәбир динәр.

Еј балладам, дилсиз јатмаз
гәбирдә нәр.

Алышар о,
данышар о,
од дилиндә.

Көјәрәр о,
сөз дејәр о
от дилиндә.

Еј балладам!

Бир нәгмә де;

Һәзин-Һәзин,

Кәндимизин чајларынын,
гушларынын сәси кәлсин.

Бир нәгмә де:

бу нәгмәдә

Ағ һөрүклү булаглардан
бир ичим су,

Бир аз гартал гыјылтысы,

Бир азачыг гар гохусу,

Бир ананын додағындан—
јанмыш ағы,

Бир кәлинин көзләриндән—
бир сарымтыл һәсрәт дағы,

Бир әркәнин дурушундан

Тој ешгини, индасыны

кәтир, кәтир!

Бир мәктәбин архивиндән

Гырх икидә итәп дәрслик

сәдасыны

кәтир, кәтир!

***

Бизим кәнддән

дохсан икид гајытмады.

Дохсан ана јола бахды,

дохсан үмид гајытмады.

Жары жолда гојду мѐни;
Деди: бѐлкѐ бу ѓлүмлѐ ики гарыш
Ирѐлијѐ апарачагсан вѐтѐни.
Бѐ'зѐн слѐ

Бир ѓскѐрин ѓлүмүjlѐ
Бир ѓскѐрин боју гѐдѐр
Ирѐлијѐ атдыг гѐдѐм.
Бу ѓлүмлѐ ирѐлидѐ
Нечѐ јагы ѓлдүрмүшѐм.
Керидѐсѐ нечѐ арзу,
Нечѐ истѐк,
Нечѐ гајгы ѓлдүрмүшѐм.
Сон мѐнзилѐ јѐтишмѐди
сон дилѐјим...
Вѐтѐн үчүн инди нѐјѐм,
Инди нѐјѐм?
Нѐјѐм?—бир даш гуту
гара торпаг.
Нѐ јахшы ки,
Сѐсим сѐндѐ
јашајачаг.
нѐ јахшы ки,
изим сѐндѐ јашајачаг.

Һѐр ѓлѐн һѐр јашајандан
Нѐји исѐ алыб кедир,
ѐзүjlѐ бир
ѐбѐдилик дѐфни слѐјир.
Һѐр јашајан һѐр ѓлѐндѐн
Нѐји исѐ гапыб алыр.
Мѐнчѐ

Јохдур
јер үзүндѐ
мүтлѐг ѓлѐн;
Һарадаса кизли-кизли
ѐмүрлѐрѐ сѐпѐлѐнѐн
ѓмүр галыр.

IV

—Сѐсин нѐдир, арзун мѐнѐм,
ѓзүн мѐнѐм.
Мѐн дѐфни олан дүнѐнимдѐн
үзүлмѐрѐм.

Истѐјирсѐн јеримизи дѐјишѐк бир!
Фамилдашым Ибраһимов, ајага дур,
дил ач кѐрѐк!

Шѐрѐф илѐ ѓлмѐкдѐн чох,
чох чѐтиндир

Шѐрѐф илѐ ѓвр слѐмѐк.
Мѐһѐббѐт дѐ

бир дѐвлѐтдир.

Онун да ѓз сѐрһѐд хѐтти,
Онун да давасы вар,
дүшмѐни вар.

Онун вахтсыз вуруланы,
онун ѓсир дүшѐни вар.

Мѐһѐббѐтин фашисти дѐ
хѐјанѐтдир

Евлѐр јыхар
онун гѐфлѐт
һүчумлары.

Бир ил олур, беш ил олур—
дава нѐдир?

Түкѐнмѐзди хѐјанѐтин давалары
Тикилмѐзди хѐјанѐтин учрумлары.
Е'тибар да, сѐдагѐт дѐ бир ордукур,
Һүнѐр—ону бир ѓскѐри интизамла

горумагдыр.
Бах бу низам,
Бу интизам—

Лазым кѐлсѐн, кснерал тѐк ѓвр вериб,
Лазым кѐлсѐ, ѓскѐр кими гурумагдыр.
Кѐрүрсѐнми, мѐн дѐ сѐнѐм!

Јер үзүндѐ јашајырам.
Арзу-истѐк гатарымда
Каһ мѐһѐббѐт,

Каһ сѐдѐгѐт,
Каһ да нифрѐт

дашыјырам.

Сѐнинн галиб нијјѐтинѐм,
јашајырам.

Јашамага
нѐ вар, гардаш,

Һүнѐр одур јашадасан!
Нечѐ дүшмѐн һүчумундан

Бир талејо јөнәлдилмиш бадалаглар
төканыны јумшалдасан.

Һансы гәлбин көзүнәсә

Бир азачыг нур атасан.

Һансы фикрин көзүнүсә

Арытлајыб дурулдасан.

Дүшүнәсэн кәрәк буну:

Кимсә суал чүмләсидир,

Сәнсә нидә чүмләсисән—

«Нијә»ләрин, «нәдән»ләрин

«Чүнки»сини, «кәрә»сини билмәлисән.

Бә'зән олур:

Өз әбәди хош анынын,

Хош күнүнүн далысынча

Әбәдиллик даш атырсан.

Кими исә горујурсан,

Кими исә јашадырсан,

Јашамағын гануну да бәлкә будур:

Һәр дәфи олан өзү дејил,

Башгасы тәк дәфи олунур.

Кимсә сәни јашадыбдыр,

јашамысан.

Инди сән дә башгасынын

Талејини јашајурсан,

јашадырсан.

Јашајырам, дедим сәнә.

Дүнән, билсән,

Нечә јердән

Јараландым

Додағымда дөјүш андым,

Дүзләр кечдим,

Гәзәбимни ганадында

Дағлар ашдым.

Мән јенидән силаһланыб

Сән олмаға һазырлашдым.

Инди сәни гәзәбинәм,

әлдә силаһ,

Һара десә Вәтән бизә

Сән-мән ора јолланачаг.

«Јашајурсан, јашадырсан»

дедим она,

Мәзар сусду, дили батды.

Елә бил ки, ағ мәрмәрдә

Ара-сыра көзә дәјән

назик, гара хәтләр

артды.

v

Бу нәдәндир:

Гара торпаг

битирмәјир гара чичәк.

Јәгин елә торпаг билир:

Инсан өзү бу чичәји битирәчәк.

Инсанлардан инсанлара

Бир әбәди төһфә олан

Гара һүзи, гара кәдәр

Гара чичәк дејил мәкәр?

Ағлым дејир:

Инсан ағлы чәкилмәјә,

Өлчүлмәјә чох мөһтачдыр.

Инди бизә белә чиназ

Ән үмдә бир ештијачдыр.

Гара фикрин тутумуну

Чәкә биләк ағлымызда,

Фикримизә кедән нифрәт,

јалан-бөһтан,

Гургу-гисас чығырыны

Тапа биләк алнымызда.

Сөзүн, сәсин рәнкини биз

Бахышларын, додағларын

Рәнкләриндә кәрә биләк.

Сифәтләрин, јанағларын

Рәнкләритдә кәрә биләк.

Кәрәк әсин һавасыны:

Һардан әсир,

Нечә әсир,

гара күләк.

О күләјин

Ағзы нә вахт јумулачаг,

Сәси нә вахт кәснләчәк?

Һансы Үзәјир о нотлары

Әсримизин сон мусиги

дәрслијиндән

чыхардачаг.

Һансы Сәттар Бәһлулзадә

О рәңкләри ғызардачаг, ағардачаг.
Аналарың таләжиндә
Гара күнләр о гәдәр ки...
Бундан сонра нечә-нечә
бәстәкарың
нотларына,
Нечә-нечә сәнәткарың
фырчасына
ана дәрди
бәс едәр ки...

Еј балладам,
бир ананы јадына, сал,
Бир аңлыға түнд гара кеј,
Дөврәләсин о мазары
Гара гүзәј,
Гара күнеј.
Булудуңу чәк о јана,
гара күн, еј!
Гоша һөрүк—
Ики гара чај долансын
баш дашына.
Бир гара көз улдуз гонуб,
Бир гара гаш
ај долансын
баш дашына.
Бир гара ғыз
ачыб гара өрнәјини,
Гучагласын бу ағ мәрмәр
үрәјини.
Бәлкә онуң синәсиндә
Ики гара көз дәфи олуб.
Һәлә јанан,
Һәлә јанан,
Дејән: һәлә, һәлә сағдыр,
сағдыр анан;
Бир очаг көз, көз дәфи олуб...

VI

Галиблијин мәғрурлуғу
нә дол кејир
Сон зәрбәнин
нәш'әсинә бүрүпәндә?!

Гәлбим дејир, фикрим дејир,
Дејим мән дә:
Ғырмазыда чимиб чыхан
думағ, думағ!

Бәс о јумағ
мәғлублуғун
сучу нечә?

Бәли о да
өләзимиш торф бојалы
көркәм алып!

Бәс бу көрүш мәғамында
Давасыны гуртармамыш
Нифрәт, гәзәб
Нә кејимдә олур, эчәб?
Истәјирәм улу Күнәш
Бүтүн рәңкләр бирлијинә
Јенидән бир гәләм гата.
Бүтүн рәңкләр бирлијиндә
сечилән бир рәңк јарада.

Рәңкли булуллар бичилә,
Рәңкли јағышлар әкилә,
Рәңкли пәрдәләр чәкилә
Әкиз-әкиз өлүм доған
Өлкәләрин
үфүгүнә,
сәмасына.

Сәдагәтләр, Е'тибарлар
арасына

Сохулан хәјанәтә,
јыхылан эдавәтә,
О рәңкли палтар бичилә,
Һамы көрә, сечә билә.

Бүтүн силаһ јаслиләри,
Бүтүн ракет бағчалары
Бојадылан бу рәңк илә.
Һәлә нифрәт «бајрағы» да
Јарадыла бу рәңк илә.
Давалара илк һазырлар
Бу бајрагла «тәлтиф»ләнә.
Нифрәт донлу сабагчылар
Нифрәт долу шуарларла
«тәриф»ләнә.
Нифрәт, гәзәб!

бу көрдүжүм
гэбирлэрин
Интигамы бу дондадыр,
иттиһамы
бу дондадыр.

VII

Еј балладам,
мави кејин бир аплыға,
Сэн бир мави ишыг апар
о гранит гаранлыға,

Ағ дәләкли, мави гумру
Учсун јашыл кол үстүндән.
Јашыл, мави ушағлығы
Эл еләсин јол үстүндән.
Мави дәпә бағышласын
Көј көл она, Хәзәр она.
Ону бурда ағлајыбдыр,
Јарасыны бағлајыбдыр,
Әбәди дә кешик чәкир
Инди мави көзләр она.
Мави көзә баха-баха
Бир парча од кечиб кедиб,
Мави көзләр дүнјасындан
Ики гара көз карваны
көчүб кедиб.

Шевченконун «Вәсијјәт»и јада дүшүб,
О сон анда бәлкә
гејри-ихтијари
Көз јашына чатыб јалныз
Сон көрүшүн, сон виданын
игтидары.

Вар олун ки, украјналы
достларым, сиз
Бу күн мәни өз гэбримин
көрүшүнә кәтирдиниз.

Севиндим ки, Вәтәнимин
Украјнасы
дүшмәнләрлә вурушанда,

Мән дә онун оғлу кими
Бу торпагда вурушмушам.
Мән бир овуч Азәрбајчан
торпағы тәк

Украјна торпағына
гарышмышам.

Мәзарымдан
пар ағачы,
— бир дә сөјүд
битсә, анчаг

Мејвәләри салхым-салхым,
Шар-шар јанан
од олачаг.

VIII

Еј балладам, гырмызы кеј,
ган гырмызы!
Бир гырмызы бајраг олуб,
јан гырмызы!
Јараланмыш бир пәләнкин
бахышларындан гырмызы!
Гырмызы кеј, ган гырмызы!
Бу оғуллар
һәјатынын сон апыны
От үстүнә, гар үстүнә
һәкк еләмиш
бу рәнк илә.

Чох торпағын чох јериндә
Гырмызылыг галыр һәлә.
Солуб кедән бәнизләрә
гырмызы түл чәкилмишиди,
һара кетди?

Бәс о кәтан синәләрә
гырмызы күл чәкилмишиди—
һара кетди?

Биз гырмызы чығырларла
Аддымладыг Берлинчән.
О гырмызы атәшләрлә,
О гырмызы түфәнкләрлә,
О гырмызы фишәнкләрлә
Биз Берлинә
Тәзә һәјат апармышыг.
Гара үзлү бир дүнјадан
Ағ үзлү бир Алманија гопармышыг.

Еј балладам,
бәлкә онлар чыхыб јаддан?
Бу күн Гитлер көбәләји
баш галдырыр торпаг алтдан.
Бу күн онун јухусуну
сајыглајан кенераллар
Ајагына јенә Гитлер налы наллар.
Авропаны бу гәдәмлә
Кәзмәк истәр јенә онлар.

Еј балладам, гырмызы кеј,
гырмызы ган—
ахсын онун мазарына
һәр мисрадан.

Билсин онун ахан ганы:
Нә битириб,
бу торпагда

Нәјә дөнүб, нәләр олуб,
Һансы дүздә чај нәгмәси,
Һансы чајда бәндләр олуб.
Јурдумуза сәпәләнән
Нәсил-нәсил
Күләш олуб,
Һәсрәтчиләр сачларында
күмүш олуб.

Өз чаныны һәср етдијин
Лвова бах!

Украјнанын гәрб Кијев.
Тәкчә гәриб гонагы јох,
Һәтта гәриб гушу сеvir,
О гушлар да јараланыб
бу торпагда,

Баласыны итирибдир.
Танк шумлајан һәјәтләрин
кәрдисиндә
Өз јемини,

Күлә дөнмүш пәрдисиндә
Јувасыны итирибдир.

Еј балладам,
Сән бир вида маршына дөн,
Ујут ону—о әскәри,

Арам-арам башына дөн.
Бир дә гапа кирпијини,
Көзүнү сых дәрин-дәрин.
Анамын буз мазарындан
Билирәм ки, печә дәфә
Торпаг алыб кирпикләрини,
Дамыз онун гәбринә сән,
О торпагын тозунун
бир зәррәсини.

Јенә торпаг исиндирәр
Онун торпаг синәсини,
Гөј о гәбрин башдашында
Азәрбајчан күлү битсини.
Гөј о гәбрин башдашында
Азәрбајчан дили битсини..

Лвов—Бақы, 1966—1968

ГАЈАЛАРА ЖАЗЫЛАН СӘС

Илк пајызды... Зирвөлөрдө гар ала-тала,
Сејрәк думан сүрүнүрдү даг жамачында.
Даш-гајаны јалајырды Күнәш аз гала
Боз булудлар јахасыны кениш ачанда.

Бир гајанын шиш учуна гонмушду гартал—
Бир аз сиври вәзијјәтдә: топ күлләситәк.
Елә бил ки, чајнагында гајаны дартыб
Бу саатча үстүмүзә һүчүм чәкәчәк.

Һисс еләди түфәнксизлик.

бир дә гонагыг,

Нәзәријлә ашрымачан өтүрдү бизи.
«Бу гәдәмлә зирвөләрә чәтин гонаныг»,
Санки гартал «өлчүб-бичди» чүр'әтимизи...

Бизә јаныг верир кими галхды һаваја;
Сүзүб кетди һара исә

арын-архајын...

Көлкәсинә чобан ити һүрдү һаваја,
О гарталды—

даг мәскәнли, гаја архалы.

Сүрүнү дә, чобаны да беләчә санки
Бир таблоја рәсм етмәјә сахламышдылар:
Аласејрәк гара халлы бир палаз кими
Аг сүрүнү боз јамача мыхламышдылар.

Чобан неји ујутмушду гајаны, дашы;
Дөшдә сүрү мәст олмушду,
Дәрәдә думан.
Дики галхыб, јастан јерә чыханда машын
Сүрү һүркүб топалашды,
Диксинди чобан.

Итләр чумуб, бизи алды мүһасирәјә,
Ферма мүдири дүшдү јерә,
итләр кириди.
Ала көпәк һисс еләди јемәк вар дејән—
Имсәләјиб, көј машынын
алтына кирди.

Чобан кәлиб әл узатды һамыја бир-бир:
— Хош кәлмисиз бу даглара,
Бу булаглара;
Чохдандыр ки, бу даг-дәрә гонаг көзләјир,
Дүшмәсәниз даш-гаја да инчимиш галар...
Дедим: елә салам вериб, хош үз ки көрдүк,
Бәсимиздир.
Гој вар олсун бу даглар да,
даглар оғлу да.
Деди: бизим чөрәјимиз һалал чөрәкди,
Кәсиб ону Низами дә,
Гоч Короғлу да.

Јагин сиз дә јазы-позу адамларысыз,
Сағ олсунлар гәзетчиләр, кәлиб јазырлар!
Дејәчәјәм; дил мәндәди, гәләм сиздәди,
Јазачагысыз «јүз гојундан јүз әлли бала...»
Кәрә тоғлу өзүмүндү...
— Јох, нәјә кәрәк,
Тәләсијирик.

— Гардаш, бир вахт адәт варды—
Гонаг атынын
Чиловуну тутардылар, јенәрди гонаг,—
Дејиб дөндү чидди-чәһдлә машынына сары,
Сүрүчүјә әрклә деди:
— Сүканы бәри...
Кечди сүкан архасына:
— Сүрүчү гардаш,

Бах бу сөжкәндијим гара дашы сән
Баш дашы биләрсән,
Гојарсан јанына о чичәкләри...
— Аллаһ еләмәсин,
Елә демә сән.
Мән сәндән бөјүјәм азы он беш ил.
— Хејр, чобан гардаш, иш јашда дејил.
Сән мәндән бөјүксән,
Мән сәндән гоча.
Мән сәндән һүндүрәм.
Сән мәндән уча.
— Аллаһ еләмәсин, мән уча олам,
Дүнјаја бахырыг сиз учалыгдан.
Биз, олса,— ағачыг, барымыз сизләр.
Биз, олса,— булағыг, сизсиз дәннзләр.
Биз дә танышырыг ад-саныңызла,
Биз дә танышырыг гәләм-кағызла...
— Јох, чобан, бу дағлар сөжкәнәчәкди,
Сизин һәмдәминнз күлдүр, чичәкдир,
Бу дағлар һеч вәдә бадалаг билмәз,
Ити дә бир өзкә јал-јалаг билмәз.
Туфаны амансыз— һамы үчүндүр,
Зирвәси думансыз— һамы үчүндүр.
Дағ кими сәрт олур дағ адамлары,
Чөрәкли, мәрд олур дағ адамлары...
— Сусду шаир, күрәјини сөжкәди даша,
Бир хејличә хумарланды дағ күнәшиндән.
Көзләрини ачыб көрдү:
Мәчлис гурулуб.
Бир аз пендир дүрмәләди булаг отујла.
Қабаба һеч әл вурмады,
Јағ-бал јемәди.
Хошу кәлди чобанларын сәлигәсиндән,
Чәлдлијиндән, тәпәриндән, иш көрмәсиндән.
— Машаллаһ ки, һәрәси бир од парчасыдыр,
— Әмр еләсән, һәрәси бир дағ јарасыдыр...
Мәнә бахды, хејли бахды, бу дағлар— деди—
Анчаг белә мәрд кишиләр јетирмәлијди.
Бир де көрүм, чобан гаға, јашын нечәдир?
— Валлаһ— дедим,— зарафатла— көзүмү ачыб
Көрмүшәм ки, дағ бу јашда,
Мән дә бу јашда...
Јаш өлчмәклә арам јохдур әзәлдән бәри.

Деди: хошбәхт адамсанмыш...
— Јаш нәјә кәрәк...
Јашы билиб-билмәмәјин һеч фәрги јохдур,
Бир дә, нөвбә јетишәндә јаш сорушулмур...
Деди: хошбәхт адамсанмыш...
— Бир де көрүм: арағынан аран нечәдир?
Дедим:
Сәнин булағынан аран нечәдир?
— Бир де көрүм,
Һардан белә сөз еһтијаты?
— Бу дағларда чох чапылыб Қороғлу аты,
Бизи тәкчә дағ јашатмыр,
Саз-сөз јашадыр,
Та әзәлдән гылыңчымыз сазла гошадыр.
Саз кәсибди бә'зән гылыңч кәсмәјини.
Кәлиб өзү тапыб мәни:
Бинәләри чадыр-чадыр...
Јазанынын чох кәламы јадымдадыр...
Деди: хошбәхт адамам мән,
Нәјин вардыр
Оғул-ушагдан?
Дедим: алты гузучун вар,
Алты сағычын.
Деди: хошбәхт адамам мән,
Хошбәхтди халгым,
Дүнјалара чыхмалыды чобаны онун,
Фырладарам дөврәсинә дүнјаны онун...
Чобанлардан бири дуруб бу ше'ри деди:
Үстүндән карван јеримәз,
Сыхды думанларын, дағлар.
Өзү ше'р охумады; јашарды көзү.
Сөз верди ки: «кәлән дәфә саз чаллам өзүм».
Үнван верди.
Мән дә дедим өз үнванымы;
Дедим јәј-јаз дағлар— евим,
Гышда Муғандыр.
Дедим бизә бәхшиш елә бир китабыны,
Деди: валлаһ, һеч бириси јохду јанымда,
Бир дә кәлсәм, кәтирәрәм...
— Ондан сонра тәк бирчә јол кәлди Муғана,
Бир чүт чәкмә кәтирмишди гоча достуна.
Бир дә тәзә гошалүлә— јағдача дурур,
Чәкмә нечә алыныбды— сләчә дурур.

Кејиб габра кедәчәјәм—вәсијјәтмди.
Бир дә онда бир һәрләмә лент кәтирмишди.
Мән дә она бағышладым өз чүрчәнәми
Зор-күчүнәи;
Деди—донарсан,
Дедим: донсам, бир аз исти јола саларсан.
Ондан сонра бу дағлара јолу дүшмәди,
Сәси кәлди,
Сөзү кәлди,
Өзү кәлмәди.
Ондан сонра бу булагдан су ичмәмишәм.
Ондан сонра булаг олду—«Вургун булагы»
Адыны да бу гајаја өзүм јазмышам,
Бу да мәним әсәримди.
... Гоча чобан бир дә бахды:

Сүфрә ачылыб,

Кабаб шини гузучунун әлиндә галыб.
Ишарә еләди...
Һәр шеј јербәјер...
Бу сөһбәтдән дәм олмушду слә бил һамы,
Һамы демәк истајирди
— Тамада һаны?—
Ичәк онун сағлығына...
Бу дәмдә бирдән
Онун сәси ешидилди гаја дибиндән.

Бипәләри чадыр-чадыр,
Чох кәзмишәм өзүм, дағлар...

Гајаларда сәда вериб гајыдырды сәс,
Санки јатмыш дашлары да ојадырды сәс.
Булаг дејил, сәс ахырды үзүшағы,
Вургун сәси, Вургун сөзү, Вургун булагы...
Биз һансымыз о нәгмәдән су ичмәмишик?
Кәламындан чығыр алыб, јол сечмәмишик?
Јүз булагдан су ичмишди өзү бәлкә дә,
Сөз булагы бирчә јурдда, бирчә өлкәдә
Бир үрәкдән башланырды—халг үрәјиндән,
Дүнәниндән, бу күнүндән, кәләчәјиндән...
Һамы јаддан чыхартмышды магнитофону,
Думан дејил, сөз олмушду дағларын дону.
Синәсини ачмыш иди гызыл гајалар,
Сәздән-сөздән бизим дағлар чәтин дојалар.
Бизим дағлар һәр сөзү дә алмаз вечинә,
Сөз дашына јазылмаса,

сөзсүз кечинәр.

Ја әркөјүн, ја инәк ол,—өвлад ол она,
Мин ил сахлар, гајалара јазылан сәси.
Аз олмајыб даш атаилар дағ вугарына,
Аз олмајыб дашла биркә дијирләнмәси.
Биз кәлмишдик,
Кәләи кими ким дүшдү јада?—
Бу дағларын өз дилиндә данышан адам!
Бу дағларын, бу дашларын јаддашы мөһкәм,
Сәбри ағыр, чәбри ағыр, гәзәби өткәм...
Кими сәсләр бу ел-оба?
Кими охујар?—
Јахына кет, суал вериб, өзүндән соруш.
Ону севиб, ону дејиб, ону дујанлар
Ону гаја јаддашына һәкк олунурмуш...

Октјабр, 1976

МҮНДӘРИЧАТ

ГАҖҖҖҖҖҖ

Намәлум гәһрәман	7
Јахшы адамлар	8
Шаир вугары	8
Бир өмрүн гонаглары	10
Гаҗылар	11
Даглар чагырыш	12
Фәһлә сүфрәси	14
Баһар кәлиб	15
Вәтән нәгмәси	16
Сәмәд Вургулла сөһбәт	19
Шәһрәтә атылаш күллә	21
Ана торпаг	22
Јенә Аразы көрдүм	25
Уча даг	26
Маи кетсәм	27
Бир адам вар	28
Пәйзә нидасы	29
Бабәк гылычы	30
Јерләр	33
Вәтән мәна огул деса	34
Ракетләр	35
Бир дага ачыг мәктүб	36
Өзүмлә сөһбәт	38
Ади күнләр ешгинә	39
Профессор Күлә мәктүб	40
«Мәнә дар күңүмдә тәсәлли верин»	44
Илләрдән бири	45
Од	47
«Нәлә өмрүмүзүн нә јазы олуб»	48
Чәфәр јолу	48
Тунч атлы	51
Гара дәннә	52
Чырчырама	53
Муғанда Күр нәгмәси	53
Шуарлар	55
Чобан чәрәји, чобан үрәји	55
Гоча әмиб белә деди	56
Көчәри гушлар	57
Шаир, көр онлары	58

Өмрүмүн суајрычында	59
Гуманизм	61
Күңдәлик суал-чаваб	61
Сәбримдән инадыма мәктүб	61
Күләкләр	63
Гафил	63
Үфүг	64
Күл-тәһфәләр	65
«Илдирым гәзәблә шыгыяр јерә»	66
Бири мәнә шаир деди	66
Нагыл	67
Инсан монологу	69
Дүшүнчәләр	71
«Ганьма кизличә ишләјон»	71
Мәнә багышлана	72
Бир шаир күсүб	72
Сабәһын имтананы	74
Шәһәрдән көчән тәпә	76
Поезија, поезија	77
Вилаји	79
Панчәрәм өнүндә ев	80
Гоча	81
Гызымын суаллары	82

ВАРДЫ КҮНЛӘРИМИЗ

Азәри гызы	87
Варды күнләримиз	88
«Бир башдашы көрүрәм»	89
«О көзләрә әһсэн, әһсэн...»	89
«Сәни танымадым...»	90
«Бүтүн вәзиләрә сыгдым»	90
Бир өмүр хатирә	91
«Булуудсуз кечәләр...»	91
Бир гәләм әһлинә мәктүб	92
Өзүмә тәскилилик	93
«Дејирдим өмүрлүк...»	93
Оху, татар гызы	93
Алдада билирәм өзүмү һәрдән	94
Гызлар	94
Көзләрин	95
Дејиләм	96
Демәдим	96
Бир аз кечикәнлә, бир аз тәләсэн	97
Нәјимә кәрәкдир	97
Көрүш	98
«Нечә гәлбин дагында»	99
Она	100
	100

КӨЛКӘЛӘР

Бикәнәләр иглимнидә	105
Күнәши иттиһам едәнләр	106

Салјери	108
Тәссүфә тәссүф	110
Голтуг агачы	110
Гырмызы гәләм	111
Өлүм мөни нишан алып	112
Иландан бетәр	112
Бир натиғә төвснјә	113
Көдкәләр	113
Гурд хасијјәти	114
Гүзү	115
Бостанчы	116
Гөншү	117
«Бошалды күрсүдә һәр ики синә»	117
Рәснәи јалтаг гөншүсү	117
Једдибулаг әфсанәси	118
Зәнк	121

ПОЕМАЛАР

Үч оғул анасы	125
Араз ахыр	142
Мән дә инсан олдум	163
Паслы гылынч	174
Әскәр гәбри	198
Гәјалара јазылан сәс	214

Мамед Араз

(Ибрагимов Мамед Инфил оглы)

ГОДЫ МОИ

СТИХИ И ПОЭМЫ

(на азербайджанском языке)

Баку—1979

Издательство «Язычы». 370088, Баку, проспект Кирова, 18. Новая Книжная типография. 370102, Баку, ул. А. Тагизаде, 4.

Редактору *Т. Бајрам*

Рәссамы *Н. Рәхимов*

Бәдни редактору *Ф. Әфәндијев*

Техники редактору *В. Севојан*

Корректорлары *С. Маһмудзаде, С. Шыхәлијева*

ИБ № 107

Ягылмаға верилмиш 27/11-1979-чу ил. Чапа имзаланмиш 13/VII-1979-чу ил. ФГ 25897. Кағыз форматы 84×108¹/₃₂. Кағыз № 2. Физики чап вәргәи 7,0. Шәрти ч. в. 11,76. Учот нәшр. вәргәи 10,99. Сифариш № 951. Тиражы 8000. Гижмәти 1 м. 75г.

Азербайжан ССР Дәвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси. «Язычы» нәшријјаты, Баку, Киров проспекти, 18. Јени китаб мөтбәәси, Баку, Әли Тагизаде күчәси, 4

